

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

DOSYA: LENİN 150 YAŞINDA

Lenin'in Katkısı:
Tamamlanmayacak Bir Teori İçin Eskizler
METİN ÇULHAOĞLU

Lenin'in Marksizmi: Devrimin Diyalektiği
CAN SOYER

Lenin'in Mirası: Devrimin Dört Atlısı
DOĞAN ERGÜN

Lenin'in Partisi: Başlangıç Notları
H. MERİÇ ALGÜN

Leninizmin Güncelliği:
İsyandan Devrim Çıkarmak
ONUR EMRE YAĞAN

Lenin'in Polemikleri: Bir Kurucu Yöntem
İLKE BEREKETLİ

Lenin 150 Yaşında: Devrimi Arayan İnat
SADIK BORAN

BELGE

Lenin Marx'ı Nasıl İnceledi?
NADEJDA KRUPSKAYA

9

MART '20

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

SAYI
9

MART '20

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

Üç Aylık Teorik Dergi

Yayın türü: Yaygın-sürekli yayın

MART - 2020

Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şirketi Adına İmtiyaz sahibi: Mehmet Faysal Azamlı

Sorumlu Müdür: **Can Soyer**

Adres: **Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.** / Eğitim Mah. Adım Sok. Atık Plaza No:4 Daire 23 Kadıköy/İstanbul

Baskı: **Uniprint Basım San. ve Tic. AŞ.** / Ömerli Mah. Hadımköy-İstanbul Cad. No: 159 34555 / İstanbul

Tel: 0212 798 2840

KOMÜNİST Sayı: 9

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

dosya

Lenin'in Katkısı: Tamamlanmayacak Bir Teori İçin Eskizler 7

METİN ÇULHAOĞLU

Lenin'in Marksizmi: Devrimin Diyalektiği 21

CAN SOYER

Lenin'in Mirası: Devrimin Dört Atlısı 45

DOĞAN ERGÜN

Lenin'in Partisi: Başlangıç Notları 59

H. MERİÇ ALGÜN

Leninizmin Güncelliği: İsyandan Devrim Çıkarmak 73

ONUR EMRE YAĞAN

Lenin'in Polemikleri: Bir Kurucu Yöntem 89

İLKE BEREKETLİ

Lenin 150 Yaşında: Devrimi Arayan İnat 97

SADIK BORAN

belge

Lenin Marx'ı Nasıl İnceledi? 111

NADEJDA KRUPSKAYA

gündem

AKP'nin Can Simidi: Kanal İstanbul! 125

DENİZ ÖZTÜRK

Emekçilerin Dünyasında Neoliberal Dönüşümler 137

ERDEM ÇALIŞKAN

Marksizm ve Uluslararası İlişkiler: Zorunlu Bir Karşılaşma 147

VEDAT GÜNEY

müfredat

Tarihsel Materyalizmin Temelleri 159

kitaplık

Marx Geri DÖndü: Hiç Gitmiş miydi? 173

SİNAN GÜLEÇ

Entelektüel: Fildişi Kuleden Ütopya Savaşçısına 177

TAYLAN YAMAN

Sunuş

Komünist 9. sayısıyla sizlerle...

2020 yılının Nisan ayında marksist düşünce ve eylemin büyük öncüsü, Ekim Devrimi'nin önderi, dünya komünist hareketinin lideri Vladimir İlyiç Lenin'in 150. yaşını kutlayacağız.

Lenin'in eseri ve mücadelesi aradan geçen yüzyılı aşkın süreye rağmen hala güncelliğini koruyor. Ayrıca Lenin, Marx'ın düşüncesini ele alma ve yorumlama biçimiyle devrimci marksizmin temel hatlarını ve yordamını da göstermeye devam ediyor. Ancak, Lenin'in öğretisinin en önemli yanı, işçi sınıfının kurtuluşu için yürütülen devrimci mücadelenin strateji ve taktiklerini, aygıt ve araçlarını, yöntem ve yollarını somut durumun somut tahlili çerçevesinde yeniden ve yeniden üretmesi. Lenin'in bu yanı, günümüzde kapitalizme karşı mücadeleyi sürdüren sosyalistlerin kaçınılmaz görevi olarak önümüzde duruyor.

Komünist'in bu sayısının dosya konusu olarak 150. yaş vesilesiyle Lenin'in düşüncesinin ayrıt edici yanlarına odaklandık. Öncelikli amacımız, Lenin'in düşüncesinin temel boyutlarını ve onu devrimci marksizmin öncüsü kılan hususları gösterebilmek oldu. Bu çerçevede Metin Çulhaoğlu Lenin'in hem marksizme hem de dünya işçi sınıfı hareketine katkısının niteliğini; Can Soyer Lenin'in bir sistem ve mücadele kılavuzu olarak marksizmi ele alma tarzını; Doğan Ergün Lenin'in düşüncesinde merkezi bir ilke olan devrim perspektifinin anlamını; H. Meriç Algün Lenin'le özdeşleşmiş bir aygıt olarak partinin işlevi ve özelliklerini; İlke Bereketli Lenin'in tüm siyasal mücadele tarihini boydan boya kat eden polemiklerin ardındaki bakış açısını; Sadık Boran ise, Lenin'in asla silikleşmeyen devrim arayışının işaretlerini ele aldı.

Lenin'in 150. yaşını kutlarken, onun hayat arkadaşı ve mücadele yoldaşı Nadejda Krupskaya'nın tarihsel belge değeri taşıyan bir metnini de okurlarımıza sunuyoruz. Krupskaya'nın "Lenin Marx'ı Nasıl İnceledi?" başlıklı metninin başta Lenin'le yeni tanışan okurlar olmak üzere tüm sosyalistlere son derece önemli ipuçları sunduğunu düşünüyoruz.

Bu sayımızda gündemdeki çeşitli başlıklara da yer verdik. Deniz Öztürk Kanal İstanbul projesinin arka planını; Erdem Çalışkan neoliberal dönemde emeğin karşı karşıya olduğu saldırıların gündelik yaşamdaki boyutlarını; Vedat Güney ise uluslararası ilişkiler ile marksizm arasındaki ilişkinin tarihsel boyutlarını inceledi.

Kitaplık bölümümüzde Sinan Güleç ve Taylan Yaman'ın incelemeleri bulunurken, Müfredat bölümümüzde ise Tarihsel Materyalizmin Temelleri başlıklı eğitim metnimiz yer alıyor.

Önümüzdeki sayıda görüşmek üzere.

İyi okumalar.

Lenin'in Katkısı: Tamamlanmayacak Bir Teori İçin Eskizler

METİN ÇULHAOĞLU

Başlarken, yazının ana temasını oluşturan soruları sıralayalım:

Marksizm söz konusu olduğunda Lenin'in bu öğretiye katkıda bulunduğu söylenebilir mi? Söylenebilirse, bu katkı nerede, hangi alandadır? Konuya bu açıdan bakıldığında Lenin'in düşüncesinin ve pratiğinin günümüz dünyasındaki geçerliliğini test etmek için nerelere, hangi başlıklara bakılmalıdır?

Yazıda bu sorulara yanıt bulmaya çalışacağız.

Yanıt arayışından önce netlik gerektiren bir başka konu ya da soru var: (Bilimsel) sosyalist düşüncenin ortaya çıkışında ve gelişiminde Marx'ı (Engels'le birlikte) ve Lenin'i hangi mevkilere oturtmak gerekir?

Bu konuda katıldığımız bir görüş şu: Marx (ve Engels) **kurucudur**; Lenin ise kurucu değil şekillendiricidir. Bu tespitten hareketle bir vurgu daha: Kurucu olmama, kurulmuş olana katkıda bulunmayı engelleyici bir "eksiklik" durumu değildir. Lenin'in Marksizm'e bu yazıda ortaya koymaya çalışacağımız katkıları olmuştur ve bu kat-

kıların Marksizm'i yeniden şekillendirdiği söylenebilir; ancak Lenin bu açıdan, yani Marksist düşünce açısından bir "yeniden kurucu" değildir.¹

Yeniden kuruculuk, belirli bir bütünlük taşıyan önceki sistemin ana bileşenleriyle ilgili radikal birtakım tasarrufları (çıkarma, yerini değiştirme, öncekilerden kimilerini geçersizleştirecek yeni bileşenler ekleme, vb.) gerektirir. Lenin bunların hiçbirini yapmadığı gibi özgün Marksist düşünceden görece uzağa düştüğü yerlerde bile Marksizm'in ortodoks yorumuna bağlılığını özellikle vurgulama gereği duymuştur.

Katkı başlıkları ve kaynakları

Lenin'in Marksizm'e katkıda bulunduğunu söylüyorsak, bu katkıların neler olduğu ve hangi kaynaklarda bulunabileceği de ortaya konulmalıdır.

Bizce Lenin'in Marksizm'e temel katkıları üç alanda ortaya çıkar: 1) Siyasetin kendi özerk alanına yapılan özel vurgu, 2) **ideoloji** kavramının içinin Marx'ın yaptığı çok ötesinde ve farklı biçimde doldurulması ve 3) ilk ikisiyle bağlantılı olmak üzere özne-nesne diyalektiğinin Marx sonrası Avrupalı Marksist çevrelerin yaptığından daha farklı biçimde ele alınması...

Burada da bir sıralama meselesi gündeme geliyor: Örgüt "teorisini" nereye koyacağız? Ya "**dışarıdan bilinç**" ve "**kendiliğindenliğe tapınmama**" gibi vurgulara ne diyeceğiz? "**İşçi-köylü ittifakı**" nerede duruyor? Lenin'in özellikle 1917 yılında **devlet** kurumu-aygıtı konusunda söylediklerinin Marx'tan çok anarşistlere yakın düşmesini nasıl açıklayacağız?²

Siyasetin kendi özerk alanına yapılan vurgunun, ideoloji kavramına verilen içeriğin ve özne-nesne diyalektiğine farklı yaklaşımın ön plana çıkarılması ya da en başa konulması halinde bu soruların yanıtını bulacağını düşünüyoruz. Öbür türlü kaş yapayım derken göz

1 "Kurma" ve "şekillendirme" ile ilgili söylediklerimizin kaynağı için bkz. Slavoj Žižek: "Repeating Lenin"

<https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/zizek1.htm>

2 Eski bir yazımızda (*Sosyalizmde devlet: Farklı bir yaklaşım denemesi, Gelenek No: 85, Eylül 2005*) bunu yazdığımızda pek çok eleştiri almıştık. Oysa Türkiye'de bunu söyleyen ilk kişi biz değildik. Örneğin: "Lenin'in devrim arifesinde kaleme aldığı Devlet ve İhtilal'in siyasi programının devrimci-demokrat (neredeyse "anarşizan") içeriği..." için bkz. Korkut Boratav: Marksizm Ve... İmge Yayınları, Ankara, 2003, s. 38.

çıkarmak, Leninizm'i savunacağım derken Lenin'i eskitmek olur. Örneğin, gizlilik koşullarında çalışan, dar tutulmuş ve ağırlığı profesyonel devrimcilerin oluşturduğu bir örgüte bugün "işte budur, başka yerde aramayın" demek mümkün müdür?

Devam ederse, günümüzde işçi-köylü ittifakının bir devrimin can alıcı noktasını oluşturacağı kaç ülke gösterebiliriz? Ya da Lenin'in devlete ilişkin olarak 1917 yılı Ağustos ayında söylediklerini (Devlet ve İhtilal) bugün fiilen gerçekleşen bir devrim sonrasında tatbik etmeye kalkışmanın devrimin devirdiklerine teslim olması dışında bir anlamı olabilir mi?

"Dışarıdan bilinç" ve "kendiliğindenliğe tapınmama" temalarına gelince; bunlar da kendi başına birer çıkış noktası olmaktan çok, bir kez daha ideoloji kavramına yüklenen gerçekliğin ve siyasetin kendi özerk alanına sahip oluşunun doğal uzantıları sayılmalıdır.

Devam etmeden önce "katkı kaynakları" olarak gördüğümüz yapıtları da sıralayalım: Ne Yapmalı? ile birlikte (Lenin'in 1914-1915 yıllarındaki felsefe okumalarıyla ilişkilendirilebilecek) özellikle "Uzaktan Mektuplar" ve "Nisan Tezleri" başta olmak üzere 1917 yılı yazıları...

Ne Yapmalı?

Ne Yapmalı? genellikle sanılanın aksine Marksistlerin üzerinde çok tartıştıkları, kimi Marksistlerin ise pek önem vermedikleri bir çalışmadır.

Bizden, Türkiye'den Mihri Belli ve Mehmet Ali Aybar gibi "eskilerin" bu çalışmaya, özellikle "dışarıdan bilinç" temasına sıcak bakmadıklarını biliyoruz. Batıdan bir örnek verecek olursak "karşı taraftan" Lars L. Tih şöyle diyor:

Nadezhda Krupskaya, Grigori Zinoviev ve Lev Kamenev savaş öncesinde Lenin'in en yakın çalışma arkadaşları, aynı zamanda ilk parti tarihçileriydi. Lenin'in kariyerinin ilk on yılı ile ilgili değerlendirmelerinde en büyük önemi Lenin'in 1894'teki ilk yayınına vermişlerdir ve bunu temel bakışımın ve ölünceye kadar hep benimsemiş olduğu görüşlerin

ifadesi saymışlardır. *Ne Yapmalı*'yı ise tarihsel olarak önemli, Lenin'in coşkulu devrimci mizacını gösteren, ancak kesinlikle büyük bir açılımı temsil etmeyen ya da Lenin'in bakışının anahtarı sayılamayacak bir kitap olarak değerlendirmişlerdir.³

Sözü edilen 1894 tarihli ilk yayın “Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlarla Nasıl Savaşılır?”dır. Lenin'in 24 yaşındayken Narodnik-kırsalcı sosyalistlere karşı kaleme aldığı bu çalışmayı temel Marksist duruşunu ve bu duruşun sağlamlığını göstermesi açısından önemli bulabiliriz. Ama Lenin'in “bu olduğu” ve hep “bununla yaşadığı”, kim demiş olursa olsun saçma bir iddiadır.

Kanımızca bu iddia, Batı Marksizmi'nin pek “kendinden” saymayacağı yaklaşımlar içeren *Ne Yapmalı*'yı ikinci plana iterek Lenin'i batılı Marksistlerin gözünde bir tür rehabilite etmeye yönelik bir çabanın ürünüdür.

Batılılarla devam edersek Tih'le taban tabana zıt görüşte olanlar da vardır. Örneğin:

Kişisel tezim odur ki Lenin *Ne Yapmalı*'da modern proletarya içinden Komünistlerin ortaya çıkmasının kendiliğinden karakteri ile ilgili olarak Marx ve Engels tarafından *Komünist Manifesto*'da (1848) ileri sürülen tezden kopmuştur (...) Gerilimin kaynağında Marx'ın Komünistlerin ortaya çıkışını işçilerin bir sınıf olarak varlığına içsel bir olgu sayması vardır. Lenin ise kendiliğinden bilinç adını verdiği duruma ilişkin eleştiriyle bu teze mesafe koyar. (Ona göre) devrimci bilinç, devrimci militanların ortaya çıkışı, kendiliğinden bir olgu değildir.⁴

Bu ikinci görüş bizce ilkinde göre gerçeği çok daha fazla yansıtmaktadır.

Lenin, Marx ve Engels'in özellikle *Manifesto*'da görülen “kendiliğindenlik” temasından gerçekten kopmuştur. Ancak, hemen belirtirsek,

3 Lars T. Lih: “Lenin and the Great Awakening”, Sebastian Budgen vd.: *Lenin Reloaded* içinde, s. 292

http://left.by/wp-content/uploads/2016/09/Sebastian_Budgen_Stathis_Kouvelakis_Slavoje_ZizeBookZZ.org_.pdf

4 Sylvain Lazarus: *Lenin and the Party*, a.g.e. içinde, s. 258-259.

bu kopuş ve ardından önerilen kendiliğinden ve ancak ekonomik düzeyde kalabilecek bilinç/ancak dışarıdan kazandırılacak siyasal ve devrimci bilinç ikiliği Marksizm'e katkıdır; onun yeniden inşası değil. Ayrıca, işçi sınıfının içinden "kendiliğinden" komünist unsurların çıkması olmayacak bir şey değildir ve olmuştur da... Burada kopulması gereken, sınıfa mensup bireylerin değil işçi sınıfı kitlesinin komünist ve devrimci bilince kendiliğinden ulaşabileceği tezi ya da beklentisidir.

İyi, güzel de neden?

Bu işin temelinde ne var?

Bizce bu sorunun yanıtı iki açıdan olmak üzere **ideoloji** kavramında yatmaktadır.

Birincisi: İşçi sınıfının kendiliğinden hareketi, en canlı olduğu uğraklarda bile burjuva ideolojisi-egemen ideoloji-resmi ideoloji kutsal üçlüsünden oluşan bir döngü içine hapsolür, bu sınırlar içinde devinip durmaya başlar. Kendiliğinden hareketin çok daha ötelere geçme potansiyeli taşıyan dinamiğinin önüne bu ideoloji üçlüsü dikilir ve onu belirli sınırlar içinde tutar.

Burada söz konusu olan, ideolojinin **negatif** tezahürüdür.

İkincisi: Bu negatif durumun aşılması ise, maddi gerçeklerin kendilerini saran her tür mistik tülü sıyırap atmasıyla, gerçekliğin ayan beyan ortaya çıkmasıyla değil, başka bir ideolojinin,

Lenin, Marx ve Engels'in özellikle Manifesto'da görülen "kendiliğindenlik" temasından gerçekten kopmuştur. Ancak, hemen belirtirsek, bu kopuş ve ardından önerilen kendiliğinden ve ancak ekonomik düzeyde kalabilecek bilinç/ancak dışarıdan kazandırılacak siyasal ve devrimci bilinç ikiliği Marksizm'e katkıdır; onun yeniden inşası değil.

sosyalist ideolojinin benimsenmesiyle mümkündür. Marx ve Engels'de hiç olmayan **sosyalist ideoloji** kavramının Lenin'de olması bizzat buna işaret etmektedir.

Marx'ta ideoloji en kötüsünden bir “yanılsama”, en iyisinden ise insanları maddi gerçekliğin net biçimde bilince çıkarılacağı uğrağa kadar taşıdıktan sonra kendisine ihtiyaç kalmayan bir dolayımıdır. Lenin'de ise olumsuzun hakkında onunla aynı zeminde kavgaya tutuşarak gelecek olan bir araç, bir silahtır.

Bu da ideolojinin **pozitif** tezahürü sayılmalıdır.

Lenin'in Marx ve Engels'le mesafeyi belirli ölçüde açtığı nokta, kendiliğindenlik eleştirisi, siyasal bilinç ve sosyalist ideoloji vurgusunda ortaya çıkar. Örgüt modeli ise, bu mesafenin açıldığı yerin başlangıcı değil, az önce sözü edilen eleştirinin ve vurgunun **sonucudur**.

Örgütle devam edersek, işçi sınıfına “dışarıdan” bilinç taşıyacak, kendiliğindenliğin önünde “eğilmeyecek”, yalnızca işçi sınıfının değil toplumun farklı kesimlerinin de muhalefetine yön vermeye çalışacak “öncü örgüt” evrensel bir ihtiyaçtır. Yalnızca 20. yüzyıl başları Çarlık Rusya'sında değil günümüzde de her ülke için geçerlilik taşır. Lenin'in bu örgüte atfettiği kimi özellikler (örneğin darlık, gizlilik ve profesyonel devrimci ağırlığı) ise böyle değildir. Dönemin ve ülkenin koşulları gereğidir.⁵

Lenin ve siyaset

Lenin'in, Marx'tan farklı olarak siyasete, siyaset alanına tanıdığı özerklik, buraya kadar değindiğimiz “ideoloji”, “bilinç” ve “kendiliğindenlik” temaları dışında daha genel, bir yerde “felsefi” denebilecek temellere de oturur.

Bir adım daha atıp söylenebilecek olan ise şudur:

Örneğin ekonomiye, ideolojiye ve kültüre göre öznelliklerle ve güncellikle daha yüklü bir alan olarak siyaset, maddi süreçlerin temelini oluşturan ekonominin yansıtıcısı olduğu kadar, bu süreçleri köklü biçimde etkileyen, somut mücadele söz konusu olduğunda ise hepsine öncelik kazanabilen bir etkidir...

⁵ Lenin ve Ne Yapmalı? ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Metin Çulhaoğlu: “Ne Yapmalı?”, *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* içinde, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s. 403-423.

Bizce Lenin'in temel katkısı bunu görmesi ve bir şekilde ifade etmesidir.

Şimdi, bu söylediğimizi üç alt başlık altında temellendirmeye çalışacağız.

1.Eğilimler öyle gibi, ama hiç olmayabilir de...

Son birkaç on yıldır insanlarda bir “megatrend” merakı var. Okumuş yazmış kişiler, yaşadıkları dünyanın kimi ana eğilimlerinden hareketle hemen her şeyin köklü bir değişime uğradığı bambaşka bir geleceğin bizi beklediğini düşünüyor.

Yaşadığımız son dönemlerde tanık olunan baş döndürücü teknolojik gelişmelerin bunda önemli bir paya sahip olduğu açık. Ancak, bugünküler kadar tahrik edici sayılmasalar bile 20. yüzyıl başlarında da megatrendler üzerinde durulurdu ve bunlardan biri de genellikle Kautsky ile anılan “ultra-emperyalizm” teorisiydi.

Lenin, bir siyasetçi olarak, bu tür “ana” eğilimlere ihtiyatla yaklaşmıştır. 1915 yılı sonlarında Buharin'in “Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi” başlığını taşıyan broşürüne yazdığı önsözde önemli uyarılarda bulunmuştur.

Lenin burada özetle şunu vurgulamıştır: Soyut düzlemde bakıldığında pek çok şey “tasavvur edilebilir” durumdadır; üstelik bunları “teorik olarak” çürütemezsiniz de... Ancak, yarın için soyut olarak tasavvur edilebilecek durumları günümüzün gerçeklerinden önce almak, fiilen gerçekleşmekte olan gelişmeleri gelecekteki olasılıklara kurban etmek yanlış bir yönelimdir...

Lenin kendi dönemindeki küresel gelişmelerin işaret ettiği yönü kabul etmekte, ancak önemli bir ek yapmaktadır:

Ne var ki, bu gelişme öylesine koşullarda, öylesine bir hızla, çelişkilerle, yalnızca ekonomik değil siyasal, ulusal, vb. çatışmalarla ve altüst oluşlarla gerçekleşmektedir ki tek bir dünya tröstü, ulusal finans kapitalin dünya ölçeğindeki kaynaşması gerçekleşmeden çok önce emperyalizm infilak edecek, kapitalizm kendi zıddına dönüşecektir.⁶

6 V.I. Lenin: Preface to N. Bukharin's Pamphlet, Imperialism and the World Economy <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/dec/00.htm>

Lenin'in siyaset teorisi alanında eskizler yapabilmesi, büyük ölçüde, belirli bir ülkenin koşullarına odaklanmasıyla ilişkilidir. Kendi dönemlerinde Marx ve Engels ise siyasal metinlerinde ve çözümlerinde ağırlıklı olarak Avrupa ölçeğine odaklanmışlardı. "Siyaset teorisi" dediğinde ortaya çıkan farkın önemli kaynaklarından biri de budur.

"Yani ne demek?" diye sorulursa, güncel ve siyasal olanın, soyut düzlemde teorinin işaret ettiği ve maddi süreçlerin ürünü olan gelişmeleri boşa düşürebileceği düşüncesinin bir örneğidir.

Yaşadığımız son 30 yıl, özellikle yakın geçmişin "barışın hüküm sürdüğü küresel köy" hayalleri düşünüldüğünde bunun dışında başka hangi düşüncenin doğruluğunu bu kesinlikte teyit etmiştir ki?

2.Ortam kaotik ve belirsizse müdahale et şekillensin...

Gene güncelle başlayıp geriye dönerek devam edelim.

Günümüz dünyasında ve ulus-devletler ölçeğinde yaşanan kaotik süreçlerden, belirsizliklerden ve olumsuzluklardan söz etmiyor muyuz?

Lenin'in yaşadığı dönemde işler belki günümüzdeki kadar belirsizlikler içinde gelişmiyordu; ama 20. yüzyılın ilk çeyreği de karmaşık ve kaotik özellikleri açısından yabana atılacak gibi değildir. Belirli bir açıdan baktığımızda bu dönemi *mutatis mutandis* (gerekli değişikliklerle birlikte) coğrafi ölçeği büyümüş bir Avrupa 1840'ları olarak değerlendirmek mümkündür.

Peki, madem siyaset diyoruz, bu alanın özerkliğinden söz ediyoruz, siyaset ve siyasal özne belirsizlikler ortamında ne yapar, ne yapmalı?

Lenin'in yanıtı, her durumda ve koşulda **müdahale etmek** şeklidir: "Lenin'in müdahale kararı, gerekli ödünleri vererek teoriyi gerçekçi taleplere uyarlama anlamında bir pragmatizmi içermez (...) öyle bir radikal konum alınır ki gerçekleştirilen müdahale, durumun koordinatlarında değişikliğe yol açar."⁷

Bu yazıda yararlandığımız başlıca kaynağa katkıda bulunanlar arasında yer alan bir başka Marksist, Alex Callinicos ise aynı noktaya şöyle değiniyor:

Çağdaş düşüncede geçer akçe sayılan, Merleau-Ponty'nin tarihin muğlaklığı adını verdiği durumun bu şekilde kabullenilmesi tipik olarak siyasal eylemlilikten kaçınmaya ve sonsuz biçimde karmaşık bir toplumsal dünyanın ortaya çıkardığı ironiler üzerinde edilgence düşünmeye götürür. Lenin'de ise durum böyle değildir: tarihin öngörülemez oluşunun tam da kendisi, onu şekillendirmek üzere bizim müdahale etmemizi gerektirir.⁸

Müdahale, başka bir deyişle öznenin akıp giden sürecin içinde onu etkileyecek şekilde yer alması, salt tek taraflı etik bir zorunluluk ve sorumluluk olmanın ötesinde öznenin kendi nesnesini tanımasının ve yeniden tanımlamasının da zorunlu ön koşuludur.

Özne-nesne diyalektiğine yerleşik olana göre farklı bir yaklaşımdan kaynaklanıp **siyasetin** doğasını belirleyen unsurlardan biri de budur.

3. Doğru halkayı bul ve sımsıkı tut...

Az sonra hepsine birlikte değinmek üzere bu üçüncü alt başlıkta yeniden Lenin'in kendisine başvuralım:

Her soru 'bir kısır döngü içinde yer alır'; çünkü bir bütün olarak siyasal yaşam sonsuz sayıda halkadan oluşan, sonu belli olmayan bir zincirdir. Siyaset sanatının özü ise, elimizden alınması ihtimali en düşük, verili uğrakta en büyük önemi taşıyan ve en önemli-

7 S. Budgen, S. Kouvelakis ve S. Zizek: "Introduction: Repeating Lenin", *Lenin Reloaded* içinde, s. 3.

8 Alex Callinicos: "Leninism in the 21st Century", *a.g.e.* içinde s. 26.

si onu elinde tutana zincirin bütünü tutma imkânı verecek olan halkayı bulup onu sımsıkı kavramaktır.⁹

Kapitalizmin yaşandığı bir dünyada, önce işçi sınıfının kendisinin ve “komünistlerin”, daha sonra ise uluslararası ölçekte örgütlenmelerin ve onların ülke izdüşümlerinin *ötesinde* bir öznenin, o zamana kadar söylenmiş olanlardan farklı birtakım özelliklere atıfla tanımlanması, Marx'ta ayrıca geliştirilmemiş bir alanın, **siyaset teorisinin** ilk eskizidir.

Aslında basit denebilecek bir kuraldır: Ait olduğu bütünlük içinde belirli bir özerkliği, görelî bir bağımsızlığı olmayan, o bütünün genel özellikleriyle bire bir ve sonuna kadar belirlenmiş bir alanın ya da olgunun teorisi de olmaz. Marx ve Engels'in siyaseti, siyasal alanı tam tamına böyle gördüklerini söylemek zorlama olur; ancak, nesnel gerçeklik/maddî süreçler ile eylemliliğin/pratiğin arasına aynı anda her iki tarafı da etkileyip dönüştürecek *özel bir özne* yerleştirmedikleri de açıktır.

Ne var ki, bu söylediklerimizden Marx ve Engels'de olmayan siyaset ve örgüt **teorisinin** Lenin'de mütakâmil haliyle bulunduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Az önce değindiğimiz gibi, Lenin siyaset teorisinin ilk eskizlerini yapmıştır. Ardından başka eskizler gelecek, bu denemeler ve süreç gene siyaset teorisi zemininde, ancak bu teori “son halini” hiçbir zaman almadan devam edip gidecektir.

Önemli bir noktaya daha değinmemiz gerekiyor: Lenin'in siyaset teorisini alanında eskizler yapabilmesi, büyük ölçüde, belirli bir ülkenin (Çarlık Rusya'sı) durumuna ve koşullarına odaklanmasıyla ilişkilidir. Kendi dönemlerinde Marx ve Engels ise siyasal metinlerinde ve çözümlerinde ağırlıklı olarak Avrupa ölçeğine odaklanmışlardır. “Siyaset teorisi” dendiğinde ortaya çıkan farkın önemli kaynaklarından biri de budur.

Az önceki üç başlığa dönersek, bunlardan ilkinde (*Eğilimler öyle gibi, ama hiç olmayabilir de...*) dünya ölçeğinden hareket edilebilir ve aslında öyle olması gerekir. Ancak, diğer ikisi söz konusu olduğun-

9 V.I. Lenin: What is to be Done?, Selected Works V:1, s. 219.

da (*Ortam kaotik ve belirsizse müdahale et şekillensin ve Doğru halkayı bul ve sınımsız tut*) küresel ölçekten hareket etmek mümkün değildir. Bu ikisi, mutlaka ve mutlaka sınırlı bir coğrafyayı, ağırlıklı olarak da ulus-devlet ölçөгünü gerektirecektir.

Nitekim Emperyalizm çalışmasını ayıracak olursak, Lenin'in siyasal pratikle ilgili parlak, derinlikli ve genelleştirilebilir tespit ve çözümlerinin hepsi, özel olarak Rusya ve oradaki süreçlerle ilgili gözlemlerinden kaynaklanmıştır.

Özetle, siyasal çözümlerinde ölçek büyüdükçe soyutun yerini genel alır; genel ile özel bir bütünlüğe ulaşmalarını imkânsız kılabilecek kadar ayrı yerlerde durur; soyut ile somutun iç içe geçebildiği **bütünlük** ise ancak daha küçük ölçeklerde sağlanabilir.

Nihai kopuşa doğru

Günümüzde pek çok Marksist, Lenin'in kendi düşüncesinin süreklilikler ve kopuşlarla geliştiği kanısındadır.

Bu kanyaya biz de katılıyoruz.

Ancak, özellikle “kopuşlar” söz konusu olduğunda bunların arasında pratiğe, belirli süreçlere yaklaşım biçimine, örgüte ve örgütlenme anlayışına ilişkin olanlarla daha “teorik” içerik taşıyanlar arasında bir ayırım gözetmek gerekir.

Bize göre, Lenin'in daha önce başta Almanya olmak üzere Avrupa Marksizmi'nin ve İkinci Enternasyonal'in belirleyici damgasını taşıyan düşüncesindeki ilk “kırılma” ya da “kopuş” 1900'lerin başında gerçekleşmiştir ve bunun kanıtı da Ne Yapmalı?'dır.

Daha sonraki pek çok kopuş ise teorik boyutları sınırlı, siyasal pratikle ilgili konularda ortaya çıkmıştır. Örneğin, partinin “darlığı” ile ilgili ısrarın ve Menşeviklere yönelik katı yaklaşımın yumuşatılması, ilk ortaya çıktığında pek de ciddiye alınmayan Sovyetlerin öneminin daha sonra keşfedilmesi gibi...

Bunları geçerseniz, bir yanda 1902'nin Ne Yapmalı?'sı ile 1914-1917 döneminin şaşırtıcı çıkışları birer “kopuş” sayılacaksa (ki bizce öyledir), bu iki kopuş arasında her şeye rağmen bir “süreklilik” de olduğunu görmek gerekir. Bu süreklilik, **öznellik-nesnellik** diyalektiğine ve **ideoloji** kavramına yönelik yeni yaklaşımlarla ilgilidir.

Ve her ikisi de doğrudan siyasetle ilişkilidir.

Lenin'de süreklilik-kopuş diyalektiğini izleyenlerden Daniel Bensaid, 1902'nin ardından 1917 Ekim'ini önceleyen birkaç yıla rastlayan kopuşu “emperyalizmi ve devleti, sürmekte olan savaşın alacakaranlığında ve Hegelci mantığın izini yeniden sürerek bir kez daha düşünme gereği duyulmasıyla” ilişkilendirmektedir.¹⁰

Emperyalizmi ve devleti yeniden düşünmek?

Hegelci mantığın izini yeniden sürmek?

Bunlar ne demektir?

Çok açık biçimde, Lenin'in 1917 yılı Nisan ayında yaptığı ve çevresindeki hemen herkesi şaşkırtan çıkışının geri planı demektir. Nisan Tezleri'nin en “sıkı” Bolşevikler tarafından bile hayretle karşılandığı, Krupskaya'ya bile “Korkarım Lenin delirmiş gibi görünüyor”¹¹ dedirttiği bir Lenin uğrağından söz ediyoruz.

Bu kez “Oysa her şey çok açık” demeyeceğiz; doğrusu, biraz karışıktır:

Teori, Menşeviklerle birlikte, Lenin ve birkaç kişi dışında Bolşeviklere “Şubat 1917 ve burjuva demokrasininin yerleşmesi” dedirtirken, **siyaset** Lenin'e ve çok az sayıda Bolşevik'e devrim ve işçi-köylü iktidarı dedirtmiştir. **Tarih**, Menşevikleri 20. yüzyıl başlarının Avrupa'sında tutarken, **siyaset** bu tarihi gerilere çekerek Bolşevikleri 1848 Avrupa'sına götürmüş¹², orada da Lenin'i diğer Bolşeviklerden (bu kez) ayırmıştır.

O zaman, “Lenin ve siyaset” denildiğinde, siyasetin zaman zaman teoriyi önceleyebileceğini ve tarihi yerine göre geriye kaydırabileceğini hiç unutmamak gerekiyor.

Sona yaklaşmışken iki alıntıya başvuralım.

Lenin ve diyalektik mi?

10 Daniel Bensaid: Leaps! Leaps! Leaps!, *Lenin Reloaded* içinde, s. 151.

11 Akt. Marcel Liebman: Lenin Döneminde Leninizm – Muhalefet Yılları, Cilt 1, Çev: Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 157.

12 Arthur Rosenberg: Bolşevizm Tarihi, Çev: Levent Konca, Habitus Yayınları, İstanbul 2014, s. 44.

Hegel araştırmalarından hareket eden Lenin'in diyalektik kavramı, "her bir verili durumda her eğilimi hesaba katan bir **somut bütünlük** (*vurgu bize ait*) kavramına dayanır."¹³

Lenin'in **ideoloji** kavramına farklı yaklaşmasının geri planında neyin yattığı mı?

Engels'den bu yana Marx'ın takipçileri, Marksist bir analizin anahtarının, yüzeydeki görünüşün altına inerek fenomenin orada yatan özüne ulaşmak olduğunu savunmuşlardı. Lenin'in, burada bu özcü (*essentialist*) düşünce tarzını sorgulamaya başladığını; onun yerine Hegel'in 'görünüşün de neticede gerçekliğin görünüşü olduğu' ve bundan ötürü 'bizatihi kendisinin de önem taşıdığı' görüşünü izlemeye başladığını görüyoruz.¹⁴

Bitirirken: İster gülün ister kızın

Lenin'le ilgili bir yazıda odaklanılan yer farklı olsa da çelik çekirdekli ve demir disiplinli partiye hiç atıfta bulunulmaması ve bu örgüt "teorisinin" Lenin'in Marksizm'e en önemli katkısı olduğunun görmezden gelinmesi tepkilere yol açabilir.

O zaman onu da söyleyelim, biz de rahatlayalım onlar da:

Disiplinin olmadığı bir (parti) düşünülemez. Yalnızca gücü çelik bir disiplinle pekiştirilmiş bir (parti), yalnızca (merkez kadrolarının) tek ve sarsılmaz idaresiyle yönetilen bir (parti) zafere ulaşma yeteneğine sahip olabilir ve ancak böyle bir (parti) zafere layık olabilir.

Şimdi oldu mu?

"Oldu" diyenlere bunun bir şaka olduğunu hemen hatırlatalım.

İlk kez bundan tam 25 yıl önce, Sosyalist Politika kitap dizisinin Şubat 1995 tarihli 4. sayısında tarafımızdan yapılan bir şakadır. Yukarıdaki alıntıda parantez içinde verilen "parti" sözcüğünün yerine ordu sözcüğünü, "merkez kadrolar" yerine de komutanlar sözcüğünü koyduğunuzda bu sözler aynen söylenmiştir.

13 Haupt'tan akt. Kevin B. Anderson: Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi, Çev: Ertan Günçiner, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 443 (4. bölüm dipnotları, 2. Dipnot).

14 Anderson, a.g.e. s. 89.

Söyleyen de 1917'ye karşı savaşan gerici arlık Generali Kornilov'dur.¹⁵

İster gülün ister kızın; ama gerici bir Generalin söyledikleri birkaç sözcük değiştirilerek tekrarlandığında bunun pekâlâ "Leninizm" sayılabildiği çevrelere ihtiyatla yaklaşmakta yarar olduğunu da unutmayın.

15 Akt. Tony Cliff: Bütün İktidar Sovyetlere, ev: Tarık Kara-Bernar Kutluđ, Z Yayınları, İstanbul, 1994, s. 352-353.

Lenin'in Marksizmi: Devrimin Diyalektiği

CAN SOYER

Marksizme saldırganın dayanılmaz hafifliği biliniyor. Gerçi sermaye egemenliğinin sözcülerinin iştahla geveledikleri tezler pes-payeleşmiş durumda; yine de tümüyle etkisiz olduklarını söylemek mümkün değil hala. Belki de daha önemlisi, marksizme saldırıların sadece dışarıdan, surların ötesinden gelmediğini; en az onlar kadar tehlikeli ve kuşkusuz onlardan daha sinsice saldırıların içeride de gerçekleştirildiğini unutmamak.

Bu yüzden, marksistler için savaş, her zaman iki cephede birden sürdürülmek durumunda. Bir yandan sermaye egemenliğine, onun kuşatma ve taarruzlarına karşı; bir yandan da sermayenin işbirlikçilerine, hat berisine sızmış teslimiyetçilere, savunmayı içeriden çökmekle görevli olanlara karşı. Yani sadece sermaye sınıfına karşı marksizmi savunmakla yetinmemek, aynı zamanda kimi "marksizmlere" karşı da marksizmin devrimci karakterini savunmak gerekiyor.

Diyebiliriz ki, Lenin'in tüm siyasal hayatı ve mücadelesi bu iki cephele savaşla geçmiştir. Bu savaşın Lenin'in (*ve aynı anlama gelmek üzere, marksizmin*) zaferiyle sonuçlanmasının nedenleri var elbette. Ama bu nedenler, sık sık vurgulanan Lenin'in dehası, cesareti, inat-

çılığı değil aslında; bunlardan önce ve öncelikle, Lenin'in kavrayışını bulutsuz bir gökyüzü kadar berraklaştıran marksizmin devrimci niteliği var. Lenin'in marksizme yönelik iki cepheden gelen saldırıları püskürtebilmesinin ardında bizzat marksizmin kendisi yatıyor yani. Marksizmin devrimci niteliği olmadan ve Lenin'in bunu hiçbir soru işaretine yer bırakmadan içselleştirmiş olması hesaba katılmadan ne Lenin'in olağanüstü siyasal yetenekleri ne de cesareti ve inatçılığı işe yarardı.

Lenin'in marksizmi nasıl kavradığını, marksizmin devrimci niteliğini hangi katkılarla pekiştirdiğini ve siyasal mücadeleyi bu temeller üzerinde yükseltmeyi nasıl başardığını anlamak, bu nedenle önem kazanıyor günümüzde.

Lenin'in Marx'a geri dönüşü

Lenin'in içerisinde yetiştiği Rus marksizmi kuşağının en etkili ismi, kuşkusuz, Plehanov'dur. Ancak Plehanov da tek başına değildir ve marksizmin dünya çapındaki bir dönemini temsil eden kuşağın parçasıdır. Kautsky, Bernstein, Mehring, Labriola ve Plehanov gibi isimler, Engels'in ölümünden sonra marksizmin dünya çapındaki liderleri olarak öne çıkmış, hatta Kautsky "marksizmin papası" denilecek ölçüde resmi bir temsilci halini almıştır.

Aynı yıllar Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin hızla büyüdüğü, yüzbinlerce işçi üyeye ve milyonlarca seçmene sahip olduğu, parlamentodaki vekillerinin yanı sıra elinde tuttuğu sendikalar, gazeteler, kooperatifler vb. üzerinden tüm Alman topluma seslendiği yıllardır. Alman sosyal demokratlarının tüm dünya marksistlerine hem ilham kaynağı hem de model olduğu bu dönemde dünya işçi sınıfı mücadelesinin karargahı da İkinci Enternasyonal'dir.

Lenin'in marksizmle tanışması Plehanov üzerinden ve doğal olarak İkinci Enternasyonal çerçevesinde olmuştur. 1914'le birlikte dünya komünist hareketi tarihine bir kara leke olarak kaydolun İkinci Enternasyonal, henüz o dönemlerde dünya işçi sınıfının temsilcisi olarak saygın bir konumdaydı ve onun önde gelen isimlerinin otoritesi neredeyse tartışılmazdı. Kautsky ve Plehanov'un Lenin'in marksist formasyonunda son derece büyük etkileri olduğu birçok çalışma tarafından gösterilmiş durumda. Ancak yine Lenin'in, özellikle ve

öncelikle Plehanov'un kuramsal ve siyasal tutumunu sık sık sorguladığı da biliniyor. Zaten Lenin'in bir marksist olarak gelişiminin, aynı zamanda önce Plehanov'la, sonra Kautsky'le ve sonuç olarak da tüm bir İkinci Enternasyonal marksizmiyle hesaplaşma biçiminde takip edilmesi de mümkündür.

Plehanov, 1880-1890 yıllarında Rusya'da Narodniklere karşı yürütülen polemikte hem usta bir teorisyen hem de marksist bir öğretmen olarak saygı görüyordu. Lenin de Narodniklere yönelik ilk şiddetli polemiklerini Plehanov'un çizdiği çerçeve içerisinde yazmış, Rusya'da marksist bir siyasal çizginin temellerinin atıldığı süreçte Plehanov'un takipçilerinden biri haline gelmişti. Rusya'da kapitalizmin gelişmekte olduğunu, Rus işçi sınıfının siyasal bir güç olarak güçlendiğini, Rusya'nın kır komünleri ve köylüler sayesinde sosyalizme geçmesinin imkanlarının kalmadığını ileri süren yerleşik tezlerin neredeyse tamamı Plehanov (*ve uzaktan da olsa Kautsky*) tarafından üretilmişti ve Lenin de ilk eserlerinde bunları birebir tekrarlıyordu. Dahası, Rusya'nın sosyalizme geçişi sağlayacak bir proleter devrimden önce Çarlık otokrasisinin yıkılacağı bir burjuva devrimi aşamasından geçmesi gerektiği, o dönemin (*Lenin de dahil*) tüm marksistleri tarafından genel kabul görmüş bir tezd.

Ancak Lenin açısından Plehanov'la görüş birliğinin kimi detaylarda bozulduğu da hissedilebilir durumdaydı. Esasında, bu uyuşmazlık, sadece Plehanov'la değil, neredeyse Rusya'daki tüm bir marksist kuşakla Lenin arasında söz konusuydu. Çünkü Lenin, Narodniklere karşı temel marksist ilkelerin savunulması ve Rusya'da bir burjuva devriminin yaşanması konusunda kuşağıyla aynı görüşte olmasına karşın, bu devrime kimin öncülük yapacağı ve bu devrimde köylülüğün rolü konularında Rusya gerçekliğine daha farklı bir bakış geliştiriyordu. Bu koşullarda Lenin'in baş vurabileceği yegane otorite, Marx ve Engels'in eseri idi. Lenin, karşısındaki marksist şematizmi aşmak istedi ve Marx'a geri döndü.

Lenin'in gördüğü Marx

Bu noktada Marx ve Engels'in genel olarak devrim, özel olarak da burjuva devrimi ve proleter devrim hakkındaki soruşturma ve saptamaları önem taşıyor. Marx açısından devrim olgusunun klasik

“Savaş naraları Sürekli Devrim olmalıdır” sözleriyle biten Çağrı'nın da gösterdiği gibi, 1848 Devrimlerinin teri kuramamışken, Marx ve Engels'in geliştirmeye çalıştığı modelde proleter devrime doğru atılacak adımlar net biçimde yer bulmaktadır. Başta bu Çağrı'nın ve Marx'ın bu yöndeki ifadelerinin evrimci-aşamacı yorumları hayli sıkıntıya soktuğunu görmek ise şaşırtıcı olmasa gerek.

modelini 1789 Fransız Devrimi'nin ve onun özel bir uğrağı olarak 1793 Jakoben iktidarının oluşturması anlaşılır bir durum. Dolayısıyla, Marx'ın burjuvaziye siyasal açıdan devrimci bir rol atfettiği yönündeki iddialar bütünüyle temelsiz değildir. Yine de Marx'ın bu rolü mutlak ve kalıcı bir nitelik olarak tanımladığını söylemek imkansızdır.

Zira Fransız Devrimi'nin yükseliş çizgisi kadar bir karşı-devrimci restorasyon uğrağı da bulunuyordu ve Marx'ın 1848 Devrimleri sürecinde ileri sürdüğü görüşlerin ardındaki önemli kaygılardan biri de bu karşı-devrimci uğrağın ihtimali olmuştur. Üstelik, Marx, 1789'dan 1848'e kadar geçen sürede burjuvazinin devrimciliğini hala koruyup korumadığı konusunda ciddi soru işaretleri taşımaya başlamıştı. Marx'ın gazetecilik yıllarına ait yazılarının çoğunda Alman burjuvazisinin korkaklığını yerden yere vurması, 1789 Fransız burjuvazisinin mirasından nasiplenmemekle suçlaması bunun işaretiydi.

Nitekim, Marx ve Engels'in, ilerleyen yıllardaki çalışmalarında burjuvazinin devrimci rolü ve hala bir devrime ihtiyaç duyup duymadığı konularında çok daha bariz kuşkular taşıdıkları biliniyor. Özellikle 1848 Devrimlerinin yenilgisinin ve burjuvazinin devrimci harekete ihanetinin canlı tanıklığının ardından, artık feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin kitlelerin

ayaklanması biçimindeki bir devrim yerine, aristokrasi ile bütünleşmiş sermaye sınıfının devlet iktidarı aracılığıyla tepeden dönüşümlere yönelmesi biçiminde olabileceğini işaret etmişlerdi. Örneğin, Marx'ın Fransa'da Sınıf Mücadeleleri eserine 1895'te yazdığı giriş yazısında Engels, Fransa'da Bonaparte'ın, Almanya'da ise Bismarck'ın icraatlarını bu çerçevede değerlendirmişti.¹

Bununla birlikte, Marx ve Engels için, burjuvazi artık ona devrimci bir tarzda önderlik etmese bile kapitalizmin gelişimi bir süreç olarak hala canlıdır. Dahası, bir proleter devrimin gerekli maddi temelini teşkil eden sanayileşmenin ve proleterleşmenin yegane koşulu da bu kapitalistleşme sürecidir. Dolayısıyla, ortada iktisadi açıdan sıralı, ama siyasal açıdan iç içe geçmiş karmaşık bir tablo bulunmaktadır. Tablonun bir unsuru feodalizmden kapitalizme (diğer bir deyişle, sanayileşme ve proleterleşmenin genişlemesine) yönelen nesnel süreçtir; diğer unsuru ise, bu sürece devrimci bir tarzda önderlik edecek sınıfsal öznenin yokluğudur. Feodalizmi kapitalizm aşamasının izlemesi ne kadar gerekliyse, bu sürece önderlik etme yeteneğinin proletaryaya geçtiği de o kadar açıktır.

Komünist Parti Manifestosu'ndaki şu paragraf birçok esaslı tartışmaya gebe dir:

Almanya bir burjuva devriminin arifesinde olduğundan ve bu devrimi, genel olarak Avrupa uygarlığının daha ileri koşulları altında ve 17. yüzyıl İngiltere'siyle ve 18. yüzyıl Fransa'sıyla karşılaştırıldığında çok daha gelişkin bir proletaryayla gerçekleştireceğinden; dolayısıyla da Alman burjuva devrimi, bir proletarya devriminin dolaysız başlangıcından başka bir şey olmayacağından komünistler dikkatlerini temel olarak Almanya üzerinde yoğunlaştırır.²

Görünüşte Almanya'daki burjuva devriminin gelişim sürecine işaret eden bu paragrafı oluşturan cümleler şimşek hızında bir araya getirilerek çok ciddi bazı saptamaları ortaya koyuyor. Birinci olarak, bir devrim için gerekli görülen maddi gelişmişlik düzeyinin tek

1 Friedrich Engels: Giriş (1895), *Karl Marx: Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850* içinde, Çev: Erkin Özalp, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 23.

2 Karl Marx – Friedrich Engels: Komünist Parti Manifestosu, Çev: Erkin Özalp, İleri Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 52.

bir ulus ölçeğinde ölçülemeyeceği, dünya veyahut Avrupa ölçeğindeki gelişmişliğin baz alındığı; ikinci olarak, Alman proletaryasının İngiliz ve Fransız proletaryasına kıyasla gelişmişliğinin geçmişteki burjuva devrimlerinin basitçe bir tekrarını imkansızlaştırdığı; üçüncü olarak, her ne kadar burjuva devriminin önceliği tezi korunsa da burjuva devrimi ile proleter devrimin iki farklı tarihsel aşama yerine aynı sürecin iki uğrağı olarak tarif edildiği görülebilir.³ Marx'ın "sürekli devrim" olarak adlandırdığı modelin 1789-93 modelinden ayrıldığı noktanın en net ifadelerinden biri olan bu paragraftaki saptamalar, sonraki birçok çalışmada ve yazışmada da dile getirilmiştir zaten.

Örneğin, Marx ve Engels'in 1850'de kaleme aldıkları Merkez Komitesi'nin Komünist Birliğe Çağrısı metninde devrimci sürecin uğraklarının bir aradalığı tekrar dile getirilmiştir:

Demokratik küçük-burjuvazinin devrimi olabildiğince çabuk (...) sonuçlandırmak istemesine karşı, az ya da çok mülk sahibi sınıflar yönetici konumlarından uzaklaştırılıncaya ve proletarya devlet iktidarını ele geçirinceye dek ve sadece tek bir ülkede değil dünyanın önde gelen ülkelerinde proleterlerin birliği yerterince gelişip, bu ülkelerin proleterleri arasındaki rekabetin ortadan kalktığı ve en azından başlıca üretim araçlarının işçilerin eline geçtiği noktaya ulaşana dek, bizim görevimiz ve sorumluluğumuz devrimi sürekli kılmaktır.⁴

"Savaş naraları Sürekli Devrim olmalıdır" sözleriyle biten Çağrı'nın da açıkça gösterdiği gibi, 1848 Devrimlerinin teri kurumamışken, Marx ve Engels'in geliştirmeye çalıştığı modelde proleter devrimine doğru atılacak adımlar net biçimde yer bulmaktadır. Başta bu Çağrı'nın ve Marx'ın bu yöndeki ifadelerinin devrimci-aşamacı yorumları hayli sıkıntıya soktuğunu görmek ise şaşırtıcı olmasa gerek. Bekleneceği gibi, Bernstein'dan menşevik Nicolaevski'ye kadar

3 Michael Löwy: Sürekli Devrim Teorisi – Eşitsiz ve Birleşik Gelişim Siyaseti, Çev: Aslı Önal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 23.

4 Karl Marx – Friedrich Engels: "Address of the Centrall Committee to the Communist Leage", 1850.

<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/communist-league/1850-ad1.htm>

birçok yazar Çağrı'nın Marx'ın görüşlerini yansıtmadığını ve blankizm esinli olduğunu ileri sürmüşlerdir.

“Manifesto'nun devrimci eylem programı baştanbaşa Blankist”⁵ diyen Bernstein, Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i ve Komünist Birliğe yönelik diğer çağrı metinlerini de aynı kapsamda değerlendirir. Zira Bernstein'a göre Marx, devrimin itici gücü olarak nesnel koşulları değil, “saf irade”yi görmektedir. Bernstein'ın Marx'taki bu “hata”nın kaynağı konusundaki saptaması ise oldukça isabetlidir: Hegel diyalektiği. Lenin'in Marx'a bir kez daha dönmek istediğinde Hegel'den yola çıktığını hatırlarsak, Bernstein'ın saptamasındaki keramete şaşırılmamak elden gelmez. Çünkü Marx'ın ve ardından da Lenin'in toplumların nesnel gelişim süreci ile siyasal mücadele süreçlerini özdeş değil, ama eşzamanlı ele alabilmelerini; iktisadi zorunluluklar ile siyasal iradenin bir aradalığını kavrayabilmelerini sağlayan şey, Hegel diyalektiğinin iyi birer öğrencisi olmalarıdır. Yıllar sonra Lenin'in revizyonizmin özelliklerini sayarken birinci sıraya “diyalektik yöntemi reddetmeyi” yerleştirmesinin hikmeti de burada yatmaktadır.

Ancak, yine de tüm tartışma ve sorunlar bu biçimde çözümlenebilmiş değildir. Marx ve Engels, teorik ve siyasal olarak kabul ettikleri proleter devrim ve sosyalizme geçiş ihtimalini her zaman kılı kırk yaran bir dikkatle incelemiş, bu ihtimalin varlığının maceraperest girişimlerin mazeretine dönüşmemesi için takipçilerini sık sık uyarmışlardır. Bu nedenle, Marx'ın ve Engels'in bu görüşleri, yani tarihin birbirini izleyen aşamalardan geçmek durumunda olduğu savı ile proleterlerin önderlik ettiği bir devrimin burjuva sınırların ötesine geçme ihtimalinin bulunduğu savı, çok çeşitli yazışmalarda görünüp kaybolan temalara benzemektedir. Görünen o ki, Marx ve Engels, somut siyasal süreçlerin kapı araladığı fırsatları her zaman dikkate almakla birlikte, nesnel süreçlerden özgürleştirilmiş bir iradeciliğin zorlamasıyla girişilen erken atakların barındırdığı tehlike-leri de hep akılda tutmak zorunda kalmışlardır.

Oysa, farklı ihtimallerin ağırlığı altında dengesini bulmaya uğraşan bu düşünme biçiminin önemi başka yerdedir. Marx ve Engels'in

5 Eduard Bernstein: Sosyalizm Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri, Çev: Levent Bakaç, Yazılıma Yayınları, İstanbul, 2011, s. 59.

iki yönlü tutumu, onların tarihsel materyalizmin işaret ettiği nesnel gelişim süreçlerini hep akılda tuttuklarını, bununla birlikte siyasal mücadele süreçlerinin tarihsel gelişim zincirinde yaratacağı kırılma ve kopuşları da tümünden reddetmediklerini göstermektedir. İki tutum arasındaki gelgitlerin nedeni anlık heyecanlar değildir kuşkusuz. Marx'ın gözünde belirleyicilik taşıyan başat unsur, siyasal mücadele sürecinin ne biçimde geliştiğidir. Bu nedenle, tek bir ülkenin devrimci sürecinin farklı evrelerinde bile, siyasal mücadelenin dinamikleri ve aktörlerin dizilimi değiştiğçe tutumunu değiştirmiş, en katı nesnelcilikten en sivri öznelciliğe geçebilmiştir. Diğer bir deyişle, onlar için marksizmin, maceracı bir darbeciliğe olduğu kadar iktisadi gelişim temelli bir evrimciliğe veya aşamacılığa da indirgenemeyeceği bellidir.

İşte bu kadarı ilk adımı atmak için Lenin'e yetmiştir.

Marx'ın gözünden Rusya

Marx'ın 1848 Devrimleri ve ertesindeki gelişmelerle ilgili taktiksel önerilerinin ne kadarının gerçekleşip gerçekleşmediği ayrı bir tartışma konusu. Bir kısmının başarısız tahminler olmaktan öteye gidemediği ise biliniyor. Ancak önemli olan, Marx'ın düşünme biçiminin niteliğidir. Çünkü bu düşünme biçimi, Marx sadece Avrupa ölçeğini hedef almış olsa da esas olarak geri kalmış ülkelerin marksistlerini ilgilendiren içerimler taşımaktadır. Nitekim, tesadüf olmasa gerek, Marx da 1850'lerden itibaren birçok kere, devrimin nabzının doğuda atmaya başladığını belirtmiştir. Daha da şaşırtıcı olanı, Marx'ın, Almanya'da burjuvazinin ihanetinden sonra proleter devriminin selametinin köylülerin bu devrime vereceği desteğe bağlı olduğunu söylemesidir. 1856 yılında Engels'e yazdığı mektupta şu sözlere yer veriyor Marx: "Almanya'da her şey, proletarya devriminin, Köylü Savaşının bir tür ikinci baskısıyla desteklenmesi olasılığına bağlı bulunmaktadır."⁶

Söylemeye gerek yok, Lenin bu pasajın altını kalınca çizerek okumuş ve sıklıkla paylaşmıştır.

Marx'ın Rusya'daki devrimci mücadele ile ilgili yazılarının, tıpkı

6 Karl Marx: "Friedrich Engels'e mektup", 16 Nisan 1856, *Karl Marx-Friedrich Engels: Seçme Yazışmalar Cilt 1* içinde, Çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 104.

Rus marksistlerinin yaptığı gibi, Narodniklerle polemik şeklinde başlaması ilginçtir. Narodnik teorisyen Mihailovski tarafından Kapital'deki ilkel birikim modelini Rusya'ya birbir oturtmaya çalışmakla suçlanan Marx, bu suçlamadan duyduğu rahatsızlığı "Batı Avrupa'da kapitalizmin başlangıcına ilişkin tarihsel eskizimi, hangi tarihsel koşullar içinde olurlarsa olsunlar, (...) tüm ulusların alınca yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürmekte ısrar ediyor"⁷ sözleriyle ifade etmiştir. Aynı mektubun bir başka yerinde ise, Lenin'in gözlerinden kaçması imkansız bir başka saptamayı dile getirmiştir: "Rusya 1861'den bu yana izlediği yolda yürümeyi sürdürürse, tarihin bir halka şimdiye dek sunduğu en güzel şansı yitirecek ve kapitalist rejimin bütün mahvedici değişikliklerini yaşayacaktır."⁸

Peki, nedir tarihin başka halklara değil de Rus halkına sunduğu bu en güzel şans? Rus halkının kapitalizm aşamasını atlayarak doğrudan sosyalist bir toplum biçimine geçmesidir. Rusya'daki marksistlerin en şiddetli biçimde karşı çıktıkları ve Narodniklerle aralarında sert polemiklerin yaşandığı konuda Marx'ın kendisi Narodniklerin "sosyalizme sığrama"

Lenin'e göre Marx, toplumların gelişimini altyapısal bir kadencilik gereği birbirini izleyen aşamalardan oluşur biçimde kavramıyordu. Toplumsal gelişmişliğin maddi düzeyinin, olası seçeneklerin alanını daraltıp genişlettiği tarihsel materyalizmin bilinen yasasıydı elbette. Ancak tarih, nihai kararını devrimci mücadele gibi siyasal etkenlere bağlı olarak veriyordu.

7 Karl Marx: "Oteçestvenniye Zapiski Yazıkuruluna mektup", Kasım 1877, *Karl Marx-Friedrich Engels: Seçme Yazışmalar Cilt 2* içinde, Çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 104.

8 a.g.e., s. 105.

tezini akla yatkın buluyor gibidir. Narodnikler, Rusya'nın, kapitalistleşme sürecini (*ve onun beraberinde getirdiği çeşit çeşit zulmü*) yaşamasına gerek olmayacağını, Rus kır komünü mir'in sosyalist bir toplum biçiminin temelini oluşturacak iktisadi örgütlenme olabileceğini ileri sürmüşlerdi. İlerleyen yıllarda, 1881'de Marx'ın Rus marksist Vera Zasulich'e yazdığı bir başka mektupta da bu vurgular yer alıyordu üstelik. Marx, feodalizmden kapitalizme geçişin tarihsel kaçınılmazlığının "açıkça Batı Avrupa ülkeleriyle sınırlı" olduğunu belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyordu:

Kapital'deki çözümlenme, kırsal komünün yaşayabilirliği lehinde ya da aleyhinde herhangi bir kanıt getirmemektedir; ancak bu konuda yaptığım özel araştırma ve bu araştırma için orijinal kaynaklarından getirttiğim materyal beni bu komünün Rusya'nın toplumsal canlanışının dayanak noktası olduğuna inandırmıştır; ama onun bu işlevini yerine getirebilmesi için, her yönden bu topluma yönelen saldırılar bertaraf edilmeli ve ardından kendiliğinden gelişmenin normal koşulları ona sağlanmalıdır.⁹

Marx'ın paragrafının ilk yarısı ile ikinci yarısı arasındaki sürtünme ilginçtir. Deyim yerindeyse Marx bir yandan Rusya'nın tarihsel gelişimin aşamalarını atlama ihtimalini reddetmemekte, ama bir yandan da kır komününün dayanıklılığından duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Rus marksistleri işte paragrafın bu ikinci kısmına tutunarak, Rusya'da kapitalist gelişmenin hayli ivme kazandığını, kır komününün kapitalist gelişmenin girdabından kurtulamayacağını, halihazırda zaten dağılmaya başladığını, Rusya'da sanayileşmenin ve proleterleşmenin dev adımlarla ilerlediğini kanıtlamaya uğraşıyorlardı. Çünkü bu tartışmanın sonucu, doğrudan doğruya siyasal mücadelenin niteliğine uzanıyordu. Narodnikler kır komününün üzerine temellendirdikleri devrim senaryoları nedeniyle Rus devriminin önderliğini köylülere veriyorken, Rus marksistleri işçi sınıfının önderliğindeki bir devrim sürecini ve sınıf siyasetini salık veriyordu.

9 Karl Marx: "Vera İvanova Zasulich'e mektup", 8 Mart 1871, *Karl Marx-Friedrich Engels: Seçme Yazışmalar Cilt 2* içinde, Çev: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 141.

Marx'ın Zasuliç'e yazdığı bu kısacık mektup bir bakıma yanılıcıdır. Her şeyden önce Marx'ın Zasuliç'e hitaben kaleme aldığı üç mektup taslağı vardır ve her biri son derece ayrıntılı saptamalar içermektedir. Bu saptamaların tamamının paylaştığı vurgu ise ortaktır: Eğer kapitalist gelişme sürecinin etkilerinden korunmuş olsaydı kır komünü sosyalizme sıçramanın bir aracı olabilirdi. Bu ihtimali kabul etmekle birlikte, Marx'ta, kır komününün dayanıklılığı ve kendini koruyabileceği konusunda herhangi bir vurguya rastlanmamaktadır. Dahası, Marx, "Rus komününü kurtarmak için bir Rus devrimi gerek"¹⁰ diyerek konuyu iktisadi gelişmişlikten siyasal mücadelelerin alanına doğru uzatmıştır. Bunlar yerine, sağlık sorunları nedeniyle sonunda kısacık bir mektup yazmış ve yukarıda alıntıladığımız cümleyi iletmış olan Marx, belki de farkında olmadan Rus marksizminin gelişimine bir anekdot da katmıştır.

Bu mektubun ilginç bir hikayesi vardır. Parçaları ilk kez 1911 yılında Riazanov tarafından bulunur. Riazanov sonrasında, tek tek Zasuliç, Plekhanov ve Axelrod'a, mektubun nihai alıcısı olup olmadıklarını sorar ve hepsinden olumsuz yanıt alır. Ne var ki 1923 yılında umulmadık bir biçimde, mektubun tamamı Axelrod'un kağıtları arasından çıkar. Üç Menşevik liderin sergilediği bu unutkanlık esasında bize bir şeyler anlatmaktadır. Mektubu ortaya çıkartmak istememelerinin nedeni muhtemelen mektubun içeriğinin, inşa ettikleri Marksist ortodoksi ve bunun Rusya'daki uygulananıyla aşikar bir biçimde çelişiyor olmasıdır.¹¹

Narodniklere karşı marksizmin temel ilkelerini savunduklarını düşünen üç isim, herhalde, bizzat Marx'ın Rusya'da uzun ve sancılı bir kapitalist gelişme sürecinin yaşanmasının bir zorunluluk olmadığını, en azından kendi kuramının böyle bir evrimci-aşamacı yaklaşımı dayatmadığını, Rusya'nın gelişmesinin hangi yönde ve ne hızda olacağını siyasal mücadelelerin seyrine ve etkisine bağlı olduğunu dile getirdiği bu mektuptan bayağı ürkmüş olmalılar.

10 Karl Marx: "Vera Zasuliç'e mektup (Birinci Taslak)", 1881, *Karl Marx – Friedrich Engels: Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri* içinde, Çev: Mihri Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2009, s. 276.

11 Michael Löwy: Sürekli Devrim Teorisi – Eşitsiz ve Birleşik Gelişim Siyaseti, s. 41.

Bu mektuptan hiç haberi olmasa da bu düşüncelerden ürkemeyecek olan bir kişi vardı oysa. Lenin, Marx'ın eserinden aynı sonuçları çıkarmıştı: Rusya'da kapitalizmin gelişiminin sanayileşme ve proleterleşmeyi hızlandırdığı, haliyle Rus devriminin önderliğini üstlenecek yegane gücün proletarya olduğu ve sosyalizme geçiş için uzun ve sancılı bir kapitalist gelişme sürecinin yaşanmasının şart olmadığı. Narodniklerle marksistlerin birbirinin zıddı iki tezini bir araya getirmiş gibi görünen bu yaklaşımda bir boşluk olduğu ise görülüyordu. Bu boşluğu dolduracak şeyi Lenin de Marx kadar isabetle ve tereddütsüz işaret ediyordu: Siyaset.

Lenin'e göre Marx, toplumların gelişimini altyapısal bir kadercilik gereği birbirini izleyen aşamalardan oluşur biçimde kavramıyordu. Toplumsal gelişmişliğin maddi düzeyinin, olası seçeneklerin alanını daraltıp genişlettiği tarihsel materyalizmin bilinen yasasıydı elbette. Ancak tarih, nihai kararını devrimci mücadele gibi siyasal etkenlere bağlı olarak veriyordu.

Bundan böyle Lenin'in sahnesi açılabilirdi.

Lenin'in marksizmi

Lenin'in marksistliği ne kadar tartışma konusu değilse, onun marksizmi de o kadar tartışmalıdır esasında. Tıpkı Bernstein'in Marx'ın görüşlerini marksizme aykırı bulması gibi, Lenin'in birçok görüşü de marksizme aykırı, hatta marksizmden bir sapma olarak değerlendirilmiştir. Bu yönden kaynaklanan yaklaşımları ciddiye almanın gereği bulunmuyor. Ama "leninist" bir açıdan Lenin'in marksizmini anlamak ve ayırt edici yanlarını kavramak son derece önemli.

Başını Kautsky ve Plehanov'un çektiği İkinci Enternasyonal marksizminin evrimci-aşamacı bir modele saplandığını ve özellikle de az gelişmiş ülkelerdeki devrimci mücadeleyi bu model üzerinden değerlendirdiklerini biliyoruz. Bu ülkelerde öncelikli mücadelenin bir burjuva-demokratik devrimi hedeflemesi gerektiği, sosyalistlerin de bu mücadelede burjuvaziye destek olarak yer almasını önermek İkinci Enternasyonal marksizminin resmi görüşünü oluşturuyordu. Rusya'da Çarlık otokrasisini devirecek bir burjuva-demokratik devrim aşamasının zorunlu olduğu, bu devrime burjuvazinin önderlik edeceği, böylelikle önce kapitalist üretim ilişkilerinin ve siyasal öz-

gürlüklerin gelişeceği, sosyalist devrimin ancak bu sürecin sonunda gerçekçi bir hedef olabileceği tezi ise, neredeyse bütünüyle Plehanov tarafından yaratılmış durumdaydı zaten. 1880-1890 yıllarında Rus marksizminin Narodniklere karşı tezleri böyleydi ve Lenin de dahil tüm bir Rus marksist kuşağı bu tezleri savunuyordu.

Rus marksistleri arasındaki görüş farklılıkları iki noktada beliriyordu: Burjuva-demokratik devrimine kimin önderlik edeceği ve bu devrimde proletaryanın kimlerle ittifak kuracağı. İşte Lenin'in kendine özgü diyebileceğimiz tezleri de bu noktalardaydı. Lenin'e göre korkak Rus burjuvazisinin Çarlık otokrasisine karşı herhangi bir devrimci mücadeleye girişmesi ihtimali yoktu; ayrıca Rus burjuvazisi, proleter dinamizmi ortaya çıktığı anda (*ki, kesinlikle çıkacaktı*) devrimden kaçıp Çarlık'la uzlaşmaya yanaşacaktı; dolayısıyla, Rusya'nın önündeki burjuva-demokratik devrimine önderlik yapacak tek güç proletaryaydı. İkinci olarak, Rus proletaryası bir burjuva devrimine önderlik edecek ölçüde gelişmişti ama iktidarı yalnızca kendi gücüne ve gelişmişliğine dayanarak elde tutabilme imkanı yoktu; bu nedenle Rus proletaryası ile Rus köylülüğünün ittifakı kaçınılmazdı. Rus proletaryası ve köylülüğünün devrimci ittifakı Rusya'nın önündeki burjuva-demokratik devrimi gerçekleştirecek ve sonuna kadar götürecekti. 1905 Devrimi, Lenin'e göre, kendi tezlerinin en yüksek kanıtıydı. 1905 Devrimi'nin hızlı bir biçimde değerlendirildiği Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin iki Taktiği kitabında görüşlerini şöyle özetliyordu Lenin:

Rusya'nın ulaştığı ekonomik gelişme (nesnel koşul) ve geniş proletarya yığınlarının ulaştığı oldukları bilinç ve örgütlenme düzeyi (nesnel koşulla kopmaz bağları olan öznel koşul) işçi sınıfının hemen ve tamamen kurtuluşunu olanaksız kılmaktadır. Ancak en bilisiz olanlardır ki, şu anda gelişmekte olan demokratik devrimin burjuva niteliğine gözlerini kapayabilirler.¹²

Bu pasajda Lenin'i uzun süre çekeştirecek paradoksun izlerini görmek mümkün. Bir yanda Lenin, Rus marksizminin ortodoks kanadının bir üyesi ve savunucusu olarak Rusya'da kapitalizmin gelişiminin yetersizliğini, "nesnel koşulların" henüz bir sosyalist devrim

12 V.I. Lenin: Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 19.

için olgunlaşmadığını ileri sürerken, diğer yanda proleter hareketin gelişmişlik düzeyinden, yani “özel koşulların” az gelişmişliğinden söz etmektedir. Aynı paragrafın ilerleyen satırlarında ise, eğer bir sosyalist devrim isteniyorsa, bunun için işçilerin örgütlenmesini, emekçilerin sosyalist programa kazanılmasını, yığınların bilinç düzeyinin artırılmasını, proletaryanın ve halkın burjuvaziye karşı savaşıma hazırlanmasını, yani adlı adınca “özel koşullar” çerçevesinde devrimci faaliyet yürütülmesini söylemektedir.

İki Taktik'in tümüne ve Lenin'in bu konudaki ifadelerine uzun bir süre daha egemen olacak çekişmenin anlaşılması önemli. Rusya'nın önündeki aşama burjuva-demokratik devrimdir; bu devrime burjuvazi değil, proletarya önderlik edecektir; proletaryanın müttefikleri başta köylülük, aynı zamanda küçük-burjuva unsurlar olacaktır; devrimin başarılı olması için iktidarın burjuvaziye değil, işçi ve köylülerin devrimci demokratik ittifakına geçmesi gerekmektedir; bu iktidar devrimi sonuna kadar götürecektir, ama burjuva sınırlar içerisinde tutacaktır; sosyalist devrim ise bu sürecin sonunda olgunlaşacak, köylü topluluğunun kendi içinde ayrışmasıyla işçiler ile köylülerin ittifakı işçiler ve yoksul köylüler olarak güncellenecek ve işçilerle yoksul köylülerin ittifakı sayesinde sosyalist devrim başarılı olacaktır.

Sözcüğü sözcüğüne alındığında, Lenin'in bu modeli hayli şematiktir ve birçok soruyu beraberinde getirmektedir. İktidar işçiler ve köylülerin devrimci demokratik ittifakında olacaksa, devrim neden ve nasıl burjuva sınırlar içerisinde tutulacaktır? Kulaklar ile yoksul köylülerin ayrışması devrimin hangi aşamasında (işçiler iktidarın ortağıyken mi?) olacaktır? İşçiler sürecin ilerleyen aşamasında iktidardan inip sonra tekrar, bu defa sosyalist devrim için mi iktidar peşinde koşacaklardır? Benzer birçok soru üretilebilir, ancak önemli olan Lenin'in düşünme biçimini kavramaktır. Lenin, marksist ortodoksinin devrimci-aşamacı tezlerini neredeyse birebir savunurken, sorunun tarifi ve yapılacaklar konusunda ileri sürdüğü tezlerin neredeyse tümü özel koşullara dairdir. Diğer bir deyişle, Lenin, Rus proletaryasının bilinç ve örgütlenme düzeyi yüksek olduğunda, sosyalizm programı yığınlar içinde geniş destek bulduğunda, proletaryanın burjuvaziye karşı sınıf savaşımı şiddetlendiğinde Rusya'nın nesnel gelişme düzeyinden kaynaklanan handikaplar aşılabi-

lecek ve sosyalist devrim için koşullar olgunlaşacak demeye çalışır gibidir. Nitekim, hem o dönemde hem de 1917'de Lenin'in devrim için ısrar etmesinin ana gerekçesi bu öznel koşulların uygunluğu veya yeterli hazırlıkla uygun hale getirilebileceği olmuştur. Çünkü, Lukacs'ın Lenin'e atıfla söylediği gibi, "proletaryanın davranışları, kararlılığı ve sınıf bilincinin yüksekliği, asla ekonomik durumdan kaynaklanan kaderci bir zorunluluk değildir."¹³

Ancak, lafzi düzeyde Kautsky-Plehanov ortodoksisine bağlı kalmak, pratik olarak ise devrimci bir marksizm yorumunu ileri sürmek, Lenin'in tüm pratiğinde gözlenen bir iki yönlülüktür. Lenin'in bu tavrının Rus marksizmi içindeki dengelerden kaynaklandığını söylemek mümkün elbette; zaten 1914'ten, yani İkinci Enternasyonal bir utanç abidesine dönüştükten sonra bu iki yönlü tutumunu büyük ölçüde terk etmiş, kendi marksizm yorumunu biricik devrimci yorum olarak ileri sürmeye başlamıştır. Eğer bu içsel çekişme görülmezse, Lenin'in menşeviklerle ve Plehanov'la tartışmalarının özünü kavramak imkansızlaşır. Lenin'le menşevikler ve Plehanov arasındaki tartışmanın tüm şiddetinin, işçilerle köylülerin ittifakı fikrinden kaynaklandığını düşünmek de zor. Esas mesele, Lenin'in burjuva-demokratik devrim aşamasında bile iktidarın işçi-köylü ittifakı tarafından ele geçirilmesi konusundaki ısrarıdır. İktidarın burjuvaziye teslim edilmesi konusu, Plehanov'un ve tüm menşevik akımın alameti farikası haline gelmiştir. Öyle ki, kendi ortodoksisine bağlı kalmak konusunda dünyanın en inatçı kişiliklerinden biri olan Plehanov, 1917 Ekim Devrimi'nde işçilerin iktidarı ele geçirmesini bile Rus işçi sınıfının yeterince gelişmemiş olmasına bağlamıştır.

Dolayısıyla, devrimde iktidar konusu Lenin'in siyasal tavrı açısından da marksizm yorumu açısından da kritik önemdedir. İktidar tartışması, onu kimin elinde tutacağını olduğu kadar, devrimin burjuva aşamasından sosyalist aşamasına kadar geçecek sürenin uzunluğunu ve bu süreçte iktidarın kimde olacağını da belirleyen bir kapsamdadır. Ve tüm bolşevik pratiğinden süzülen açık sonuçta baktığımızda, Lenin'in, devrimin burjuva aşamasından sosyalist aşamasına geçişte hızlı, kesintisiz veya sürekli bir ilerleyiş ihtimaline

13 György Lukacs: Lenin'in Düşüncesi – Devrimin Güncelliği, Çev: Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2017, s. 45.

İktidarın burjuvaziye teslim edilmesi konusu, Plehanov'un ve tüm menşevik akımın alameti farikası haline gelmiştir. Öyle ki, kendi ortodoksisine bağlı kalmak konusunda dünyanın en inatçı kişiliklerinden biri olan Plehanov, 1917 Ekim Devrimi'nde işçilerin iktidarı ele geçirmesini bile Rus işçi sınıfının yeterince gelişmiş olmasına bağlamıştır.

sonuna kadar açık olduğu görülmektedir. Tersinden söylersek, Lenin için, Rusya'da burjuva devriminin iktidarı burjuvaziye vermesi gerektiği ve kapitalizmle birlikte siyasal demokrasinin gelişeceği uzun yıllar sonunda sosyalist devrimin gündeme geleceği fikrinin hiçbir geçerliliği yoktur.

Görülebileceği gibi, Lenin, İkinci Enternasyonal tarafından şablonlaştırılmış marksizm yorumuyla esaslı bir farklılık taşımaktadır. Tarihsel gelişimin zorunlu olarak birbirini izleyen aşamalardan geçeceği ve bu aşamalar arasında uzun yıllara yayılan siyasal/kültürel egemenlik dönemleri olacağı tezinin bir yasa mertebesine yükseltilmesinin imkansızlığı ortadadır. İşte Lenin de bunu görmüş, kendi marksizm yorumunu devrimcileştirerek damar olarak bu hususu kavramış, hem pratiğine yön verirken hem de muhataplarıyla polemik yürütürken bu yorumdan beslenmiştir. Ancak, Lenin'in yaptığı şey, elbette, sadece bir yorum değildir; bu yorum, aynı zamanda bir müdahaledir de ve günümüzde marksizme katkı olarak bir de leninizmden söz ediyorsak, bunun nedeni Lenin'in yorumuna eşlik eden (*ve böylesi bir yorumu mümkün kılan*) bu müdahaledir.

Lenin'in müdahalesi

Lenin'in marksizm üzerine derin bir düşünme sürecine girdiği bir sonraki uğrak, 1914 yılında başlamıştır. İkinci Enternasyonal'in çöktüğü, Kautsky ve

Plehanov gibi marksist otoritelerin savaşa destek verdiği bu konjonktürde, Lenin için artık bu isimlerle dengeli bir eleştirel diyalogu gazetemenin gereği de kalmamıştı. Uzun yıllar ifadelerine egemen olan iki yönlülük silikleşmiş, artık marksizmin devrimci yorumunun özgün biçimde dile getirilmesi ve bizzat otorite talep etmesi söz konusu olmuştur. Lenin bir kez daha Marx'a dönmüştü, ama bu defa biraz daha geniş bir kavis çizip yolunu Hegel'den geçirecek.

Lenin'in Marx'a yaklaşımındaki en önemli nokta, onun Marx'ın sistemindeki çok özel bir boşluğu ve bunun nasıl doldurulacağına yönelik en uygun çözümü görmesini sağlayan önsezisidir. Marx'ın kuramı en genel soyutlama düzeyinden en somut çözümleme düzeyine kadar daimi olarak bir boşluk içermektedir. Bu boşluk, en genel ifadesiyle varlık ile bilinç arasındaki boşluk olarak tanımlanabilir. Daha somut olarak ifade ettiğimizde ise, üretim tarzları ile toplumsal formasyonlar, yapı ile özne, kendinde sınıf ile kendisi-için sınıf gibi kavram çiftlerinin arasındaki boşluktan söz etmiş oluruz. Marx'ın sistemindeki bu boşluğun bir hata veya ihmal sonucunda olduğunu düşünemeyiz. Tam tersine, Marx açısından bu boşluk sisteminin en özgün niteliği ve aynı zamanda materyalist diyalektiğin esaslı kurallarındandır. Çünkü, Marx'ın felsefesini ayırt eden unsurlardan olan *pratik*, tam da bu boşluk sayesinde kendisine varoluş alanı bulmaktadır.

İşin aslına bakılırsa, farklı metinlerine sızan görüşlerinin ve kimi özel yazışmalarının dışında, Marx'ın bu boşluğu dolduracak pratiği ayrıca tanımlamadığını söylemek gerekir. Bu anlamda Marx, üst düzey bir felsefi soyutlama olarak varlık ile bilinç arasındaki boşluğun pratik sayesinde doldurulacağını söylemiş olmasına rağmen, bu pratiğin gerçek dünyada hangi biçimleri alacağını belirtmemiştir. Konuyu daha da karmaşık hale getiren husus, boşluğun nasıl doldurulacağına dair sözlerinin önemli bir kısmının nesnel gelişmeye vurgu yapan ifadeler içermesidir. Genel bir açıdan bakıldığında, Marx'ın, örneğin kendinde sınıf uğrağından kendisi-için sınıf uğrağına geçişte kapitalizmin nesnel gelişim sürecine açık bir rol verdiğini söyleyebiliriz. Oysa, nesnel gelişim sürecine ayrılmış rolün tek belirleyici hale gelmesi (*ya da İkinci Enternasyonal akımında olduğu gibi, getirilmesi*) sosyalist siyaseti tamamen gereksizleştirdiği gibi, Marx'ın felsefi yöntemine de aykırıdır. Nitekim Marx ve Engels,

kendi sistemlerinde nesnel gelişime ve tarihsel sürecin yasallığına tanıdıkları rolün biraz aşırıya kaçmış olduğunu kabul etmiş, bunu da o dönemdeki ütöpik ve bireyci anlayışlara karşı yapmak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Ancak, yine de ortada Marx'ın ve Engels'in orijinal eserlerinden oluşan bir külliyat vardır ve bu külliyata baktığımızda toplumun genel yapısı içinde siyasete özel bir rol verilmediğini söylemek gerekir. Perry Anderson'un işaret ettiği gibi:

Temelde Marx, bize *Kapital*'de açıkladığı kapitalist üretim tarzının tutarlı, gelişmiş bir *ekonomi* teorisini bıraktı; ama ekonomi teorisıyla yan yana konabilecek, burjuva devlet yapısını açıklayan bir *siyaset* teorisi ya da işçi sınıfının bu devleti yıkmak için vereceği devrimci sosyalist mücadelenin stratejisi ile taktiklerini bırakmadı.¹⁴

Anderson'ın saptaması gayet yerindedir, ama yine de bir kayıt düşmeyi gerektirir. Böylesi bir “siyaset teorisi” ancak ve yalnızca belirli zaman ve mekan özgüllüğü bağlamında oluşturulabilir. Yani burjuva devlet yapısının ve işçi sınıfının mücadele stratejisi ve taktiklerinin evrensel bir teoriye dönüştürülmesi imkansızdır. Bu, Marx'ta sözünü ettiğimiz boşluğun da ancak ve sadece özgül bağlamda doldurulabileceğini söylemek demektir. İşte Lenin'in gördüğü ve özgül bir bağlam içerisinde doldurmaya uğraştığı boşluk buydu; bunu yaparken de ulaştığı teorik sonuçları marksizme katarak evrenselleştirdi. Yine Anderson'a kulak verirse, “Marksist teoride, politik mücadelenin verileceği alan Lenin'den önce hemen hemen hiç araştırılmamıştı.”¹⁵

İşte Lenin'in, 1914'le birlikte bir kere daha ve bu defa Hegel'den dolanarak Marx'a dönüşü, sözünü ettiğimiz boşluğun doldurulma tarzına dair yaklaşımının berraklaşmasında belirleyici oldu. Bu dönemin önemi, Lenin'in yaklaşımının berraklaşmasıdır; yoksa Lenin'in marksizm yorumunda pratiğin ve özel olarak da siyasetin özgün rolüne dair bir kavrayış başından bu yana vardır. 1902'deki *Ne Yapmalı?*, baştan sonra Marx'ta gözlenen boşluğun nasıl doldurulacağına dair bir eserdir. Marksizmin siyasal mücadeleler hakkındaki kuramsal alanını kuran ve böylelikle marksist siyasetin mimarisini

14 Perry Anderson: *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, Çev: Bülent Aksoy, Birikim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25.

15 a.g.e., s. 34.

kalıcı biçimde yapılandıran Ne Yapmalı?, eğer marksizmle birlikte anılan ve bir kuramsal katkı olarak kabul ettiğimiz leninizmden söz edebiliyorsak, onun “manifestosudur”.

Lenin’in Hegel üzerinden Marx’a dönüşünde öne çıkan başka özellikler de vardır elbette. Her şeyden önce, Lenin, İkinci Enternasyonal’i ihanete sürükleyen revizyonizmin temelini diyalektik eksikliği olduğunu saptamıştır.

Felsefe alanında revizyonizm, burjuva profesörce “bilim”in dümen suyunu izledi. Profesörler, Hegel’e bir “ölü köpek” gibi davrandılar, (...) diyalektiğe horgörü ile omuz silktiler, (...) “ustalık” (devrimci) diyalektiğin yerine “basit” (ve sakın) “evrim”i koyarak, bilimin felsefi bayağılaştırılmasının bataklığında debelendiler.¹⁶

Bernstein’in Hegel diyalektiğinin blakizme çıktığı ve Marx’taki diyalektiğin atılması gerektiği yönündeki sözlerini hatırlarsak, Lenin’in İkinci Enternasyonal revizyonizminin Aşıl topuğu olarak diyalektik eksikliğini görmesi şaşırtıcı gelmez.

İkincisi, Lenin, Hegel okumalarının sonucunda yasa kavramının mutlaklaştırılmasının diyalektiğe aykırılığını görüp, tarihin gelişim sürecini nesnellik ile özneliğin bütünlüğü çerçevesinde ele almaya yönelmiştir. Bu, doğal olarak, tarihin evrimci-aşamacı biçimde yorumlanmasına kapıyı kesin olarak kapatmak anlamına gelir. Lenin’in bütünlük kavrayışı, Lukacs’ın sözleriyle söylersek, “varlığı ileri sürülen nesne ile varlığını ileri süren öznenin”¹⁷ bir aradalığını ifade eder. Bu anlamda, “nesnellik” olarak tecrit edilen süreçlerin öznenin etkinliğinden bağımsız ve muaf olmadığını ileri sürmektedir Lenin. Ekim Devrimi hakkında yazdığı ileri tarihli bir yazısında, “Marksizmde tayin edici olanı, yani onun devrimci diyalektiğini hiç mi hiç kavramamışlar” diye şikayet ettikten sonra, o günlerdeki siyasal tutumunun teorik gerekçelerini şöyle ifade edecekti:

Bu kişilerin, Batı Avrupa sosyal-demokrasisinin gelişmesi sırasında ezbere öğrendikleri ve bizim sosyalizm için henüz olgunlaşmamış olduğumuz, bizim ülkemiz-

16 V.I. Lenin: “Marksizm ve Revizyonizm”, V.I. Lenin: *Marx, Engels, Marksizm* içinde, Çev: Vahap Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara, 1990, s. 190.

17 György Lukacs: *Tarih ve Sınıf Bilinci*, Çev: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 118.

de, bunların arasındaki çeşitli “bilgili” bayların ifade ettikleri gibi, sosyalizmin nesnel ekonomik koşullarının bulunmadığı yolundaki argüman sınırsız ölçüde şabloncudur.¹⁸

Son olarak, süreçlerin karmaşık doğasını ve karşıtların aynı tarihsel kesitte buluşmasını ifade eden diyalektik yaklaşım, yine bu süreçte Lenin açısından ufuk açıcı olmuştur. Sosyalizmi bir durum olarak değil de sayısız vektörün etkide bulunduğu ve öznel eylemin sonuçlarına alan açıldığı bir süreç olarak kavrayan Lenin, en büyük desteği de Marx'ın kendisinden bulmuştur. Bilindiği gibi Marx'ta bir durum olarak sosyalizme dair neredeyse hiçbir belirleme bulunmamaktadır. Bunun yerine Marx, mevcut tarihsel durumdan sosyalizme doğru ilerlemenin nasıl mümkün olduğuna kafa yormuştur. Lenin'in yaptığı da tam olarak budur ve sosyalizmi bir statik olgu olarak değil, siyasal mücadelelerin karmaşık gelişiminden doğacak bir sonuç olarak kavramıştır. Proletaryanın devrimci bir sınıf olarak tarih sahnesine çıktığı evrensel uğrakta, içinde mücadele edilen yerel ölçek ne kadar geri kalmış olursa olsun, burjuva devriminin mantıksal sonucuna götürülmesi proleter devrimden başkası olmazdı zaten. Lukacs'ın “bugün proleter devrim, aynı anda burjuva devriminin hem gerçekleşmesi, hem de aşılması demektir”¹⁹ sözlerinin Lenin'in düşüncesini oldukça isabetli biçimde yansıtmaları bu yüzdendir.

Lenin'in Hegel ve Marx okumalarının ilk sonuçları eserlerine de hızla yansımıştır. 1916'nın eseri olan Emperyalizm'de bir sosyalist devrim için gerekli olan tarihsel koşulların tek bir ülke ölçeğinde değil, dünya ölçeğinde, yani bütünlükten hareketle ele alınması söz konusudur. 1917'nin Nisan Tezleri'nde burjuva-demokratik devrim aşamasının kendi karşıtını da aynı tarihsel kesitte yarattığını, yani sosyalist devrimin Rusya'da kapitalizmin uzun yıllara yayılan gelişmesini beklemek zorunda olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü Lenin'e göre devrim, uzun bir tarihsel gelişme biçiminde değil, ani bir kesinti, sıçrama, niteliksel bir dönüşüm biçiminde anlaşılabilir. Bu anlamda devrim, iktidarın bir sınıftan bir başka sınıfa geçme-

18 V.I. Lenin: “Devrimimiz Üzerine – N. Zuhanov'un Notları Nedeniyle”, *V.I. Lenin: Seçme Eserler Cilt 6* içinde, Çev: Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s. 527.

19 György Lukacs: Lenin'in Düşüncesi – Devrimin Güncelliği, s. 67.

siyle sınırlıdır; iktidarı alan sınıfın kendi toplumsal düzenini yıllar içerisinde yerleştirmesine kayıtsızdır: “Rusya’daki iktidar yeni bir *sınıfın*: burjuvazinin ve burjuvalaşmış büyük toprak sahiplerinin ellerine geçmiştir. *Bu anlamda*, burjuva demokratik devrim Rusya’da tamamlanmıştır.”²⁰

Lenin, teoride edindiği bu ferahlık olmadan, onun pratiğine eşsiz bir güç ve esneklik katan somut durumun somut tahlili ilkesinden faydalanamazdı.²¹ Marksizmi bir devrimci eylem kılavuzu değil de kilise skolastiğinin arşivlik elyazmaları derekesine indirgeyen yorumlar, devrimci mücadeleye ne ufak bir hareket sahası bırakıyordu ne de hatta devrimci mücadeleye bir ihtiyaç kalıyordu. Oysa, sadece Rusya’da devrimci bir mücadele ve sosyalist devrim için değil, aynı zamanda marksizmi İkinci Enternasyonal revizyonizminden kurtarıp devrimci biçimde yorumlamak için de özgül bir pratik olarak siyasete tanınan statünün kabulü gerekiyordu. Üstelik, marksizm, siyasetin özgül statüsünü sadece toplumsal mücadeleler bahsinde değil, bizzat kendi pratiğinin gerçekleşmesi anlamında da içeriyordu: “Siyasal etkinlik, Marksizmin tek gerçekleşme biçimidir.”²²

Lenin, Rusya’ya bakarken siyasetin, Marx’ın sistemindeki boşlukları doldurmanın biricik yolu olduğunu kavramıştı. Kabaca, Lenin’in iki uğrakla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki Rusya’nın verili andaki koşulları, ikincisi ise bir hedef olarak sosyalizmdir. İlkinden ikincisine nasıl varılacağı konusunda ancak siyaset son sözü söyleyebilecektir. Bu anlamda, güncel görevler ile nihai hedef arasındaki bağın ve geçişkenliğin sağlanması ancak ikisini buluşturan bir “düşünülmüş somut” ile mümkündür. Daha basitçe “strateji” olarak da adlandırabileceğimiz bu “düşünülmüş somut” siyasal mücadeledeki güncel görevlerin nihai hedefi rafa kaldırmasını da nihai hedeflerin güncel görevleri boğmasını da engelleyecektir. Ancak bu düşünülmüş somut, önsel bir modelin teorisi anlamına gelmemektedir; tam tersine, teorinin verili koşullar altında gerçekleşmesinin özgül biçimidir. Bu anlamda, “Lenin’de bir tek ‘politika teorisi’ vardır: Güncel politik görevlerin, öncü çekirdeğin nihai perspektifi ışığında

20 V.I. Lenin: “Devrimimizde Proletaryanın Görevleri”, *V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi* içinde, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 33.

21 Michael Löwy: Sürekli Devrim Teorisi – Eşitsiz ve Birleşik Gelişim Siyaseti, s. 88.

22 Metin Çulhaoğlu: Tarih, Türkiye, Sosyalizm – Bir Mirasın Güncelliği, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 63.

somutlanması.”²³

Diğer bir deyişle, somut durumun somut tahlili. Ve Lenin'in somut durumun somut tahlili ilkesinden hareketle edindiği en yüksek kavrayışın ürünü “iktidar perspektifi” olmuştur.

“İktidar perspektifi” tanımını şöyle yapabiliriz: “Siyasal iktidarın fethinin, kapitalizmin temel çelişkisinin en saf biçimde gelişmesinden ve bu çelişkinin geniş toplum kesimlerince bilince çıkarılmasından görelince bağımsızlaşması.”²⁴ Bu kavrayışın ardından sökün edecek birçok sonuç vardır elbette. Mesela, iktidar perspektifine sahip olmak, aynı zamanda kapitalizmin azgelişmişliğinin sosyalist iktidara yaratacağı sorunları çözmek için kuramsal, siyasal, ideolojik ve örgütsel görevlere tümüyle hazır olmak anlamına gelmektedir. Ancak, hem bu yazının konusu bakımından hem de Lenin'in marksizm yorumu açısından daha kritik olan sonuç, Marx'taki boşlukların özgül bir pratik olarak siyaset aracılığıyla doldurulmasının önünü açmasıdır. Lenin'in bir yandan Fransız Devrimi'nin Jakoben tarzından bir yandan da Rus Narodnik geleneğinden ilhamla geliştirdiği bu kavrayış, kendisinin tüm polemik ve üretimlerinin arka planında yatan ilkedir de aynı zamanda. İktidar perspektifi kavrayışı olmadığında, sosyalizmin ön koşullarının gelişmesi için kapitalist üretim ve toplum tarzının uzun yıllar boyu gelişmesini beklemekten; yine, kendinde sınıf uğrağından kendisi-için sınıf uğrağına ulaşmak için nesnel gelişimin usandırıcı yavaşlığına tahammül etmekten ve böylece esasında siyaset denen özgül pratiği sonsuza dek rafa kaldırmaktan başka bir seçenek kalmamaktadır.

Eğer ortada siyaset ve siyasal mücadele yoksa, ne Lenin'den ne de Marx'tan söz etmenin anlamı vardır.

Sonuç

İsveçli marksist Göran Therborn, marksizmin olası üç gerçekleştirme tarzından söz eder.²⁵ Bunlardan ilki, bir tür Alman geleneği olarak adlandırılabilir “wissenschaft” tarzında topluma dair bilimsel-sis-

23 A.g.e., s. 88.

24 Metin Çulhaoğlu: “Solun Analizi: Psikolojiden Siyasete Geçiş Mümkün mü?”, Sosyalist Politika No: 3, Ankara, 1994, s. 17.

25 Göran Therborn: Marksizmden Post-Marksizme, Çev: Devrim Evcı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, s. 148.

tematik çalışma yöntemidir. İkinci olarak, hayli yüksek düzeydeki epistemolojik ve ontolojik içerimler doğrultusunda biçimlenen bir çelişkiler felsefesidir. Üçüncüsü ise, işçi sınıfı hareketinin devrimci ve yıkıcı tarzda sürdürülmesini sağlayan eylem kılavuzu biçimidir. Marx'ın bu yorumlardan hangisine cevaz verdiği ayrı bir tartışma konusudur, ancak marksizmin 150 yıllık tarihi birden fazla yorumun masaya sürülebildiğini gösteren örneklerle doludur.

Kuşkusuz, Therborn'un sıraladığı seçeneklerin ilk ikisinin marksizimle uzaktan yakından ilgisi olmadığını veya marksizmin bu seçeneklerde ifade bulan alanlarda etkin olamayacağını söylemek mümkün değildir. Ancak bunlar, sadece ve sadece marksizmin, devrimci mücadelenin bir kılavuzu olduğu ilkesine bağımlı kılınırsa meşrudur. Marksizmin sınıf mücadelesiyle ve sosyalist iktidar hedefiyle ilişkisi koparılması, hatta seyreltilmesi, onun barındırdığı tüm dinamizmin ve yıkıcılığın ortadan kaldırılması anlamına gelir. Bu, marksizmin en 'ortodoks' yorumunu savunmak adı altında yapılsa bile böyledir.

Böyle bir ihtimal dünya komünist hareketi içerisinde her zaman ortaya çıkabilir. Hatta bizim çağımızda ve ülkemizde, marksizmi uysal bir teorik söyleme indirgemeye uğraşan bu tür siyasal akımlar vardır da. İşte Lenin'i, onun marksizmini ve marksizme yaklaşım biçimini anlamak, en başta, günümüzde marksizmin devrimci içeriğini boşaltanlara karşı dik durabilmek için şarttır.

Lenin'den sadece sert polemik yapmayı veya illegal mücadeleyi değil, öncelikle marksizmin nasıl savunulacağını ve devrimcileştirileceğini öğrenmek gerekir.

Çünkü Lenin, devrimci marksizmin en iyi öğretmenidir..

Lenin'in Mirası: Devrimin Dört Atlısı

DOĞAN ERGÜN

Marksizmde merkezi öneme sahip hemen tüm kavramlar hakkında genel bir uzlaşma veya kabulleniş mevcutken, üzerinde en az düşünülen, yeniden üretilmeyen, güncel koşullarla ilişkisi kurulmayan, ezberlerin tekrarlandığı alanlardan biri, “devrim” olgusu. Sermaye sınıfının saldırılarına en fazla maruz kalan kavramımız da o. Kapitalistler ya emekçilerin devrimle iktidara gelmesinin bugünkü koşullarda imkansız olduğu teziyle ya da “devrim fikrinin” içeriğini boşaltarak, işçi sınıfının kurtuluşuna açılan biricik kapıyı perdelemek için ellerinden geleni yapıyor.

Halbuki devrim, bu yazıda kullanılan anlamıyla, işçi sınıfının, kapitalizmi ortadan kaldırıp sosyalist bir düzeni inşa etmek üzere iktidarı ele geçirmesi, komünistlerin siyasi mücadelesinin odak noktasını oluşturuyor. “Parti” dahil olmak üzere mücadelede kullanılan tüm araç-gereçler ve yapılan faaliyetlerin amacını tek bir noktaya indirgeyeceksek, karşımıza bu kavram çıkıyor. Kapitalist düzenin o köhnemiş evine bırakılan tahta kurtları, patronların altındaki cilalı parkeyi un ufak etmek için kemirip durmuyor mu?

Ama şimdi tam tersi oluyor. Devrim fikrinden uzaklaşmak sosyalistlerin, ilericilerin altını oyuyor. “Devrimsiz” kalan tüm araç-

lar, birer oyuncağa dönüşmüyorsa, tutanı, ağırlığı altında eziyor. Devrim fikri olmadığına ya partiler, örgütler, şablonlar, öyküler, destanlar kutsanıyor ya da “gerçekçilik” illüzyonuyla kapitalizmin kurumlarına bel bağlanıyor.

Önce, bizim cephemizde yaşanan bu düşünsel ve pratik zafiyetin kaynaklarına bakalım. Pek çok politik özneyi ve neredeyse tüm yapılar içerisindeki farklı farklı kadroları etkileyen bu zaaf elbette tek bir nedene indirgenemez.

İşçi sınıfının iktidara el koyması ve sınıfın yaptığı işi sonuna kadar götüreceği olması emek ile sermaye arasında uzlaşmaz karşıtlığın net olarak bilince çıkarılmasını gerektirir. Kapitalistler içerisindeki kimi kesimlere ilerlilik atfedilmesi, bu kesimlerin ürettiği siyasi alternatiflerin hayırhah kabul edilmesi gibi, sol/sosyalist örgütler ve kadrolar içerisinde sürekli baş gösteren bir hastalık olduğunu söylemeliyiz örneğin. Bunun bir türevi olarak, siyasi iktidarın el değiştirmesinden önce toplumsal ilişkilerin değiştirilebileceğini iddia etmek, egemen sınıfın düşüncelerinin, her çağda, egemen düşünceler olduğu gerçeğinden uzaklaşmak da yine bizim cenahta nükse-den hastalıklar kategorisindedir. Yukarıda anılan zaaf, çok temel sorunlardır ve birçok örnekte örgüt ve kadroların sosyal demokrat veya radikal demokrat partiler içerisinde erimesiyle sonuçlanmıştır. İktidarın kapitalist sınıftan zor kullanılarak alınmasını gerektirecek bir düzen değişikliği fikrinin buharlaşmasının bu biçimini, güncel/pratik uğraşın tarihsel olanı, “pragmatist siyasetin” teoriyi halinin altına süpürmesi olarak da betimlemek mümkün.

Mücadelede gündelik olanla tarihsel olan arasındaki çatışma her zaman vardı ve bundan sonra da devam edecek. İkisi arasındaki gerilimin, hem siyasi mücadeleyi hem de teoriyi geliştiren başlıca çatışmalardan biri olduğu da bir gerçek. Ancak çatışma; an'ı biricikleştirilen ve mutlaklaştıran “gündelikçi” sapma ile geçmişini yanlış yorumlayan, kendi bağlamında değerlendirilmesi gereken olguları şablon haline getiren “tarihçi” sapma arasında yaşandığında, sonuç her ikisinin de devrimin dışına düşmesiyle sonuçlanıyor.

Öyleyse diğer sapmaya da değinelim. Siyasetten kaçışın bir türü olarak da nitelendirilebilecek bu yaklaşım, güncel koşulların “geriliği” ile sosyalizm arasındaki mesafenin kapanmasını ya önemsemi-

yor ya da yanlış bir “parti” anlayışını arabaya koşulacak tek at olarak benimsiyor. Düzenin tüm aktörlerinin emek düşmanı karakterinin teşhiri, tüm sorunların çözümünün sosyalizmde olduğuna ilişkin tebliğ ve emekçileri kapitalizmin zararlarından koruyacak bir “karantina bölgesi” olarak “parti”den oluşan bu anlatı, devrimi vaat etmiyor. Söz konusu anlatı, sadeleştirildiğinde, Marksizm-Leninizm’in bir yorumunu yeniden üreten kapalı devre bir sistemi kutsallaştırıyor. Toplumsal mücadeleler, emekçilerin kendi iktidar aygıtlarını yaratması, güncel talepler gibi devrimi ilerletecek tüm bileşenlerin değersizleştirilmesi pratikte siyasetin de değersizleştirilmesiyle aynı anlama geliyor. Kapalı devre sistemi açacak iç canlılık ise, Ekim Devrimi’nin sonrasında, kazanımları muhafaza etmeye odaklanmış parti şablonunun çizdiği “sınırlar” nedeniyle sağlanamıyor.

Bu yazıda, “devrim alametleri” ele alınacak. “Devrimin dört atlısı” olarak adlandırılan “alametler”, herhangi bir hiyerarşi gözetmeksizin;

- 1.Düzenin meşruiyet, egemenlerin yönetme krizi,
- 2.Devrimci teori ve siyaset,
- 3.Öncü parti,
- 4.Emekçilerin kendi iktidar aygıtını yaratması

olarak sıralandı. Kullanılan metaforun dinsel bir motif olması ve okuyanı “beklemeye davet etmesi” elbette bir handikap. Ancak metaforu kullanırken beni rahatlatan, Komünist okurunun “beklemeye” tahammülü olmadığına duyduğum güvendir.

Yukarıdaki 4 ana bileşenden fark edileceği gibi; yönetenlerin “yönetme” aczi, toplumsal rahatsızlık ve örgüt/parti bağlamları üzerinden, işlenmesine alışık olduğumuz ve gelecekte yapılacak işleri öngörmeye dayalı devrim anlatısından uzak durmaya çalışıyorum. Nihai hedef ile güncel görevler arasında yaşanan sıkışmadan, ancak bu yaklaşımla ilerletici bir enerji çıkarılabilir. Bu bakımdan, emekçilerin “alternatif iktidar odağı” yaratmaları da asli bir unsur olarak değerlendirilecek. Sınıfın tüm bölmelerinin, zaman içerisinde bir karar organına dönüşecek örgütlenmelerinin yaratılması, buna aday oluşumların kuvvetlendirilmesi, bir devrim sorunu olarak nitelendirilecek.

Düzenin meşruiyet, egemenlerin yönetme krizi

Devrimci durum için yapılan tasvir kulaklarımızda: “Yönetenlerin eskisi gibi yönetemediği, yönetilenlerin eskisi gibi yönetilmek istemediği...” Bu tür formüller, zihinlerde canlandırdıkları bakımından değerli olsa da, kimi zaman ele alacağımız sorunu fazla basitleştirme tehlikesini de beraberinde getiriyor. Zira, yukarıdaki gibi bir formül, örneğin iktidarın sermaye partileri arasında el değiştirdiği her dönem için de pekâlâ geçerli olabilir. Türkiye tarihi açısından, defalarca deneyimlediğimiz süreçlerin hepsini, “koşulların olgunlaşması” bakımından devrimci durum olarak mı tanımlayacağız?

Yönetenlerin eskisi gibi başarılı olamaması ve kitleler nezdinde baş gösteren rahatsızlığa yapılan vurgu, bu iki olgunun niteliklerine ilişkin pek az şey söylemesi bakımından yetersiz kalıyor. Örneğin, son birkaç yılda Avrupa'nın pek çok ülkesinde, “göçmen sorununun” doğru yönetilemediğine inanan kitleler, oylarını daha önce oy kullandıklarından farklı partilere verdiler. Görece yeni bir sorun karşısında, gerçekten de yönetenler eskisi gibi yönetemiyor, yönetilenler de eskisi gibi yönetilmek istemiyordu. Ya da uyuşturucu savaşlarından ve bütün tarihi boyunca iktidarın bahşedildiği sağ iktidarların kartellerle ilişkilerinden bunalan Meksika'da halkın büyük bir bölümü, artık eskisi gibi yönetilmek istemediğine karar vererek, bir sosyal demokrat olan Manuel Lopez Obrador'a oy verdi.

Oysa, mevcut siyasi iktidarın yaşadığı yönetme sorununun bir devrimci duruma dönüşmesi için, yaşanan soruna üretilen siyasi çözümlerin halk tarafından desteklenmemesinin veya çözüm üretilmemesinin çok ötesinde bir kırılmanın meydana gelmesi gerekiyor. Söz konusu kırılmanın, ilerici nüveler içeren bir toplumsal yarılmaya karşılık gelmesi, iktidarı oluşturan siyasi güçler arasında anlaşmazlık yaşanması, devleti oluşturan erkler arasında uyumsuzluk ve kilitlenme baş göstermesi gibi... Yakın dönemde, dünyanın pek çok bölgesinde böyle kimi gelişmeler yaşandığını söyleyebiliriz. Bunlardan, yazıda “devrimci durum” olarak nitelendirebileceğimiz duruma en yakın örnek, Sudan'dı. Ekonomik krizin tetiklediği halk hareketinin mücadelesi, diktatör Ömer el Beşir'in

30 yıllık kanlı iktidarı boyunca oluşturduğu siyasi ittifaklarda dağılmayı, karar mekanizmalarında kilitlenmeyi, devleti oluşturan güçler arasında çatışmayı beraberinde getirdi. El Beşir rejimi, bütün kurumlarıyla hızla meşruiyet yitimi yaşarken, devlet aygıtının farklı bileşenleri de eşgüdüm halinde işleyemez oldu. Her devrimci durum, bir sosyalist devrimle sonuçlanacak diye bir kaide yok. Sudan'da da, önemli kimi kazanımlar elde etmekle birlikte, ağacın şimdilik sosyalist devrim meyvesi vermediğini belirtelim.

Peki, devrimci durumu tetikleyecek krizler kendilerini her zaman geçim sıkıntısı, işsizlik vb. alanlarda mı dışa vururlar? Dışavurumdan bahsediyorsak, böyle olmak zorunda değil. Anılan sorunların yaşanmadığı bir kapitalist ülkeyi bulmak kolay değildir. Ancak bu sorunların siyaset alanındaki yansıması çoğu zaman, savaş gibi, özgürlükler gibi, ulusal sorun gibi, yolsuzluklar gibi başlıklarda meydana gelir. Emekçi sınıflar ve yönetenler içerisindeki yarıma, devlet aygıtında çarkların dönmemesini tetikleyen yönetim krizi kendini yukarıda sayılanlara benzer alanlarda gösterir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, emekçiler nezdinde yaşanan ekonomik yıkımın, genelde düzen

Devrimin sorunsal iktidardır ancak merkezi iktidar devrim öncesinde egemen sınıfın elindedir. Emekçiler, kendi çıkarları adına karar alıp uygulama ve eşgüdüm halinde hareket edebilmenin en etkili ve yaygın örgütü olan devleti sevk ve idare edebilme gücünden yoksundur. Ancak devrim, tam da bu işleri yapabilecek, kitlesel ölçekte örgütlenmiş araçlara ihtiyaç duyar.

aktörleri (*siyasi partiler, patron sınıfı, ordu*) içerisinde ayrıştırıcı-kutuplaştırıcı olmaktan çok birleştirici bir etkisi olduğudur. Böylesi durumlarda sermaye sınıfı, yönetimdeki parti veya partileri gözden çıkaracak olsa da, emekçilere karşı birleşecekleri bir program üzerinde daha kolay uzlaşa sağlayabilmektedir. Ancak, burada yazılanların da bir formül olarak alınmaması gerektiğini hatırlatmamız gerekir. Zira, yalnızca ekonomik yıkım temelinde kendini gösteren krizlerde oluşan iktidar boşluğunun da, sermayenin farklı partileri/ tarafları arasında pekâlâ ciddi çatışmalara neden olabildiği, emekçi sınıfların ise kendilerine orta katmanlardan müttefikler bulabildiği örneklerle rastlanmıştır. O yüzden, formül aramadığımızı, krizlerin karakterini ve olası etkilerini anlamaya çalıştığımızı unutmayalım.

Devrimci teori, devrimci siyaset, devrimci faaliyet

Lenin'in, Alman düşünür Goethe'den aktararak ifade ettiği "gri teori ile yeşil hayat ağacı" arasındaki çatışmanın bâki olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu çatışma, sağlıklı bir şekilde hayata geçtiğinde, ilerleticidir. Kendini hayatın gerçekliğinde test etmeyen, özgün dinamiklere kör ve sağır kalan bir teori gelişmeyeceği gibi, bir ayağını teorinin sağlam zeminine dayamayan siyasi pratiğin de devrimci sonuç vermesi mümkün olmaz.

Ancak mesele, elbette, bu çatışmayla sınırlı değil. Teoriden siyasete akışta, hem kılavuzun, hem onu yorumlayanın, hem de pratik faaliyetin nitelikleri, kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki çatışmalar da gündemimize gelecektir.

Devrimci teoriye ilişkin ortaya atılabilecek sorular, genelde daha aşına olduğumuz, yanıtları kitabi açıdan daha kolay görünen sorular olabilir.

Sınıflar arasındaki uzlaşmadan özgürleştirilmiş bir teoriye sahip miyiz? Bu teori sömürüye dayalı üretim ilişkilerine ilişkin bilimsel, bütünlüklü ve tutarlı bir arka plan sunuyor mu, yoksa karşı tarafın her yeni iddiasına karşı korunmasız mı? Bize şablonlar mı sunuyor, yoksa ilerlemeyi mümkün kılan bir yol mu açıyor? Buna benzer çok sayıda soru sorulabilir ama bu yazı esas olarak devrimci teori ile siyaset ve pratik arasındaki ilişkiye odaklanıyor.

Temel sorunsalımız ise bir üst ara başlıkta değindiğimiz nesnel koşullar karşısında devrimci siyasetin nasıl üretileceği.

Siyasetin konusunu, bir toplumun kaynaklarının hangi sınıflar adına ve nasıl seferber edileceği, zeminini ise iktidar oluşturuyor. Konu ve zemin bu olunca, ister istemez, iktidarın, mali kaynaklar kadar insan kaynaklarını, silah tekeli, kamu kurum ve kuruluşları ile yaratılmış olanakları kimin yararına kullanacağı sorusuna ilişkin önerme, eleştiri ve talepler devreye giriyor. Silahlı kuvvetler, profesyonel askerlerden mi halk ordusundan mı, milis güçlerden mi oluşacak sorusundan, vergilerin nasıl belirleneceğine, okullarda hangi müfredatın okutulacağından, camilerin mali kaynaklarına kadar, çok geniş bir alanda izlenecek yol, siyasetin gündemini oluşturur. Komünistler açısından siyasetin ön koşulu, önce bu geniş skalada emekçi sınıfların sorunlarının ne olduğunu ve çıkarlarının neyi gerektirdiğini belirlemektir. Ama yetmez...

Bir kez daha tekrarlayalım ve öyle devam edelim. Bu yazının hazır reçeteler verme iddiası bulunmuyor. “Bunlar yapıldığında komünist siyaset yapılmış olur” demiyoruz. Ama bu kez uyarıyoruz, bu yapılıyor. Yani, siyaset namına, “şu şu sorunlar var, bunlar sosyalizmde çözülecek” deniyor. Bu tür bir tebliğcilikle devrimci siyaset arasında büyük bir fark var. Karikatürize ettiğimiz bu yaklaşım, örneğin çocuğunun aldığı eğitimin paralı olmasından veya müfredatından rahatsız bir velinin, kendi taleplerini oluşturarak örgütlü bir mücadeleye dahil olmasına dair bir söz üretmiyor.

Dahası, devrimci siyasetin, sermaye iktidarı açısından vazgeçilmez, emekçiler cephesinden ise ölümcül sonuçlara gebe politikalara karşı krizi derinleştirmek gibi bir görevi bulunuyor. Bu tür alanlarda, sermayenin kabul edemeyeceği ancak toplumsal desteğin sağlanabileceği, sağlıklı ittifaklara zemin hazırlayan devrimci talepleri belirlemek de, siyasal mücadelenin gerekleri arasında. Kadroların, belirlenen ve örgütlenen taleplerin genel geçer doğrular olamayacağı, mücadelenin her aşamasında ya da sahasında yeniden ele alınmaları gerektiğinin bilincinde olması ise ancak sabit ayağın teori zeminine basmasıyla mümkün olabiliyor.

“İktidarcılığı” tamamen komp-lolara indirgeyen bir yaklaşıma sahip değilsek, onun toplumsal bir karakteri olduğunu, en geniş kesimlere hitap ederek onları harekete geçirmeyi amaçlaması gerektiğini de teslim ederiz. Öyleyse, emekçilerle birlikte “taraf olmak”, “iktidarı hedeflemek” ve “toplumsal güç yaratmak”, partileşmenin olmazsa olmazlarıdır.

Ya devrimci siyasi faaliyet?

Şu ana kadar yazılanlar, devrimci teorik ve siyasal üretim olmadan, devrimci bir faaliyetin sergilenemeyeceğine ilişkin ipuçlarını vermiş olmalı. Ancak, bu sayılanlar, devrimci faaliyet için ancak gerek koşulu oluşturabilir; asla yeterli değildir. Tersinden, şeklen radikal görünen bir faaliyetin devrimci bir karakter taşımasının da garantisi yoktur. Oldukça radikal görünen pek çok eylemin, içerik bakımından düzen içinde kaldığı veya yanlış eylemin, haklı bir toplumsal talebin meşruiyetine zarar verebildiği pek çok örneğe tanık olduk.

Yine içinde bulunulan dönemin koşullarına bağlı olmak kaydıyla devrimci faaliyet, bir siyasal önermenin veya talebin en geniş kesimlerle buluşmasını, örgütlenmesini ve sonuç almasını sağlayacak eylemlilik olarak tanımlanabilir. Sözlerimiz ve taleplerimiz, kendimize saklamak için değil duyurmak, harekete geçirmek içindir. Siyaset, güçle yapılmaktadır ve pek çok durumda gücün büyüklüğü emekçilerin desteği ile ölçülmektedir. Söylem, eylem ve araçların ahenk içinde kullanımını gerektiren siyasi mücadelede, bir araya gelişlerin, sokağın, meydanın, fabrikanın, okulun önemi azalmamıştır. Her an bir sosyal medya kampanyası yapan taraftar gruplarının hâlâ en öfkeli olduklarında tepkilerini sokağa çıkararak göstermek istemeleri tesadüf değildir.

Saray Rejimi'nin, meydanları ve sokakları eylemlerimize kapatmaya çalışmakta gösterdiği ısrar kendisi açısından gereksiz bir zorlama değildir. Sözü eyleme dönüştüren her türlü araç ve gerecin, örgütlenme biçiminin yasaklanması için egemenler tarafından gösterilen azami çaba, bir hakikati anlatmaktadır.

Devrimci faaliyet açısından sona bıraktığımız ancak asla en önemsiz olmayan bir başka nokta ise siyasetin bir uzantısı olarak, düzenin işleyişini sekteye uğratacak eylemliliklerdir. En bilineni grev olan, işçi sınıfı mücadelesinde “üretimden gelen gücü kullanmak” olarak tanımlanmış eylem biçimlerini türeten de işte bu yaklaşımdır. Ve ne acı ki, düzenin çarkına çomak sokacak, onun işleyişini sabote edecek olanak ve araçlar çeşitlenmesine rağmen, sosyalistlerin bu alanlarda yaratıcı eylemleri bir hayli sınırlı kalmaktadır.

Öncü parti

Parti, kelime kökeni itibariyle “taraf”ı tanımlıyor. Belli amaçlarla bir araya gelmiş, kendi hiyerarşik yapısını oluşturmuş “örgüt”, kendisini toplumsal/siyasal bir özne haline getirdiği, yani bir sınıfın çıkarlarını temsil yeteneğini kazandığı oranda, partileşir.

Bu tanımdan hareket ettiğimizde karşımıza yeni katmanlar çıkıyor. Önce, tanımdaki “siyaset” olgusunu bir kez daha açalım. Toplumun nasıl yönetileceğine, hangi kararların alınması gerektiğine, aslında halkın gündeminin ne olduğuna ilişkin siyasi üretim becerisi olmayan bir örgütlenmenin parti olamayacağı açıktır. Bir önceki bölümde siyasetin zemininin iktidar olduğuna ilişkin vurgumuz da hatırlandığında şu katman ortaya çıkar: Parti, iktidarı hedefleyen bir siyasi öznedir.

Devam edelim... “İktidarcılığı” tamamen komplolara indirgeyen bir yaklaşıma sahip değilseniz, onun toplumsal bir karakteri olduğunu, en geniş kesimlere hitap ederek onları harekete geçirmeyi amaçlaması gerektiğini de teslim ederiz. Öyleyse, emekçilerle birlikte “taraf olmak”, “iktidarı hedeflemek” ve “toplumsal güç yaratmak”, partileşmenin olmazsa olmazlarıdır.

Dahası, politik üretimin tek başına yeterli olmadığı da kesindir. Partileşme sürecinde biriktirilmiş tüm zenginlik, kurulmuş tüm toplumsal bağlar/örgütsel zeminler, söz konusu politik ajanda çer-

çevesinde yönlendirilebilmelidir. İşte “parti” bize siyasi yönlendirme için, eşgüdümlü hareket için, iktidar hedefi için, güçleri ortak hedef çerçevesinde seferber edebilmek için gereklidir.

Artık daha geniş anlamıyla partinin tanımı yapabiliriz: Parti, 1) temsil ettiği sınıf adına 2) biriktirdiği toplumsal gücü, 3) iktidar hedefine doğru 4) güncel politik hamlelerle 5) yönlendirebilen örgütlenmedir.

Şimdi kısaca, işçi sınıfı partisinin Lenin'e kadar uzanan tarihsel gelişimine göz atalım.

19. yüzyılın ortalarından itibaren bağımsız bir siyasal aktör olarak tarih sahnesine çıkmış işçi sınıfı, 20. yüzyılın başlarına kadar geçen yaklaşık 60 yılda Avrupa'da değerli bir örgütlenme pratiği sergiledi. Bu pratikteki başarı, emekçilerin haklarının ve toplumsal taleplerinin siyasette kendi alanını yaratabilmiş olmasıdır. Genel oy hakkı, örgütlenme hakkı, gösteri hakkı gibi demokratik talepler genelde burjuvazinin önderliğinde filizlense de, toplumsal karşılığını emekçilerde buldu. Emekçiler tüm bunların yanı sıra çalışma saatlerinin azaltılması, ücret artışı, sosyal güvence, tatil hakkı, sendika hakkı, toplu sözleşme ve grev hakları gibi hakları için de mücadele ettiler ve daha önemlisi işçi örgütleri kurdular. İster parti, ister sendika isterse dernek/birlik formunda olsun, bu taleplerle örgütlenen işçi sayısının azımsanmayacak düzeyde olduğunu tespit etmemiz gerekir. Geç kapitalistleşen bir ülke olmasına rağmen Rusya'da dahi, öncelikle köylü dinamiğinin etkisi ve nihayet işçi yoğun az sayıdaki kentlerdeki dinamik sayesinde, emekçilerin yan yana gelebildiği zeminlerin yaratıldığı görülür.

Lenin'in müdahalesi, emeğin kitlesele örgütlenme araçlarını yaratabildiği koşullarda, yani örgütlü emekçiler arasındaki ayrımı derinleştirmeyi hedeflemiştir. Sınıfın kütlesele örgütlenmesinin, içeride bir öncü işçi topluluğu oluşmadığı durumda düzen tarafından söğürülabileceği görülmüş ve buna müdahalede bulunulmuştur. Tam da bu noktada, “komünist” kavramı işçi sınıfının, gündelik çıkarlarının (ekonomik bilinç) ötesinde, tarihsel çıkarlarının (sömürünün nihai olarak ortadan kaldırılması hedefiyle sosyalist iktidarın gereğinin) farkında olan ve örgütlü şekilde mücadele eden kişilere atfedilmiştir. Bunların örgütü de “Marksist-Leninist” örgüt olarak tanımlanmıştır.

Bolşevik Parti'ye giden yolda Lenin'in, kadroların öncülük misyonuna ilişkin yaptığı temel vurgu, "Ne Yapmalı?" adlı eserinde oldukça açık biçimde ifade edilmiştir. Bolşeviklerin temel hedefi, işçiyle patron arasında işyeri/fabrika bazında patlak veren sorun ve buradan türeyen tepkinin siyasi iktidara yönlendirilmesidir. Kadrolara biçilen misyon, ülke siyasetine nasıl yön verileceği sorusuyla, işçinin patronuyla veya işyerinde yaşadığı sorunun bir ve aynı sorunlar olduğunun bilince çıkarılmasını sağlamaktır. Bu anlamıyla işyerinin dışından bir faktöre ihtiyaç vardır ve bu, adlı adınca politik bilinçtir. Ancak bu noktada bir yanlışla düşülebildiği görülmektedir. İşçilerin, sonuçlarını deneyimledikleri sömürü ile içinde yaşadıkları toplumun politik gündemleri arasındaki illiyet bağının sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi, dışsal bir ilişki ile mümkün olamaz. Öncü parti ve kadroları, emekçilerle içsel ilişkiler kurabilmelidir. Hatta o içsel ilişkinin kendisi kadroları yaratır.

Lenin'in avantajı, kadroların öncülük yapabileceği mecraların bulunmasıydı. Bu, nüfusa oranla sayısı az da olsa işçilerin kitlesel temsilciliğini büyük ölçüde üstlenebilmiş Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) için de, 1905 Devrimi'nin ürünü olan "sovyet" örgütlenmesi için de geçerliydi. Lenin'in, RSDİP içerisindeki ayrışmada Bolşevikler olarak öne çıkan ve 1912'den itibaren bağımsız olarak örgütlenen partisi, Rus Çarlığı'nın savaşa birlikte içine düştüğü sarsıntıyı devrime taşıyacak politik müdahalelerde bulunabilmiş, toplumsal dinamiklerle içsel ilişkiler kurabilmiş, kadroları arasında eş güdümü sağlayabilmiştir.

Emekçilerin kendi iktidar aygıtını yaratması

Devrimin sorunsalı iktidardır ancak merkezi iktidar devrim öncesinde egemen sınıfın elindedir. Sermaye sınıfı egemenliğini yasama, yürütme ve kolluk kuvveti arasında senkronizasyon sağlayabilmesinden, devlet aygıtı üzerinde mutlak bir egemenlik kurabilmesinden alır. Emekçiler, kendi çıkarları adına karar alıp uygulama ve eşgüdüm halinde hareket edebilmenin en etkili ve yaygın örgütü olan devleti sevk ve idare edebilme gücünden yoksundur. Ancak devrim, tam da bu işleri yapabilecek, kitlesel ölçekte örgütlenmiş araçlara ihtiyaç duyar.

İşte, devrimin dört atısından sonuncusu, bu ihtiyacın karşılanıp karşılanamadığıyla ilgilidir.

Yakından bildiğimiz iki örnek bulunuyor: Rusya'da "sovyet" örgütlenmesi, Türkiye'nin burjuva devrimi tarihindeki "kongre tipi" örgütlenmeler. Her iki örnek de, devrimlerin gelişimine bağlı olarak, karar anında egemen sınıfın yaşadığı yönetme krizini derinleştiren alternatif iktidar aygıtlarını yaratabilmiş deneyimlerdir. 1871 Fransası'nda, merkezi iktidarın karşısına çıkan "Komün" bunun bir başka örneğidir.

Lenin, Nisan 1917'de Pravda'da yayımlanan "İkili İktidar" başlıklı yazısında, karşı karşıya oldukları tabloyu şöyle anlatıyor:

Devrimimizin bir iktidar ikiliği yaratmış bulunmak gibi büyük bir özgünlüğü var. Her şeyden önce en çok kavranılması gereken bir olgu bu: onu anlamadan ileri gitmek olanaksız. Eski 'formül'leri, örneğin bolşevizmin eski formüllerini tamamlayıp düzeltmesini bilmek gerek; çünkü onlar her ne kadar genellikle doğru çıkmışlarsa da, somut uygulamaları farklı olmuştur. Bu iktidar ikiliğini eskiden kimse ne düşünür, ne de aklına getirebilirdi.

Nedir bu ikili iktidar?

Burjuvazinin geçici hükümetinin yanında, henüz güçsüz, tohum halinde ama yine de gerçek, büyüyen bir varlığı olan bir başka hükümet: İşçi ve askeri vekilleri sovyetleri.¹

Nisan 1917'de, Bolşeviklere, bir iktidar aygıtı olarak sovyetler içerisinde öncülük yapma talimatını veren Lenin'in öne sürdüğü "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganının doğruluğu, 7 ay içerisinde anlaşılacaktı.

Türkiye devriminin ikili iktidar modelinin hangi aşamalardan geçerek nasıl gelişeceğini elbette tarih gösterecek. Ancak, bu yazının son cümleleri, işi kendi akışına bırakmadan, hazırlıklara başlama çağrısı içeriyor. Devrimimizin, asli organlarından biri olacak iktidar

1 V.I. Lenin: "Dual Power", Pravda, 9 Nisan 1917.

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/apr/09.htm>

aygıtı, başka birçok örnekte olduğu gibi halkın ve emekçi sınıfların dolayimsız örgütlenmelerine dayanacak. Türkiye halklarının böyle bir örgütlenme potansiyeline sahip olduğu, Gezi Direnişi'ndeki forum tipi dayanışma örgütlenmeleriyle kendini gösterdi. Şimdi bunların, emekçi talepleriyle yeniden üretilebileceğini, yerel sorunlarla emek sorunlarının kol kola ilerleyebileceğini gösterme zamanı.

Son sözü Metin Çulhaoğlu'na bırakalım:

(...) “İkili iktidar” modeli, 1917 Rusya'sına özgü bir durum olmanın ötesinde günümüz dünyasında ve koşullarında da anlamlı, üzerinde durmaya değer mesajlar vermektedir.

Böyle bir perspektif, yarınki alternatif iktidar odağının hazırlıklarına bugünden başlanması anlamında, solun kadim meselesine, “nihai hedef” ile “güncel görevler” arasındaki bağlantı konusuna da anlamlı açılımlar getirebilecektir.²

2 Metin Çulhaoğlu: “Pek (ya da hiç) kutlanmayan bir yıldönümü vesilesiyle...”, İleri Haber, 25 Şubat 2020.
<https://ilerihaber.org/yazar/pek-ya-da-hic-kutlanmayan-bir-yil-donumu-vesilesiyle-109924.html>.

Lenin'in Partisi: Başlangıç Notları

H. MERİÇ ALGÜN

İnsanlık tarihinin en heyecan verici gelişmelerinden biri olan Ekim Devrimi aynı zamanda işçi sınıfının uluslararası mücadele tarihinin en zengin deneyimlerinden birisi. Bu büyük devrimci hamleden öğrenmek, derslerini bilince çıkartmak, hem bir ihtiyaç hem bir görev.

Ekim Devrimi ve onun önderi Lenin, şimdiye kadar pek çok yönden ve tekrar tekrar ele alınıp incelendi. Yine de dünyanın (ve Türkiye'nin) içinden geçtiği özgün tarihsel dönemin sunduğu olanak ve soruları merkeze koyarak Ekim'den ve Lenin'inden pek çok konuda hala önemli dersler çıkarmak mümkün.

Lenin'in 150. doğum yıldönümü vesilesiyle 2020 yılı içinde bir kez daha Lenin'i çeşitli yönleriyle ele almak, yazdıklarını ve yaptıklarını tekrar değerlendirmek bir saygı ifadesinden çok bir ihtiyacın ürünü olarak görülmeli.

Okumaya başladığınız çalışmada daraltılmış bir alanla sınırlı olarak bunu yapmaya çalışacağız.

Lenin gibi bir ihtilalciden söz ederken parti üzerine bir tartışma yapmamak, onun belirleyici bir etkisi olan Bolşevik Partisi deneyimine değinmemek büyük bir eksiklik olurdu.

Ekim Devrimi'ni ve Lenin'i ayrıntılı olarak çözümlemek isteyenlerin üzerinde durması gereken konulardan birisi, devrimci parti sorunudur.

Yine günümüze atıfla söyleyecek olursak, insanlığın yaşadığı yakıcı, can alıcı sorunlarımızı bir yana, milyonlarca insanın bu barbarlık düzeninin kendisine veya sonuçlarına karşı geliştirdiği mücadeleleri ve çözüm arayışlarını diğer yana yazdığımızda özellikle odaklanılması gereken bir nokta olarak yine aynı soru(n) karşımıza çıkıyor: İşçi sınıfının devrimci siyasal örgütlenmesi, öncü partisi.¹

Bir tek makalede böylesi bir başlığın tüm ayrıntılarıyla ele alınmasının mümkün olmadığını bilerek, bu çalışmada sadece, bugün ve Türkiye'den Lenin'in partisine baktığımızda dikkatlerden kaçmaması gereken, tartışılmasında fayda olduğunu düşündüğümüz kimi konuları açmakla yetineceğimizi de ifade ederek başlayalım.

Lenin'in partisi marksist bir partiydi

Lenin'in adıyla da andığımız Bolşevik Parti'nin Ekim Devrimi açısından tayin edici rolünü tartışmaya bile gerek yok. Lenin'in geliştirdiği tezlerin ve bunun canlı bir uygulaması olan Bolşevik Parti'nin aynı zamanda marksizmin örgüt sorununa ilişkin ürettiği en gelişkin örnek-yanıt olduğu, konuya dair fikri olan herkes tarafından kabul edilecektir.

Bolşevik Parti'nin mimarı Lenin, bir bütün olarak devrimci pratiğini marksist teorinin düşünsel ve programatik zemini üzerine inşa etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak, devrimin en önemli silahlarından birisi olan Bolşevik Parti'nin temelinde *marksizmin devrimci özünü* sahiplenen ve ona dayanan bir fikir demeti görüyoruz.

Ancak son derece şaşırtıcı biçimde Bolşevik Parti'nin marksist bir parti olduğu genelde üzerinden atlanan, haksızlık yapmama kaygısıyla söylersek, pek vurgulanma ihtiyacı hissedilmeyen bir başlık olarak dikkat çekiyor.

¹ Bu açık ifadenin üzerine, sıkça rastladığımız hatalı bir yaklaşımla aramıza bir çizgi çekmek üzere bir küçük bir uyarıyla devam edelim. Ekim Devrimi'nin Bolşevik Parti'yi merkezi bir noktaya yerleştirmeden anlaşılmasının mümkün olmaması başka bir şeydir, devrimi sadece parti örgütlenmesine indirgeyerek anlamaya çalışmak bambaşka. Ekim Devrimi tartışmalarında Bolşevik Parti'yi hak ettiği değerli yere doğru yerleştirmek için, meselenin, sadece parti-örgüt tartışmasından, teknik anlamda örgüt yapısından ibaret olmadığını söyleyerek başlamlıyız. Ancak bu çalışma meselenin tüm boyutlarını değil, parti tartışmasını konu almaktadır.

Siyasetle veya daha özel olarak sosyalist siyasetle hiç ilgisi olmayan biriyle tartışıyor olsak Ekim Devrimi için “marksist-leninist bir ihtilal” değerlendirmesi yapacak, devrimin önderi Lenin’in ise gelmiş geçmiş en tehlikeli marksistlerden birisi olduğunu söyleyecektir. Ancak sol içine doğru geldiğimizde durum biraz karmaşıklaşıyor. Lenin’in zaten marksizmden bir sapma olduğunu düşünenlerin konumuzla ilgisi olmadığı için onları bir yana bırakalım. Kendisini leninist olarak tanımlayanların önemli bir çoğunluğunun bu hattın marksizmle bağı üzerine pek tartışma yürütmediğini görüyoruz. Konu gündeme geldiğinde, kısa yoldan, “zaten” Lenin’in örgüt teorisinin marksizme içkin olduğu gibi tezler ileri sürülerek aslında konunun üzerinden atlandığını söyleyebiliriz. Tam olarak bu nedenle tartışmaya buradan başlamak özel bir önem kazanıyor.

Kendisini marksist-leninist olarak gören pek çok kadronun meseleyi “Marx’ın teorik tezleri, Lenin’in pratiği ile buluştu” kabalığında ele aldığı bir ülkede bunun gereksiz olduğu söylenmemelidir.

Başka şeyler bir yana, en azından devrimciler arasında herkesin birbirine örnek gösterdiği bir partinin nasıl doğup, geliştiğini doğru kavramak için Bolşevik Parti’nin marksist bir parti olduğunun bilinmesi yetmez, bunun hiç akıldan çıkarılmaması gerekir.

Bolşevik Parti, çok zeki ve aşırı ihtiraslı bir devrimcinin yaşadığı toprakların pratiğinden ürettiği bir komplo örgütü değildir. Tam tersine, marksizmin bilimsel temellerini referans alan, onun devrimci özünü kavrayan, bununla birlikte mücadele ettiği toprağı bu teorik bütünlük içinde analiz edip müdahale eden teorik-pratik faaliyetin toplam ürünüdür.

Biraz açmaya çalışalım.

Lenin'in bir parçası olduğu devrimci akımın önemli özelliklerinden birisi, Rusça "halk" anlamına gelen "narod" sözcüğüne atıfla Rus devrimci hareketi tarihinde Narodnizm olarak anılan, "halkçı" örgütsel-siyasal çizginin karşısına marksist bir kimlikle çıkıp kimlik kazanmasıdır:

Rusya Marksizminin birçok önemli figürü geçmişinde şu ya da bu biçimde Narodnik hareketle ilişkilenmişti. Plehanov, siyasal yaşamına Narodnik bir örgütte başladı. Vera Zasuliç, Petersburg polis şefini vuran bir Narodnik militandı; Lenin asılarak öldürülen çok sevdiği ağabeyi Alexander Ulyanov'dan ciddi biçimde etkilenmesinin dışında gençlik yıllarında Narodnik çevrelerle ilişki içindeydi. Troçki'nin katıldığı ilk devrimci çevre olan Nikolayev grubu da kendisini Narodniklerin devamı sayıyordu vb.²

Narodnizmin Bolşevik hareket üzerindeki etkisi sadece bir ilham kaynağı olmakla sınırlı değildir. Lenin'in hocası ve Rus Marksizminin babası olarak kabul edilen Georgi Valentinovich Plekhanov'un bu noktada anılması gerekiyor. Bizzat Plehanov'un 1883'te Narodnizmden koparak Rusya'nın ilk marksist topluluğu olarak anılan Emeğin Kurtuluşu grubunu kurduğunu hatırladığımızda, durumu şöyle ifade edebiliriz: Rusya'da Marksizm Narodnizmin içinden çıkmıştır. Bunu basit bir kopuş değil, bilimsel bir temelde karşı duruş ve özgün yanlarını kapsayan bir yeni kuruluş olarak görmek gerekir.

Plehanov'un çalışmaları³ bir yana Lenin'in çalışmalarına tarihsel bir sıralamayla baktığımızda bu kopuşu kolaylıkla izleyebiliyoruz. Rusya'ya marksizmin yerleşmesi bu mücadelenin sonucudur diyebiliriz.

Lenin'in ilk ciddi çalışması 1894 tarihli "Halkın Dostları kimlerdir? Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır" adıyla yayınlanan kitaptır. Bu çalışmanın ardından ve ünlü "Ne Yapmalı" isimli çalış-

2 Haluk Yurtsever: Özgürlük ve Örgütlülük, Yordam Kitap, İstanbul, s. 202.

3 Söz konusu kopuşa dair özellikle 1883 tarihli "Sosyalizm ve Siyasi Mücadele" isimli çalışma ile bilebildiğimiz kadarıyla Türkçeye henüz çevrilmemiş olan 1885 tarihli "Our Differences" (Farklılıklarımız) isimli çalışmaları anmak gerekiyor.

madan hemen önce ise “Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi” adlı kitabı hazırlamıştır. Bu bir tesadüf değildir.

Lenin’in eşi ve mücadele arkadaşı Krupskaya’nın tanıklığıyla söyleyecek olursak; “Halkın Dostları, Marks’ın eserlerini pek tanımayan o zamanki marksistlerin çoğunun bakış açısını olağanüstü biçimde genişletti; onlar bir yığın soruyu yeni bir ışık içine oturtular ve muazzam bir başarı elde ettiler.”⁴

“Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi” ise, “teorik çerçevesi Kapital’in üç cildiyle çizilen Marksist iktisadın, belirli bir ülkedeki iktisadi ve toplumsal ilişkileri kapsamlı şekilde çözümlemek için kullanılması-nın ilk örneklerinden biridir.”⁵

Rusya’nın çoktan kapitalistleşme sürecine girmiş olduğunu ortaya koyan Lenin, bunun bir uzanımı olarak Rus işçi sınıfının önündeki görevi, toplumun diğer kesimlerine öncülük etmek üzere bağımsız bir örgütlenmeye giderek Çarlık rejimine karşı mücadele olarak tanımladı. Benzer biçimde Rus devrimci hareketinin önündeki görev de sosyalist bir işçi partisi kurarak Çarlık ve burjuvaziye karşı bir mücadele örgütlemektir.

Uzatmadan söylemek gerekirse, kimi zaman oldukça kabalaştırılmış biçimde Lenin’in örgüt kitabı olarak görülen “Ne Yapmalı?”, bir dizi başka güncel tartışmanın yanı sıra Rusya’nın marksist bir yön-temle analiz edilmesinin ve devrimci hareketin marksist olmayan bir akımıyla hesaplaşmanın ürünü olarak da kaleme alınmıştır.

Daha genel bir vurgu yapmak gerekirse, burjuva ideologları tarafından iddia edilenin tam aksine Lenin’in en önemli özelliklerinden birisinin gündemine aldığı en basit konulara yaklaşırken bile, sorunu ortaya koyma ve yanıt üretme sürecinde mutlaka bir teorik bütünlük oluşturma çabasıdır.

Önemli olduğunu düşündüğümüz uzunca bir aktarımla bu bölümü kapatalım.

Ne Yapmalı? gibi doğrudan örgütlenme sorunu üzerine yazılmış, yani devrimci hareketin en pratik sorununu el alan bir çalışmanın toplam beş bölümünün ilk

4 Nadejda Krupskaya: “Lenin Marks’ı Nasıl İncelerdi?”

5 Daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Erkin Özalp: “Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi”, Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu içinde, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s. 381-399.

üçü sorunun teorik yönünün tartışılmasına ayrılmıştır. Tarihin acı istihzası: teoriye kayıtsızlığı artık burjuva dünyasında bir önyargı haline gelmiş olan Lenin bu çalışmanın ilk bölümünde teorik mücadelenin ne kadar önemli olduğunu muarızlarına karşı savunmak zorunluluğu hissetmiştir. Teorinin önemine ilişkin ünlü cümlesi işte bu bağlamda yer alır: 'Devrimci teori olmadan devrimci hareket olmaz.' (...) Pratiğin temelini teorik olarak kavrama çabasının, bir takıntı derecesine vardığını söylemek mümkündür. Ama eklemek gerekiyor; takıntının olmadığı yerde deha da olmaz!⁶

Bu sözlerin hemen arkasına çok yerinde bir Lukacs alıntısı eklenmiş, onu da paylaşalım: "Lenin hayatı boyunca, teorik konumunun nesnel, mantıksal sonucundan başka birşey olmayan tek bir pratik karar almamıştır."⁷

Toparlarsak, Bolşevik Parti, çok zeki ve aşırı ihtiraslı bir devrimcinin yaşadığı toprakların pratiğinden ürettiği bir komplo örgütü değildir. Tam tersine, marksizmin bilimsel temellerini referans alan, onun devrimci özünü kavrayan, bununla birlikte mücadele ettiği toprağı bu teorik bütünlük içinde analiz edip müdahale eden teorik-pratik faaliyetin toplam ürünüdür.

Bu bütünlüğün ürünü olan Bolşevik Parti deneyimi ile zafere ulaşan Ekim Devrimi, insanlık tarihinde bir çığır açmış ve evrensel bir nitelik kazanmıştır. Sosyalizm hedefine ulaşma çabasının ortaya çıkardığı somut ihtiyaç ve sorunlara yanıt verme arayışı içinde teorik olarak ortaya konulan hat marksizme önemli bir katkı olmuştur. Böylesine bir katkıdan söz edebiliyor oluşumuzun temel nedeni marksizm ile kurulan devrimci ilişkidir.

Bolşevik Parti devrimci bir partiydi

Buraya kadar söylenenlerden, Lenin'in partisinin birden bire gökten inmediğini, belli bir mücadele süreci içerisinde oluşmuş bütünlüklü bir fikir ve hareket tarzının örgütlenmesi olduğunu söylemiş olduk.

6 Sungur Savran: Lenin'i Yakmalı mı?, Sınıf Bilinci No: 14, Ocak 1994, s. 37.

7 a.g.e.

Ekim'in partisinin marksist karakterine işaret ederken, marksizmin devrimci özü vurgusu yaptığımız da fark edilmiş olmalı.

19. yüzyılın 20. yüzyıla evirildiği dönemin Rusya'daki ve özellikle Avrupa'daki sosyalist akımına dair belli bir fikri olanlar açısından şartırcı olmaması gereken bu vurguyu açarak devam edeceğiz; ama önce bir paranteze ihtiyacımız var.

Lenin'in, Narodniklerle teorik ve siyasal düzlemde kararlı bir tartışmaya girerken onların devrimci karakterlerini kapsayan bir çizgi tutturmaya özel önem göstermiş olmasının Bolşevik Parti'nin devrimci karakterinin oluşumunda önemli bir yeri vardır. Narodnizm'den marksizme doğru yaşanan bu teorik kopuş, Narodnizme karşı marksist ilkeleri titizlikle savunurken Rusya'nın sosyal mücadeler tarihine katkılarını göz ardı etmemiş, bunları değer olarak görmeyi ihmal etmemiştir. Lenin'in, işçi sınıfının iktidar mücadelesi için önemli ve değerli kimi öğelerin farkında olması onu dönemin diğer marksistlerinden ayıran konulardan birisidir. Bolşevik Parti'nin, marksist bir perspektifle inşa edilirken devrimci bir karakter de kazanmasının arka planında Narodniklerden devralınan cüretkar ve azimli devrimci gelenek görmezden gelinmez.

Lenin, pek çok çalışmasında Narodniklerin sınıf mücadelesini merkeze almamalarını, ütopyik niteliklerini, bireysel terörizme yönelmelerini keskin bir biçimde karşıya alırken Narodnik kahramanlığa saygısını açıkça ifade etmekten ve bunun sahiplenmesi gerektiğini vurgulamaktan hiç kaçınmadı. Bu devrimci geleneğin, ağır bedellere rağmen mücadelede ısrar, kararlılık, atılçanlık ve cüret gibi değerli özellikleri devrimci bir marksist partinin inşasında önemli bir yer bulmuştur.

Sadece küçük bir örnek olarak Neçayev'in birkaç kuşak politik eylemcilerin aklına kazınan sözlerini aktaralım:

Devrimci yeni ve adanmış bir insandır. Kişisel çıkarları, işleri, duyguları, bağılılıkları, kişisel eşyaları, kendisine ait hiç bir şey; hatta adı bile yoktur. Ondaki her şey, biricik tek bir çıkar, tek bir düşünce, tek bir tutkuya bağlanmıştır: Devrim.⁸

8 <http://sosyalsavas.org/2015/07/devrimcinin-anahtar-kitabi-sergey-necayev/>

Bu cümleleri okuyunca, Can Yücel'in özgün çevirisi ile okuduğumuz şu satırların akla gelmesi aradaki organik bağ ile ilgili olsa gerek.

Sosyal demokratların Lenin'in egemenliğinden acı acı yakındığı günlerde eski arkadaşı Kırizhanovski dayanamadı artık, Fiyodr Dan'dan sordu: 'Siz böyle diyorsunuz ama, dedi nasıl oluyor da tek bir adam koca bir partiyi batırıyor da, hepiniz buna ellerinizi bağlayıp seyirci kalıyorsunuz' Dan'ın karşılığı şu: 'Günün yirmi dört saatinde Devrimle uğraşan Devrimden başka bir şey düşünmeyen, yatağına yattığı zaman bile düşünde Devrim gören başka kimse yok da ondan!'⁹

Bu durumun Lenin'in bir kişisel özelliği olmanın ötesinde partinin tümüne yayılan bir karakteristik özellik olduğunu da vurgulamak gerekir.

Parantezi kapatalım ve yine tarihsel dizgeyle devam edelim. Narodnizm'den kopuş ve işçi sınıfının devrimci partisini oluşturma görevi kapsamında süren tartışmalar ilk somut sonucunu 1898'de gösterdi.

İleride «Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)», daha sonra da «Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik)» adını alan örgütün geçmişi, dokuz kişinin Mart 1898'de toplanıp "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi"ni kurdukları küçük kongreye kadar uzanır. (...) Kongre üç gün devam etti ve merkez komiteyi seçerek bir parti gazetesi yayımlamaya karar verdi. Ancak kongreye katılanlar, başka bir şey yapmaya vakit bulamadan tutuklandı. Öyle ki, bu ilk girişimden geriye birkaç örgüt ve yerel komitenin kullandığı ortak bir addan başka bir şey kalmadı. Bunların da ne bir merkez organı, ne de aralarında bağlantıları vardı. Minsk'teki kongreye katılan bu dokuz delegeden hiçbirisi, ileride parti tarihinde önemli bir rol oynamayacaktı. Kongre dağıldıktan sonra yayımlanan "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi manifestosu" Marksist aydın Piyotr Struve tarafından kaleme alınmıştı. Kongrenin gelecek nesillere bıraktığı en önemli miras bu oldu.¹⁰

9 Lenin Petrograd'da.

10 E.H. Carr: Bolşevik Devrimi, Cilt 1, Çev: Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul.

Rusya topraklarındaki ilk marksist topluluk olarak Emeğin Kurtuluşu grubundan söz etmiştik; Narodnikler karşısında marksist bir bakışı temsil iddiasıyla çıkan, adı anılması gereken bir diğer topluluk “legal marksistler”dir.

Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin etkisi çok sınırlı kalan kuruluşu, Lenin'in ifadesiyle, gerçekleştirdikleri ilk ciddi ittifaktı. Narodnizme karşı mücadele sürecinde oluşan bu ittifakın müttefiki daha sonraki adlandırmayla “legal marksizm”di.

Legal marksizmin en canlı olduğu günlerin sözünü ediyoruz. Genel olarak söylemek gerekirse, bu, 80'erde ya da 90'arın başında olacağına kimsenin inamayacağı tümüyle ilginç bir olguydu. Otokrasinin egemen olduğu bir ülkede, tamamen köleleştirilmiş bir basınla, en küçük bir siyasal huzursuzluk ve karşı gelme filizlenmesinin ezildiği kudurgan bir siyasal gericilik döneminde, devrimci marksizmin teorisi, birdenbire, sansür altında bulunan basına girme yolunu buluyor ve Ezop dilinde ifade edilmekle birlikte, ilgili herkes tarafından anlaşılıyor. Hükümet, sadece, (ihtilâlcî) Narodnaya Volyanın teorisini tehlikeli saymaya kendisini alıştırmıştır ve alışlageldiği gibi bu organın geçirdiği iç evrimi izleyememektedir. Hatta ona karşı yöneltilen her eleştiriyi sevinçle karşılar. Hükümet olup biteni anlaya kadar, koca sansürcüler ve jandarmalar ordusu yeni düşmanı keşfedip üzerine çullananaya kadar (bizim Rus ölçülerimize göre) epey zaman geçti. Oysa bu süre içinde, marksist kitaplar birbiri ardına yayınlanıyordu. Marksist dergiler ve gazeteler kuruluyordu; hemen hemen herkes marksist olmuştu, marksistler övülüyorlardı, onlara binbir iltifat yağıyordu, yayınevleri marksist yapıtların olağanüstü hızlı satışından memnundular. Bu yüzden bu ortama kendini kaptırmış acemi marksistler arasında birden fazla kendisini beğenmiş yazar bulunması çok doğaldı.

Şimdi artık, bu dönemden rahatça, geçmişte kalmış bir olay olarak söz edebiliriz. Marksizmin yazın alanında çığır

açtığı bu kısa dönemin aşırı ve çok görüş sahibi kimseler arasındaki ittifaktan ileri geldiği bir sır değildir. Aslında, bu olumlu unsurlar, burjuva demokratlardı; bu durum (ki bu onların daha sonra gösterdikleri eleştirel gelişme ile açıkça doğrulanmıştır), daha henüz ittifak yürürlükte iken, bazıları tarafından anlaşılmadı.

Durum bu olduğuna göre, sonraki fikir karşıtlılığının başlıca sorumluları, geleceğin eleştiricileri ile ittifaka girmiş olan devrimci sosyal-demokratlar değil midir? Bu soru, olumlu yanıtıyla birlikte, çok katı görüşlü kimselerden, zaman zaman *işitilmektedir. Ama böyleleri tamamıyla yamlmaktadırlar. Güvenilmez kimselerle bile olsa, geçici ittifaklara girmekten korkanlar, ancak kendisine güvenemeyenlerdir; böyle ittifaklar olmasaydı tek bir siyasal parti var olamazdı. Legal marksistlerle birleşme, bir bakıma, Rus sosyal- demokratların girdikleri gerçekten siyasal ilk ittifaktı. Bu ittifak sayesinde ki, narodniklere karşı hızla zafer kazanıldı ve marksist düşünceler (kaba bir biçimde de olsa) çok yaygınlaşabilmişti.*¹¹

Bu işbirliği, Marksistlere, yasal yayınlardan da yararlanarak görüşlerini daha geniş kesimlere ulaştırma olanağı sağlarken kimi önemli farkların da belirginlik kazanmasına vesile oldu. Hemen ardından Narodnizm karşıtlığı yapan fakat herhangi bir devrimci eylem arayışında olmayan legal marksizm ile girilen hesaplaşma Bolşevik Parti'nin devrimleşme süreci açısından önemli bir rol oynamıştır.

Daha açık ifade edelim: Lenin ve yoldaşları, Narodniklerle hesaplaşma sürecinde marksist kimliklerini derinleştirirken, legal marksizme karşı da devrimci kimliklerini geliştirdiler.

Bu noktada konunun uluslararası boyutuna dair de bir not düşmeliyiz.

Dönemin marksizminin uluslararası alanda esas olarak İkinci Enternasyonal'in merkez eğilimi tarafından temsil ediliyor oluşu önemlidir.

11 V.I. Lenin: Ne Yapmalı?, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, s. 24.

Sözünü ettiğimiz “resmi marksist” eğilim uluslararası işçi hareketi içinde önemli bir ağırlık taşımaktadır. O kadar ki, bolşevikler (ve özel olarak Lenin), önce legal marksistler ve kısa süre sonrasında bu sefer menşeviklerle tartışmalarında konumlarını sık sık Rusya’nın özgünlüğüne işaret ederek savunurlar.¹²

Bolşeviklerin, fiilen karşıya aldıklarını marksizmin uluslararası revizyonist bir yorumunun Rusya’daki yansıması olarak görüp görmedikleri epey tartışmalı bir konudur. Dönemin ağırlığı olan neredeyse tüm marksistlerinin bolşevikleri bir sapma olarak görmesi ve esas olarak menşevik tezlerle yakın durup destek olmaları bile, onların Rusya özgünlüğünü kavrayamaması ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Bolşevikler, marksizmin devrimci yorumunu geliştirme sürecinde, aynı zamanda uluslararası alanda önce Bernstein, ardından Kautsky’nin adıyla anılan “resmi marksizm” ile kaçınılmaz bir mücadeleye girmişlerdir.

Bizim bugün leninizm başlığında tekrar tekrar vurgulama ihtiyacı hissettiğimiz, “şablon-model değil, öz” vurgusu Lenin’in marksizmin sözde otoritelerine karşı en önemli dayanaklarından birisi olmuştur.

12 Yeri gelmişken söylemeden geçmeyelim: Aynı özgünlükler, menşevikler ve legal marksistler tarafından reformist tutumlarının gerekçesi olarak sunulmaktadır!

Bolşevikler, marksizmin devrimci yorumunu geliştirme sürecinde uluslararası alanda önce Bernstein, ardından Kautsky’nin adıyla anılan “resmi marksizm” ile mücadeleye girmişlerdir. Bizim bugün leninizm başlığında vurgulama ihtiyacı hissettiğimiz, “şablon-model değil, öz” vurgusu Lenin’in marksizmin sözde otoritelerine karşı en önemli dayanaklarından birisi olmuştur.

Bir tez olarak şunu yazabiliriz: Lenin ve partisi esas olarak bir işçi sınıfı iktidarının dışında kurtuluş yolu olmadığı temel saptamasından hareket etmişlerdir. Zaman zaman aşırı sertleşen polemikçi dillerinin bu temel saptamalarından sapma hissettikleri dönemlerde kendisini daha fazla göstermesinin nedeni budur. Buna bağlı olarak Bolşevik Parti'nin "tartışılması teklif bile edilemez temel doğrular" üzerine her dönem kendisini yeniden ve yeniden kurmayı başaran bir parti olduğunu ekleyelim.

Bize göre bu, bir partinin devrimci kimliğini korumasının ve geliştirmesinin en önemli gereklerinden birisi de budur.

İşçi sınıfının öncü partisi

İlerleyen çalışmalarda devam etmek üzere bir vurguyla sonlandıralım. Bolşevik Parti'yi, sadece doğru fikirlere sahip olmakla ve devrimci kimlikle tanımlamak da eksik kalacaktır.

Parti'nin kuşkusuz bunlarla ilişkili olan esas gelişkin yönünü, her dönem emekçi halk kitlelerindeki devrimci enerjii hissedecek bağlara sahip olmaları, bu enerjii doğru hamlelerle kapsayarak devrimci iktidar hedefine sevk etme yeteneğidir. Yine Lenin'den, onun daha sonra formüle ettiği biçimiyle okuyalım.

Bir devrimci ve bir sosyalizm yandaşı ya da genel olarak bir komünist olmak yetmez. Her belirli uğrakta, bütün zinciri tutmak ve sonraki halkaya geçişi sağlamca hazırlamak için kavranması gereken belirli halkayı bulmasını bilmek gerekiyor; bir tarihsel olaylar zincirindeki halkaların ardışıklık *düzeni*, *biçimleri*, *bir araya gelmeleri* ve *onları birbirinden ayıran şeyler*, *bir demircinin elinden çıkan zincirdeki kadar basit değildir*.¹³

Daha önceki bölümlerde bize göre önemli olan iki noktanın altını çizmiş olduk.

Bunlardan birincisi sağlam ve bütünlüklü bir teorik hat, diğeri ise işçi sınıfının iktidarı fethini her an merkezde tutan bir siyasal tutum. Belki de bu ikisinin en belirgin biçimde yansıdığı, başka bir ifadeyle tam bu

13 V.I. Lenin: "Sovyetler İktidarının İvedi Görevleri", Ekim Devrimi Dosyası, Sol Yayınları, Ankara, s. 278.

iki çizginin kesişim noktasında beliren önemli üçüncü bir nokta var bize göre: Devrimci kadrolar.

Buradaki vurgu, hem bolşevik hareketin kadrolarının niteliğini hem de bir bütün olarak partinin iç yaşamının önemli bir özelliğini birlikte ele almayı gerektirir.

Lenin'in yazdıklarına dikkatle baktığımızda, parti-örgüt her zaman son derece keskin ve net çizgilere sahip bir organizma olarak yer buluyor.

Bu vurguların sıklıkla tekrar edilmesi, muhalifleri tarafından da en fazla eleştirilen noktaların gerekçesidir.

Burjuva ideologları ve onların etkisindeki kimi marksist iddialılar dahil, Lenin'in parti fikrinde hep seçkin bir azınlığın toplumun büyük çoğunluğu üzerinde egemenlik kurması olduğu suçlamasını dile getirirler. Bu suçlamanın kaynağında Lenin'in partiyi, yaşamını işçi sınıfının kurtuluş mücadelesine adanmış profesyonel devrimci kadrolarla tanımlaması vardır. Lenin'in bu konudaki vurgusu son derece önemlidir.

Kitlelerin gerçek özlemlerini ve devrimci potansiyellerini harekete geçirebilmek için onları ileriye çekebilecek, geri bilinç biçimlerine, ortalamaya teslim olmayacak bir iradeye yapılan vurguya biz de kesinlikle katılıyoruz. Bu da ancak, örgütlü ve bilinç düzeyi olarak kitlenin üstünde kalmayı başarabilen bir öznenin işi olabilir. Öncü parti budur.

Lenin için parti örgütsel-siyasal ve ideolojik olarak bağımsız olmalıdır, öncü olmalıdır, bu kesin. Ancak; "Kendimize 'öncü' ya da ileri kol adını vermek yetmez; öyle davranmalıyız ki, bütün öteki birlikler bizim önde yürümekte olduğumuzu anlasın ve teslim etmek zorunda kalsın."¹⁴

Dolayısıyla öncülük ancak ve ancak başta işçi sınıfı olmak üzere geniş toplumsal kesimlerle bağ kurulduğunda gerçek anlamını bulan bir özelliktir.

Devrim ve iç savaş sırasında pek çok parti üyesinin yaşamını yitirmiş olduğu da dikkate alındığında, 1905 ile 1922 yılları arasında

14 V.I. Lenin: Seçme Yazılar – Devrim, Demokrasi, Sosyalizm, Yordam Kitap, İstanbul, s. 86.

parti üyeliğinde dikkate değer bir sürekliliğin olduğu görülür. İşte partiye istikrar kazandıran kadrolar bu üyelere dayanıyordu. Sanayi proletaryası yalnızca iki buçuk milyon dolayında olan bir ülkede yasadışı koşullarda faaliyet yürüten bir parti için, yıllarca ayakta kalmasını bilmiş birkaç bin üyeli bir kadro örgütü olabilmek gerçekten önemli bir başarıydı.

Partinin açık bir biçimde ortaya çıkmasından ve sürgündeki üyelerinin geri dönüp partiye katılmasından önce, Ocak 1917'de, partinin üyeliği konusundaki resmi tahmin 23.600'dür. Bu sayı, devrim aylarındaki dönem boyunca büyüyecekti ama bu haliyle bile Nisan'daki 79.204 olan üye sayısını, Temmuz'da 240.000'e çıkarmak için yeterli bir temel idi.¹⁵

Kongre Delegelerinin Toplumsal Kompozisyonu

Kongreler	İşçiler	Köylüler	Beyaz yakalılar	Bilinmeyen
II (1903)	3 (%5.9)	0	40 (%78.4)	8 (%15.7)
III (1905)	1 (%3.3)	0	28 (%93.4)	1 (%3.3)
IV (1906)	36 (%24.8)	1 (%0.8)	108 (%74.4)	0
V (1907)	116 (%34.5)	2 (%0.6)	218 (%64.9)	0
VI (1917)	70 (%40.9)	0	101 (%59.1)	0 ⁽⁶⁶⁾

Son olarak somut bir takım verilerle bu büyümenin sadece genel bir büyüme değil, özel olarak işçi sınıfı içinde güçlenme olduğunu gösteren bir veriyi paylaşarak tamamlayalım.

İşçiler parti üyeleri arasında önemli bir yere sahipti. Ocak 1917'de partinin toplumsal kompozisyonu şu şekildeydi:

	İşçiler	Köylüler	Beyaz yakalılar	Diğerleri	Toplam
Sayı	14.200	1.800	6.100	1.500	23.600
Yüzde	60.2	7.6	25.8	6.4	100 ⁽⁶⁶⁾

Bu çalışmanın devamında kadrolar ve işçi sınıfı ile kurulan bağlardan başlayarak, parti iç hayatına ilişkin süreçleri, iktidara yönelen partinin yeniden kuruluşu gibi özel alanlarda Lenin'in partisinden deneyimlerinden öğrenmeye, Lenin'in partisinden bugüne taşınabilecek genel ve evrensel yönleri irdelemeye devam edeceğiz.

15 Tony Cliff: Lenin, Cilt 2, Z Yayınları, İstanbul, s. 195.

Leninizmin Güncelliği: İsyandan Devrim Çıkarmak

ONUR EMRE YAĞAN

Bundan 10 yıl önce, belki bu yazıyı okurken dahi elinizin altında olup işinizi kolaylaştıran Apple'ın Çin'deki üretim tesislerinde çalışan işçiler, işe kabul edildiklerinde bir sözleşme imzalamaya başladı. İşçiler bu sözleşmeyle “stresten dolayı intihar etmeyeceklerine” dair söz vermeye zorlanıyordu.

İşçilerin intihar eğilimlerinin süreklilik gösterdiği söylenebilir. Öte yandan, yaşamsal ve ekonomik bir sıkıntıyı da dile getirerek hayatına son veren bir işçinin ölüm gerekçesi depresyon olarak açıklanamaz. Kapitalist krizlerin tekrar etme eğilimi ile işçi intiharlarının sürekliliği arasında doğrudan ilişki kurulabilir. Çeşitli dönemlerde biçimsel farklılıklar gösterse de işçi intiharlarının kaynağı aynıdır: “Depresyon değil, kapitalizm öldürür.”

Hindistan'da dokuma işçileri, dokuma tezgahının tepesindeki kola astıkları urgan vasıtasıyla intihar ederlermiş. Rusya'da 1800'lü yılların sonlarında, günde 21 saat çalıştırılan bazı işçilerin, kısa süre yatabildikleri yataklarından kalkmamak için hayatlarına son verdiklerini düşünebiliriz. Bugün hala zihnimizde taze olan intihar olaylarına baktığımızda da benzer yanları fark ederiz. Tıpkı Hindistan'daki dokuma işçisi gibi, Konya'da kendisini urganla aracına asan kam-

yon şoförü de kapitalizmin işçi intiharlarının devamına güvence sağladığını göstermektedir.

Eğer büyük bir mübalağa sayılmayacaksa, yaşadığımız günlerin gerçekliğini de hesaba katarak, yukarıda bahsettiğimiz sözleşmeyi, “kapitalist sistemin her alanda neden olduğu stresten dolayı intihar etmeyeceğime” şeklinde tüm dünyada güncellemeyi önerebiliriz, kapitalizmin krizine çözüm bulmaya çalışan seçkin sistem analistlerine ve sahiplerimize...

Kapitalist sistem, bizim önerdiğimiz gibi kolay bir “sözleşme yenileme” kurnazlığıyla ayakta kalabilseydi bazıları için kıvanç verici olurdu. Ancak, kapitalizm, bir intihar çağrıcısı ya da acımasız kanunlar manzumesi olmanın ötesindedir. Para elde etmek için önce doğayı yok edip, sonra çevre teknolojileri üreterek borsada büyük iş kolu olarak yer alıp daha çok para kazanmanın da ötesindedir. “Gelişmiş bir toplumun piyasalar ve özel mülkiyet aracılığıyla işlemlerini sağlamak için ihtiyaç duyulan bütün –toplumsal, iktisadi, demografik, kültürel, ideolojik- sistemdir. Şirketler, piyasalar ve devletler bu sisteme dahildir. Ama aynı zamanda suç çeteleri, gizli güç şebekeleri, Lagos’taki bir kenar mahallenin mucize müjdecileri, Wall Street’deki vurguncu analistler de dahildir.”¹

Çok etkileyici ama hayır, bunların da ötesindedir. Aynı zamanda bir tarihsel nesne olarak kapitalizm açgözlü yapısı, beslendiği eşitsizlik ve neden olduğu krizler vesilesiyle de etkili bir isyan ve devrim örgütleyicisidir.

Dünyanın farklı kentlerinde yaşayan milyonlere sorsanız, işçilerin daha iyi ücret almasının, daha az çalışmasının veya sendikalaşmasının kapitalizmin diriliğine engel olduğunu ve bu arayışların engellenmesi gerektiğini söyleyeceklerdir. Sistemin içine girdiği ekonomik krizlerin nedeni de işte bu milyonlerdir. Daha fazla kâr elde etmek için daha fazla hak ihlali, daha fazla usulsüzlük, daha fazla ölüm ve şüphesiz daha fazla sömürü kaçınılmazdır.

Tüm bunlarla birlikte, elbette daha çok isyan, daha çok devrim arayışı da kaçınılmaz hale gelir.

1 Paul Mason: Kapitalizm Sonrası – Geleceğimiz İçin Bir Kılavuz, Çev: Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, s. 16.

Ne var ki krizlerin en çarpıcı sonucu ülke panoramasının tümüyle yeniden şekillendirilmesi değildir; düşünce ve anlayışlarda, kurumlarda ve egemen ideolojilerde, politik ittifaklarda ve süreçlerde, politik öznellikte, teknolojiye ve organizasyon formlarında, toplumsal ilişkilerde, gündelik hayatı yöneten kültürel görenekler ve beğenilerde yaşanan köklü değişiklikler çok daha dikkat çekicidir. Krizler dünyayı ve dünyadaki konumumuzu kavrayışımızı temelinden sarsar.²

Krizler, kapitalizmin istikrarsızlık ve restorasyon girişimlerine mani olamadığı momentlerdir. Tüm siyaset alanının, ideolojik hegemonyanın, toplumsal ilişkilerin ve başka birçok ölçütün yeniden belirlenmesi tartışmaları gündeme gelir. Bu istikrarsızlık ve yeniden belirleme anlarında ayrıca, “aldatıcı”, “mizahi” ve “heyecan verici” olarak isimlendirebileceğimiz kimi sonuçlar da ortaya çıkacaktır.

“Sahiplerin itirafı” yakıştırması da yapılabilecek “aldatıcı” başlıklı bahis şudur: Kriz zamanlarında kimi burjuvalar da kapitalizmi sorgulamaya ve sistemi eşitsizlikle, adaletsizlikle suçlamaya başlar. Türkiye’deki özel sektör sömürsünün en üst çatısı olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu’nun birkaç hafta önce yaptığı açıklama iyi bir örnek: “Kapitalizmin kendini sorgulaması, yeniden yazılması lazım. Yüzde 1’in mutluluğu, yüzde 99’un mutsuzluğu üzerine kesinlikle oturamaz. Daha adil bir sisteme ihtiyacı var dünyanın.”

Hisarcıklıoğlu’nun bu sözleri, entelektüel görünmek amacıyla ya da “yoksul sevicisi” olması hasebiyle sarf ettiğini düşünmek için nedenlerin olabilir. Fakat tarihsel tecrübeler ışığında daha gerçekçi olan değerlendirme, kapitalizmin bir sağkalım güdüsüyle birikimini koruma gayesi içinde olduğunu söylemek olur. Öyle olmalıdır. Aksi halde, burjuvazinin işçiler için eşitliğe uzanacak bir mücadelenin öncüsü olma ihtimali, Khaleesi’nin ejderhalarını kullanarak doğalgaz faturalarını düşürme ihtimalinden daha fazla değildir.

“Mizahi” de olan örnek, sermayenin Marx’ı hatırlamasıdır. Sistem ne zaman krize girerse, işçiler ne zaman ayaklansa “Marx çılgınlı-

2 David Harvey, On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu, Çeviri: Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, Sf. 9

Birincisi, radikal sayılabilecek değişimler mutlaka kendiliğinden veya örgütlü, bireysel ya da kitlesel isyanlara yol açacaktır ve ikincisi, bu durum bilinen işçi devrimleri öncesi dönemlerde de yaşanmıştır. Ekim Devrimi öncesindeki birkaç aya baktığımızda, iktidarda olan zenginlerin tutuculaşmasına, otoriterleşmesine ve halkın radikalizmine tanık oluruz.

ğı” kendini gösterir. İngiliz, Amerikan gazeteleri “Marx geri döndü” manşetleri atar, 2008 krizi sonrasında olduğu gibi Kapital’in satışları artar, Japonya’da Komünist Manifesto mangası yayınlanır veya bir emperyalist devletin başkanı Marx okurken görüntülenir. Son aylarda dünyanın farklı ülkelerinde yaşanan halk isyanlarında görüldüğü gibi Marx kitlesel halk hareketleriyle birlikte sokağa çıktığında, burjuvazi onu yeniden keşfedecektir.

Peki “heyecan verici” olan sonuç nedir? Buna yukarıda kestirme bir yanıt vermiştik, açalım...

Çağımızda geçerli olan siyaset teorisinin bir kuralı olarak kabul edilebilir: Sınıflar arasındaki ekonomik ve siyasal ayrımlar büyüdükçe, varlıklı sınıflar tutuculaşır ve otoriterleşir. Buna karşın yoksul halk kitleleri de giderek radikalleşir. Kapitalizmin doğal bir uygulaması olan eşitsizlik, kriz dönemlerinde keskinlik kazanır. Piyasalar ve sistem kuralsızlaşır, işçi sınıfı vahşi bir ekonomik ve politik saldırıyla karşı karşıya kalır. Siyaset alanı daha çok yalan ve manipülasyonla ayakta durur. Kişisel duygu ve kanaatler kamuoyu nezdinde objektif doğrulardan daha etkili hale gelir. Ve ne yazık ki, siyasal alandaki bu köklü bozulma, sol siyaset dahil tüm kesimleri o ya da bu ölçekte etkisi altına

alır. Charles Dickens'a atfen söylersek, kriz dönemlerinde kapitalistler, "işçileri salt 'eller' halinde düşünmek"ten hoşlanırlar, böylece onların "mideleri ve beyinleri olduğunu unutmak" işlerine gelir.

Toparlayalım, çizdiğimiz bu tabloda dikkat çekmek istediğimiz iki olası sonuç var. Birincisi, radikal sayılabilecek bu değişimler mutlaka kendiliğinden veya örgütlü, bireysel ya da kitlesel isyanlara yol açacaktır ve ikincisi, bu durum bilinen işçi devrimleri öncesi dönemlerde de yaşanmıştır. Büyük Ekim Devrimi öncesindeki birkaç aya (*bilhassa 1917 Eylül'üne*) baktığımızda, iktidarda olan zenginlerin tutuculaşmasına, otoriterleşmesine ve halkın radikalizmine tanık oluruz.

Kendiliğinden halk isyanları için örnek bulmak, yakın zamanlı işçi devrimi örneği bulmaktan daha kolay elbette. 2019 yılı bize bu açıdan müthiş bir zenginlik sunuyor. Dünyanın birçok ülkesinde halk kesimleri yoksulluğa, yolsuzluğa, adaletsizliğe, özgürlük gaspına karşı siyasal tarihte başka örneği olmayan bir "isyan yılı"na imza attı. Ben kendi adıma, Şili'de halkın yoksullaşmasına hizmet eden elektrik şirketine ait gökdelenin ihtişamlı yanışına hayranlığımı sunuyorum.

Ancak şunu da eklemeliyiz, siyasal mücadeleler tarihinde bir kategori olarak "halkın kendiliğinden hareketi", en fazla bir gökdelenin ihtişamlı yanışı veya bir hükümetin istifasıdır ve yerine bir şey koymamaktır...

Artık üzerinde durmaya çalıştığımız başlık olan Lenin ve Leninizm'e doğru ilerlemek istiyoruz.

Yaşanacakları önceden bilen bir peygamber olmayan, fakat işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin bugüne dek yarattığı en büyük devrimci önder olan Lenin, halk kitlelerinin kendiliğinden hareketine başlangıç noktası olarak bir değer atfediyordu. Tabii "her şey bu başlangıç noktasından çıkar" yaklaşımına da itiraz ediyordu. Lenin'in gördüğü, halkın isyanla kopardığı fırtına ve daha fazlasıydı: Devrimin güncelliği.³

3 "Lenin asla, -tıpkı Marx gibi- zaman ve mekânca sınırlı, yerel Rus deneylerini genelleştirmedi. Tersine, o, dahice bir bakışla, zamanımızın temel sorununu, ilk ortaya çıkacağı

Lenin'e göre, kapitalist sömürünün artmasının ve krizlerin yol açtığı kendiliğinden halk hareketlerinin sistemi değiştiren bir güce dönüşmesinin şartı, devrimci bir partinin varlığı ve devrimi gerçek kılacak strateji ve taktikleri uygulamaya koyup yönetebilmektir. Leninizm'i Marksizm'e bağlayan temel düşünce de buydu. Yani, Lenin, kapitalizmin yıkılmasının örgütlü bir öncü özne olmadan, salt ezilenlerin kendiliğinden hareketiyle gerçekleşmeyeceğini düşünüyordu. Bu düşüncelerin toplamına "parti ve öncülük anlayışı" diyebiliriz. Lenin'in düşüncesinin merkezinde, işçi sınıfının iktidarına dönük arayış ve bu iktidarın hangi şekilde, nasıl bir yöntemle hayata geçirileceği sorusu vardı.

Nasıl bir siyasal yöntem ve örgütsel modelle?

Bu yazıda, Lenin'in "parti" ve "öncülük" hakkındaki teorik-politik çalışmalarını açıklamayı veya tekrar etmeyi değil, teorinin ve siyasetin güncellenmesine olan ihtiyaca, başka bir ifadeyle söylesek öncülüğün bugün yaşadığımız siyasal süreçlere yanıt verecek biçimde yeniden üretilmesine dönük tartışmaya dikkat çekmek istiyoruz.

Bugünkü dünya kapitalist sisteminde devlet ve burjuva sınıf arasındaki ilişki önceki yüzyıldan farklı olarak hiçbir gizleme ihtiyacı duymadan ve doğrudan kuruluyor. Bu saptamaya örnek olacak birçok gelişme söz konusudur. Dünyanın en güçlü ve zengin devletinin başında zengin olmak dışında hiçbir özelliği ve övüntüsü olmayan bir başkan bulunuyor. Ya da bizim ülkemizde devletin tepesinde olan kişi devleti kendi zenginliğini artırmak için çekinmeden kullanıyor. Devleti temsil eden kurumlar işçi grevlerine, eylemlerine rağmen zenginlerin tarafında olduğunu gizlemeden kararlar alıyor. Üstelik zenginlerin dünya ülkelerini kendi çıkarları için doğrudan kullanmalarına radikal bir otoriterleşme de eşlik ediyor.

Yaşanan sistemik değişimlere karşılık ise elimizde şu var: Giderek yayılan "yoksulların isyanı", genelde sosyalist örgüt bildirimlerinde okuyabileceğimiz söylemleri, sokaklarda kitlesel hareketlerin çatı-

yer ve zaman içinde derhal seçti: yaklaşan devrim. Ve bundan sonra, gerek Rusya'ya ilişkin gerekse uluslararası tüm olayları, bu perspektif içinden, devrimin güncelliği perspektifinden kavradı ve kavranabilir kıldı."

György Lukács: Lenin'in Düşüncesi – Devrimin Güncelliği, Çev: Mehmet R. Zaralı, Belge Yayınları, İstanbul, s. 9.

sı altında dile getiriyor. Sosyalizm fikri kendisini ifade edebileceği, meşruiyet ve güç kazanabileceği alanlar buluyor. Ancak tam da bu noktada bir eksikle karşılaşılıyor: Leninist öncü ortalıkta görünmüyor. Sosyalizm söyleminin kendisine yer bulduğu toplumsal hareketler içinde, sosyalist iktidar perspektifini taşıyacak sosyalist örgütler varlık gösteremiyor. Ne büyük gam!

Şimdi şöyle özetleyebiliriz: Öncü örgütlenmeler görevini yerine getiremiyor ve gözlerimizi Lenin'e çeviriyoruz. Lenin'e göre öncülük her özel evrede yeniden üretilmesi gereken bir niteliktir. Leninist öncülüğü yeniden üretmek için, Lenin'i bir fil misali farklı yerlerinden tutmak değil, bütünlüklü biçimde ele almak ve bugünün koşullarını iyi kavramak gerekiyor. Lenin ve Leninizm bir bütün olarak masaya yatırıldığında, yaşanan dönemin nesnel koşullarının, sınıf güçlerinin, siyasal dinamiklerin, entelektüel gelişimin titizlikle incelendiği ve işçi sınıfı ile devrimci parti için gerekli teorik, pratik, örgütsel sonuçların çıkarıldığı görülür. Lenin'in bir teorisyen, devrimci ve siyaset felsefecisi olarak ustalığı burada aranmalıdır. Dolayısıyla, mevcut koşulları çözümlenmeden Leninizm'i kavramak da üretmek de mümkün olmayacaktır.

Öyleyse biz de Leninizm'i bugün yeniden etkili ve hakim kılmak amacıyla gerekli olduğunu düşündüğümüz bu tartışmaya giriş niteliğinde birkaç hatırlatma ve katkı yapmaya çalışacağız.⁴

İnce ayırım: Bolşevizm mi Leninizm mi?

"Marksist ortodoksi" ve "devrimci Marksizm" arasında önemli bir fark tanımlayabiliriz. İlki, Marksizm'i güncel gerçeklikten kopararak bir ezbere dönüştürme riski taşır. Marksizm-Leninizm'i, dünyanın her yerinde, herhangi bir zamanda, hiç değişmeden ve körü körüne uygulanabilecek bir şablona dönüştürmek, işçi sınıfının sosya-

4 Buraya bir not düşmemiz gerekiyor. Marksist-Leninist veya daha yerleşik ifadesiyle sosyalist örgütlerin günümüzün halk hareketlerine öncülük edebilmek için kendilerini sorguladıkları ve hatta yenilemeye çalıştıkları bir dönemden geçiyoruz. Bu çabaların tümü henüz "çok yetersiz" ve "az yaratıcı" görünse de başlangıç niteliğinde olumlu sayılmalıdır. Sınıfsal yaklaşımı kaybetmeden ve kapitalizmin sınırlarına hapsolmeden yürütülecek bir sosyalist iktidar mücadelesinin bugüne yanıt verebilecek biçimde kendisini güncellemeye, yeniden kurgulamaya ihtiyaç duyduğu açık. Biz de Komünist'te bu amaca uygun çalışmalar yapmayı önemsiyor, bu yönde tartışmalar yürütüyoruz. Komünist'in sonraki sayılarında söz konusu ihtiyacı gidermek için adım atacağımızı sanıyorum. Bu sayıda "bugünden bakarak Lenin'i ve Leninizm'i anlamak" çabası daha belirgin olacaktır. Okuduğunuz yazıyı da bu çerçevede değerlendirin. Leninizm'i "bugüne yanıt verir biçimde güncelleme" gündemi ise, aktif bir süreç olarak devam ediyor.

list iktidara olan mesafesini kapatmaya yetmeyeceği için büyük bir yanılğı ve haksızlık olacaktır. Bir yöntem olarak “devrimci Marksizm” ise ezberciliği ve şablonlaştırma çabalarını reddeder. Devrimci Marksizm, içinden geçilen dönemin sosyalist iktidar perspektifini Marksizm-Leninizm’in ilkelerini esas alarak belirlemeyi ve Marksizm’in devrimci yorumunu üretmeyi gerektirir.

Bununla birlikte, bugün Marksizm-Leninizm belirli bir yerellikte bir iktidar perspektifi olarak somutlanıyorsa, Marksist-Leninist yaklaşıma içkin olacak bu siyasal-örgütsel yönetime ve özgün pratiğe o yerelliğe ait özel bir isim verilebilir. Dolayısıyla biz bu bahiste, “Bolşevizm”i ayrı veya Leninizm’i tahkim eden bir teori olarak değil, Marksist-Leninist kuramın Rusya koşullarında üretilmiş ve uygulanmış iktidar mücadelesi, örgüt anlayışı ve yönetme pratiği olarak değerlendirmeyi öneriyoruz.

Leninizm ve Bolşevizm, aralarında ciddi fark görülmeyen ve sık sık birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Öyle olmasında çoğu durumda bir sakınca da yoktur. Ancak, eğer Marksizm-Leninizm’i bugün siyasal ve örgütsel mücadelede güncelleyerek somutlayacaksak, Bolşevizm’i Rus devrimcilerine, yani Rusya’daki Marksist-Leninistlere özgü örgüt anlayışı, siyasal pratik ve devrimci kültür olarak kabul etmek doğru olacaktır.

Bolşevizm, Lenin’in (*kendi beyanına göre*⁵), Marksist olduğu 1893 yılından on yıl sonra, 1903 yılında yapılan RSDİP kongresinde yaşanan tartışmayla ortaya çıkan, ancak birçok tarihçinin de belirttiği gibi temelleri 1902’de Ne Yapmalı’da atılmış olan, Rusya’daki Leninistlerin sosyalist iktidar için mücadele pratiğinin tümü olarak tanımlanabilir.

Bolşevizm’in ortaya çıkışı, Lenin ve Rusya’daki Leninistlerin, burjuvazinin çeşitli kesimleriyle işbirliği arayışında olan Menşevizm’le ayrışmasının ve Lenin’in Plehanov, Martov gibi etkili Marksistleri aşacak bir lidere dönüşmesinin de başlangıcı olmuştur. Tarihçi Carr şöyle özetliyor: “Bolşevizm’in niteliği, içinde gelişip doğduğu dönemin tartışmaları tarafından belirlenmişti; bu tartışmalar, uzak görüşlü dehası, kendine güveni ve tartışmacı mizacı sayesinde Lenin’e

5 Lenin 1919’da bir anketi cevaplarken, sosyal-demokrat (Marksist) olma yılını 1893 olarak belirtiyor. Bkz. Tony Cliff: Lenin, Cilt 1, Çev: Tarık Kaya, Z Yayınları, İstanbul, s. 23.

önemli bir rol kazandırdı.”⁶

Tüm bu yazılanlardan sonra bir kez daha tekrar etmek gerekirse, Marksist-Leninist bir devrim kuramının, farklı yerelliklerde somutlanması için gerekli olan yegane siyasal-örgütsel yöntem Bolşevizm değildir. Bu açıdan Ekim Devrimi ve Lenin sonrasında dünyanın farklı ülkelerinde yürütülen sınıf mücadelelerine Bolşevizm demek de doğru olmayacaktır.

Marx ve Engels'in bazı konularda net olarak oluşturamadıkları görüşleri tamamlayarak ve Marksizm'in farklı bir coğrafyada devrimci bir yorumla üretilmesine ışık tutarak evrensel nitelik kazanan teorik-politik yapının adı Leninizm'dir. Leninizm, parti ve öncülük, emperyalizm, devlet, eşitsiz gelişim gibi kuramsal alanlarda Marksizm'e yapılmış kalıcı ve tarihsel katkıları tanımlayan ve iktidarla taçlandırılan çerçevedir.

Peki bu ayrımın farkında olmak, Bolşevizm ve Leninizm arasına kısa da olsa mesafe koymak neden önemli?

Çünkü Leninizm tarafından kapsanan Bolşevizm'i, yani Rusya'daki Marksist-Leninist pratiği, tüm sınıf mücadelelerinde genelleştirilebilir bir şablona dönüştürerek Leninizm'in yerine koyduğumuzda kimi yanıl-

Leninizm (Marksizm dahil) kendi dışındaki siyasal kaynaklardan etkin biçimde beslenen bir düşünce ve eylem sistemi olma özelliği kazanmıştır. Bugüne taşınması gereken özelliklerden biri de budur. Sosyalist hareketimiz mevcut koşulları dikkate alarak Leninizm'i siyasal mücadeleye taşıırken farklı politik deneyim ve öznelerin geliştirici katkısına da açık olmalıdır.

6 E.H. Carr: Bolşevik Devrimi, Cilt 1, Çev: Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul, s. 19.

gıların ortaya çıkmasını da engelleyemeyiz. Leninizm’de genel ve evrensel olan yanlar daha belirginken, Bolşevizm’de Rusya’ya ait ve başka coğrafyalarda geçerli olmayacak birçok özel ve değişime açık pratik söz konusudur.

Örneğin, Lenin Çarlık koşullarında Bolşevik örgütün gizli çalışması gerektiğini savunmuştur. Bu çalışma tarzı, Bolşevik deneyime uygun ve döneme özgü bir uygulama olarak kabul edilmelidir. Çünkü bugün dünyada kapitalist iktidarların sahip olduğu teknolojik-askeri olanaklar, topluma egemen olan siyaset anlayışı gibi parametreler söz konusu olduğunda, gizli örgüt fikri birçok örnekte geçerli olmayacaktır. Gizli örgüt anlayışı Leninizm’in temel bir ilkesi olarak görülemez. Leninizm’in değişmeyecek örgütsel yaklaşımı, sınıf siyasetini topluma taşıyacak bilinçli işçi ve komünistlerden oluşan öncü örgüt şeklindedir. Üstelik bu eski örgütsel modelin kadro anlayışı, disiplin uygulamaları, eylem ve ittifak politikası, önderlik mekanizması, yayıncılık ve propaganda yöntemleri gibi birçok başlık da dönemsel değişimler gözetilerek devrimci bir yaklaşımla yeniden oluşturulmalıdır.⁷

Başka bir örnek daha verelim. Lenin, Rusya nesnelliğinde, kısmen ayrıcalıklı olan işçileri (*işçi aristokrasisi*) “burjuvazinin işçi sınıfı içindeki gerçek ajanları” olarak tanımlamış ve bu kesime işçi hareketleri içinde yer vermek istememiştir. Oysa işçi aristokrasisi olarak tanımlanan emekçi kesim, geçmişte Fransa, ABD, İngiltere gibi ülkelerde sınıf mücadelelerine önderlik etmişti. Bu ülkelerde Rusya’daki yaklaşımın aynısını uygulamak büyük bir yanılğı olurdu muhtemelen. Bugüne baktığımızda ise ne işçi aristokrasisi ne de kısmen farklı bir tanımlamayla “orta sınıf” olarak nitelenecek ayrıcalıklı bir toplum vardır. Bu toplumsal tabaka, plazalarda akıllı telefon başında veya Starbucks’ta “uygun fiyatlı” filtre kahve sırasında yıkılan burjuvalaşma hayalleriyle birlikte işçileşmiştir. Böylece dünyada ortaya çıkan

7 Örgütsel model tartışmasını detaylandırmayı daha sonraya bırakıyoruz fakat kısaca bir not ekleyelim. Türkiye solunun jargonunda yaygın biçimde “SİP modeli” olarak yer bulan; iyi okutulmuş kadrolara, merkezi bir önderliğe ve kendi örgütsel gücüyle hayata geçirdiği eylem anlayışına sahip olan, ancak içe kapalı ve toplumsal mücadele alanlarında varlık gösteremeyen “Leninist örgüt” modellemesinin geçersizleştiği fikri günümüzde daha fazla kabul görüyor. Bunun yerine, belirli sayıda ve eğitilmiş, adanmış ve devrimci kadroların merkezinde yer alarak harekete geçirdiği dış halkalarla birlikte tanımlanan örgüt fikri gündemdedir. Farklı toplumsal mücadele alanlarında devinen devrimci kadrolara, daha esnek üyelik anlayışı, kolektif önderlik yöntemi, hedef belirleme süreçlerine etkin katılım ve birbiriyle ilişkili ara yüzey örgütlenmelere önem veren siyaset deneyimi Türkiye koşullarında öne çıkmaktadır.

halk hareketlerinin de önemli aktivistlerine dönüşmüşlerdir.

Bolşevizm-Leninizm ayrımında bir diğer örnek “ulusal sorun”a dair verilebilir. Kanımca bu başlıkla ilgili değerlendirmeler Bolşevizm dönemi ile sosyalist iktidarların çözüldüğü ve emperyalizmin mutlak hegemonya kurduğu günümüz dünyasında farklı olmak zorundadır. Bugün “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” ilkesi, birçok örnekte, Lenin ve Sovyetler Birliği döneminde olduğu halyle savunulabilir olmaya elverişli değildir. Bu ilke, her coğrafyanın kendi özgüllüğünde ve her örnekte işçi sınıfı ve “ezilen halk”ın çıkarları gözetilerek yeniden ele alınmalıdır.

Bölümün sonuna geldik. Bolşevizm ile Leninizm arasında ince bir ayrım tanımlayıp Leninizm’e evrensellik atfederken, bu evrenselliği sağlayan değişmez özelliğin, işçi sınıfının devrimci çıkarlarına olan sarsılmaz bağlılık olduğunu hatırlayalım. İşçi sınıfının çıkarları söz konusu olduğunda Lenin ne sağa ne sola sapmıştır. Lenin’in bu tutumu her dönemde olduğu gibi 1917 Şubat sonrasının kritik devrim günlerinde de görülebilir. Lenin Kamanev, Nogin, Kalinin gibi geçici hükümeti desteklemeyi savunan ve Nisan Tezleri’ne karşı çıkanlarla tartışırken, iktidarı hemen almak gerektiğini söyleyen Bolşeviklerle de tartışmaya girmiş ve Sovyetlerin desteğini henüz kazanamadıklarını söylemiştir.⁸

Özetleyelim: Leninizm’in en dar anlamıyla iki ayırt edici niteliği var. Bunlar işçi sınıfının iktidar perspektifi ve öncülük anlayışıdır. Bu ayrıcalık, kapitalist dünyanın herhangi bir noktasında, o yerelliğin özgün koşulları dikkate alınarak farklı isim, model, yöntem ve siyasi melekelerle devrimci mücadelenin yolunu belirleyen bir kutup yıldızı olarak da görülebilir.

Leninizm’i yaratan nesnellik ve bugün Leninizm

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin (RSDİP) gazetesi Iskra ilk sayısını 1900 yılında çıkardı. Vladimir İlyiç Ulyanov, Lenin takma adını ilk kez 1901 yılında Iskra’ya yazdığı yazılarda kullandı. Bolşevikler 1903 yılında ortaya çıktı. Leninizm’in inşasının başlangıcı için ise, tüm bu olaylardan birkaç yıl daha geriye, Lenin’in Marksist olduğunu da söylediği 1890’lı yılların başına gitmek gerekiyor.

8 China Mieville: Ekim, Çev: Saim Özen, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, s. 147.

Leninizm'in inşasının ilk aşamasını 1890'ların ilk yarısında başlattığımızda, bu teorik-politik yapıyı etkilemiş olan kimi tartışmalara da tanıklık edeceğiz. Narodniklerle, Legal Marksistlerle ve Ekonomistlerle yapılan tartışmalar belirleyici ve geliştirici bir işleve sahip olmuştur. Bolşeviklerin ortaya çıktığı 1903 yılına gelene kadar Lenin (ve RSDİP) bu üç siyasal kesimle ciddi tartışmalara girmiş ve Lenin'in düşünsel gelişimi bu tartışmalardan etkilenmişti.⁹

Yeri gelmişken bir parantez açıp önemli gördüğümüz bir noktayı da yazalım. Lenin'in sert, uzlaşmaz ve tartışmacı bir mizaca sahip olduğu bilgisine birçok tarih ve anı kitabında rastlayabilirsiniz. Önemli eserlerinin çoğunu polemik niyetiyle yazmış, Merkez Komitesi'nde birçok defa yoldaşlarıyla neredeyse boğaz boğaza gelerek istifa etmiş, 1917 Nisan'ında Rusya'ya geldiği trenden iner inmez parti yöneticilerini azarlamaya başlamış olan Lenin hakkında söylenenlerin büyük ölçüde doğru olduğunu kabul edebiliriz.¹⁰ Ancak Lenin'in kırdığı kalplerden daha önemli bir gündemimiz var. Lenin ve Leninizm, farklı evrelerde ve başlıklarda yürütülen tartışmaların sonuçlarından doğrudan etkilenmiş bir gelişim seyrine sahiptir. Birçok fikir veya itiraz Lenin'in kendisini yenilemesine, aynı anlama gelmek üzere Leninizm'in gelişimine de katkı sağlamıştır.

Temel meselesi, teori ve pratik arasındaki devrimci ilişkinin kurulması ve bağlantı noktalarının incelikli bir siyasal akılla işlenmesi olan Leninizm, burjuvazinin devrimci olduğu bir evrenin ürünü olarak Fransız Jakobenezminin, o döneme kadar en gelişkin işçi iktidarı deneyimi olan Paris Komünü'nün, sosyalizmin Rusya'daki kökü kabul edilen Narodnizm'in etkisine açık bir oluşum süreci

9 Bu tartışmalar: Narodniklerle devrimin öncü gücü köylülük mü, proletarya mı olacak tartışması; Legal Marksistlerle burjuva liberalizmine karşıtlık ve reform değil, devrim tartışması; Ekonomistlerle proletarya için sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasal mücadele yürütülmeli tartışması.

10 Lenin'in uzlaşmaz, sert mizacı hakkında yapılmış ve benim her okuduğumda (diğer kişi Zinovyev de olsa) biraz abartılı bulduğum ilginç bir anlatı Mavi Defter'de yer alıyor. Yazar, 1917 yılı 3-4 Temmuz gösterilerinden sonra Lenin'le birlikte saklanan Zinovyev'in aklından geçenleri kurgulayarak anlatıyor: "Doğru yolda mıyız? Siste kaybolmaz mıyız? Lenin'in cesaretinde ve amansızlığında bir sekterlik belirtisi ya da daha tehlikelisi, bir fedakarlık dürtüsü yok mu?" Kazakeviç daha sonra Zinovyev'in düşünceleri hakkında şunları yazıyor: "Ona öyle geliyordu ki Lenin, konumunu çok uç noktalara çekiyordu, her şeyi sonuna kadar kendisi götürmek istiyordu, yeterince sağgörülü değildi, mantıklı uzlaşmalara gidemiyordu, kitlelerin çekinmelerini dikkate almıyordu."

Emmanuil Kazakeviç: Mavi Defter, Çev: Özlem Koşar, Evrensel Basım Yayın, s. 19.

yaşamış ve tüm bu deneyimleri aşacak bir anti-kapitalist mücadele programı olarak ortaya çıkmıştır. Leninizm'in oluşumunda, örneğin Plehanov'la, Martov'la, Troçki'yle, Bogdanov'la, Kautsky'le, Rosa Luxemburg'la yürütülen tartışmaların da geliştirici etkisi vardır. Bu açıdan Leninizm (Marksizm dahil) kendi dışındaki siyasal kaynaklardan etkin biçimde beslenen bir düşünce ve eylem sistemi olma özelliği kazanmıştır. Bugüne taşınması gereken özelliklerden biri de budur. Sosyalist hareketimiz mevcut koşulları dikkate alarak Leninizm'i siyasal mücadeleye taşırken farklı politik deneyim ve öznelerin geliştirici katkısına da açık olmalıdır.

Sona doğru geliyoruz. Günümüz koşullarına uygun, gerçekçi ve devrimci bir siyasal-örgütsel model oluşturabilmek için, Leninizm'in ortaya çıktığı Rusya nesneliği ile bugünkü dünya tablosu arasındaki maddi ve siyasi değişimleri özenle analiz etmek önemlidir. Yukarıda Leninizm'in ilk oluşum aşamasında Narodniklerle, Legal Marksistlerle ve Ekonomistlerle yapılan erken dönem tartışmalardan bahsetmiştik. Bu tartışmaların tarafları aynı zamanda dönemin Rusya'sının ve dolayısıyla Leninizm'in ortaya çıktığı nesnel koşulların da doğal bir yansıması olarak konumlanmışlardı.

Leninizm'in ortaya çıktığı dönem Rusya, tarıma dayalı feodal yapının çözülmeye başladığı, köylülerin hoşnutsuzluk gösterdiği, aydınların devrimcileştiği ve toplumun tüm kesimlerinin gerici Çarlık düzenine irili ufaklı başkaldırdığı gelişmeleri yaşıyordu.

Rusya'da nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan köylüler, serflik uygulaması kalktığı halde ciddi bir baskı ve sömürüye maruz kalıyor, bazı bölgelerde hala toprakla birlikte alınıp satılabiliyor, toprak ağaları tarafından Sibirya'ya sürgüne gönderilebiliyordu. Bilinçsiz köylülerin başkaldırıları birçok örnekte Çarlık tarafından bastırılıyor ve sanayinin de gelişmesiyle birlikte kentlere yoğun bir göç yaşanıyor. Köylülüğün iktisadi temelleri çöküyor, köy yaşamına dayalı toplumsal biçimlenme dağılıyor ve köylüler sistemi sorgulamaya başlıyordu. Kapitalizmin durdurulamayacak gelişmesi, bu nesnel altüst oluşu ve onun siyasal sonuçlarını amansızca yükseltmek zorundaydı.

Aynı dönem ve sonraki 10 yılda Rusya, sanayi proletaryasının gelişimine de tanıklık etti. Ülke sanayisi dökme demir, kömür, makina üretimi gibi alanlarda Almanya, İngiltere, Amerika benzeri ülkelerin çok gerisinde olsa da büyük işletmelere, yani merkezlerde toplanmış fabrikalara sahipti. Bu durumun Rusya'daki sınıf bilincinin gelişimine olumlu bir yansıması oldu. "Bu proletaryanın gelişmiş endüstriyel komplekslerde toplanması, keskin bir sınıf bilincinin doğup gelişmesi için gerekli başlıca şartlardan biri halini almıştı."¹¹ Kapitalizm Avrupa'da olduğu gibi Rusya'da da gericileşmeye başlamış, işçilerin siyasal bilincinin başka gelişim kaynaklarına ihtiyaç duyduğu bir aşamaya geçilmişti. Leninizm böyle bir döneme doğdu ve gelişti. Rusya'da sanayinin evrimi ve proletaryanın gelişimi, Leninizm'in de kaynağı haline geldi. Carr, Leninizm'in gelişim döneminde sanayi proletaryasının ayağa kalkmaya başladığının göstergelerinden biri olarak Petersburg Sovyeti'nin etkili varlığını örnek verir. 1905 yılında kurulan Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti en hızlı döneminde 250 bin işçiyi temsil eden bir örgüte dönüşmüştü.¹²

Rusya'da o dönem Marksizm-Leninizm'in gelişimini sağlayan önemli bir faktör de aydınların devrimcileşmesidir. Rus aydınının devrimcileşmesi onlarca romanı okumaya vesile olacak ve incelemesi bugün de keyif verecek bir konudur.¹³

Rus aydınının devrimcileşmesi üç kuşak aydın üzerinden incelenebilir. Bunlardan ilk kuşağa mensup olan Herzen, Rusya'da köylü sosyalizminin temsilcisi olan Narodnik hareketin düşünsel temellerini oluşturmuştu. İkinci kuşak aydınlardan Çernişevski, Herzen'in düşüncelerini bir adım ileri taşıyarak Narodizm'i siyasal alanda so-

11 Marcel Liebman: Rus Devrimi, Çev: Semih Tiryakioğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 30.

12 E.H. Carr: Bolşevik Devrimi, Cilt 1, s. 55.

13 Üst sınıflara mensup kişilerin oluşturduğu, halkın adaletsiz biçimde cehalet, sefalet ve kölelik içinde yönetilmesine karşı çıkan Dekabristlere sempati duyan Puşkin'e belki fazla yer ayırmayabiliriz. Fakat Rus aydınının devrimcileşmesi bahsinde Turgenev'i es geçmek haksızlık olur. Ülkedeki kapitalist gelişmenin toplumsal-siyasal etkilerine tanık olan ve Çarlık'ın baskısına karşı batının eşitlik, özgürlük, kardeşlik fikirlerini taşıyan yazarlardan biri olan Turgenev, devrimcileşen ilk aydın kuşağına dahildir. Turgenev'in "Babalar ve Oğullar" romanının ana karakteri, Çarlık düzeninin eskiyen kültürel ve siyasal davranışlarını bir tür özgül bireycilik sayılabilecek "nihilizm" üzerinden eleştiriyordu. "İşte ünlü nihilizm akımı, daha tutucu 'babalar' ile açık bir biçimde daha ileri 'oğullar' arasındaki keskin çatışma, Turgenev'in Babalar ve Oğullar romanında muhteşem biçimde resmettiği o çatışma, tam da bu sırada doğdu."

Volin: Bilinmeyen Devrim, Çev: Erden Akbulut, Ayrıntı Yayınları, s. 30.

mutlamaya dönük adımlar attı. Üçüncü kuşak aydın ise, Marksizm'in etkisi altında Rusya'da işçi sınıfı sosyalizminin siyasal-teorik çerçevesini oluşturmaya soyundu. Bu Marksist aydın kuşağının ilk temsilcilerinden biri olan Plehanov yazılarında, sosyalistlerin geleceğin müjdecisi olarak sanayi işçilerini görmeleri gerektiğini yazıyordu.¹⁴

Rusya'da sanayinin gelişim göstermesine rağmen batıda yerleşiklik kazanmış olan liberalizmin rolünü Rusya'da oynayacak bir burjuva geleneği ya da burjuva siyaset felsefesi oluşmamıştı. Bunun sonucunda Rus aydını, öncesinde örgütlerden özerk olan konumundan uzaklaştı ve işçi sınıfının harekete geçip etkin bir rol üstlenmesine katkı sundu. Bu üçüncü aydın kuşağının genç bir üyesi sayılabilecek Lenin de Rusya işçi sınıfının devrimci rolünü yerine getirmesine hizmet edecek teorik-siyasal üretimin parçası oldu.

Rusya'da Leninizm'in ayak bastığı bu nesnellik geçtiğimiz yüzyılda elbette büyük ölçüde değişti. Bugün sosyalizm mücadelesini ve Leninist bir örgüt-siyaset anlayışını güçlü kılacak yenilenmenin, güncel koşulları dikkate almadan başarılması mümkün görünmüyor. Örneğin köylülük, sosyalist iktidar mücadelesinin temel gücü olarak görülmekten ve hatta işçi sınıfının devrimci müttefiki olarak değerlendirilmekten uzaklaştı. Sanayi proletaryası yüz yıl öncesinin aksine, işçi sınıfının toplam nüfusu içinde sayısal olarak küçülüyor. Orta sınıflar işçileşirken, "kent yoksulları", "gri yakalılar" olarak adlandırdığımız emekçi kesimler işçi sınıfı içerisinde önemsenmesi gereken bir ağırlık kazanıyor. Yayıncılık, propaganda yöntemlerinde köklü değişiklikler dijitalleşmeyle birlikte gündeme giriyor. İşçi hareketiyle dolaylı olarak bağı kurulabilecek olan kimlik mücadeleleri ve yerel toplumsal hareketler, kapitalizmin acımasız uygulamalarına, otoriterleşmeye, doğanın talan edilmesine karşı alternatif örgütlenme örnekleri ve ittifak tartışmaları yaratıyor. Önceki yüzyılda hakim olan parti modellerinin temsil ettiği siyaset tarzı, kitleleri etkin ve örgütlü kılacak, işçi sınıfının mücadelesine yön vererek pekiştirecek yaratıcılığı sergileyemiyor. Tüm bu gelişmeleri hesaba katmadan Leninizm'i bir şablona dönüştürerek ezberlerle yol almaya çalışmanın, zaman kaybı yaratması ve hüsrana yol açması dışında bir olasılık yoktur.

14 Tony Cliff: Lenin, Cilt 1, s. 40.

Lenin'in Polemikleri: Bir Kurucu Yöntem

İLKE BEREKETLİ

Lenin denince akla devrim, parti, öncülük, dışarıdan bilinç, vb. kavramlar üzerine geliştirdiği kuram ve pratikler kadar bu kuram ve pratikleri geliştirirken bir yöntem olarak kullandığı polemikleri gelir. Lenin'in polemik niteliği taşımayan eseri neredeyse yoktur ve bu hiç de şaşılacak bir durum değildir. Lenin'in içinden geldiği Marksist gelenek, başta Marx ve Engels olmak üzere bolca polemik üretmiş, polemikler içinde büyüüp serpilmiştir.

Marx ve Engels'e baktığımızda da eserlerinin birçoğunun polemik içerdiğini görmekteyiz. "Anti-Dühring" Dühring'le, "Kutsal Aile" Bauer kardeşlerle, "Felsefenin Sefaleti" Proudhon'la polemiktir. Dahası "Kapital" bile bir anlamda klasik iktisatçılarla, Adam Smith'le, Ricardo'yla, John Stuart Mill'le, Jean-Baptiste Say'la bir polemik, bir hesaplaşmadır. Lenin işte bu geleneği almış, polemiği kendi söz ve eylemini destekleyecek bir yöntem olarak nakış gibi işlemiş, işlerken de iğneyi hasımlarına batırmayı ihmal etmemiştir.

Polemiklerdeki üslup: Sivri dil, yetkin akıl

Lenin polemiklerinde her zaman sert ve acımasız bir dil kullandı. Marx ve Engels de polemiklerinde acımasız olabiliyor ama acımasız eleştirilerini çoğu zaman edebi bir üslupla beziyor ya da örnekle-

rini edebiyattan, Balzac'ın, Shakespeare'in karakterlerinden bulup çıkartıyor, okurların yüzünde alaycı bir gülümseme bırakabiliyordu. Lenin ise daha doğrudandı. "Usanç verici, yüz kızartıcı, geveze, döneke, zevzek, safсатаcı, burnunu rastgele şuraya buraya sokan kör bir köpek yavrusu..." gibi tanımlamaları doğrudan karşı tarafa savurmaktan çekinmiyordu.

Lenin polemiklerini egemenlere karşı değil, daha çok yoldaşlık etiklerine, (yeterince) Marksist bulmadığı dönemin sosyal demokratlarına karşı yürüttüğünden çevresindekileri kırmayı göze alarak savaşını sürdürdü.

Savaş sözcüğünü kullanmamız boşuna değil. Polemik sözcüğünün kökeni, Yunancada savaş anlamına gelen "polemos" ve buradan savaşçı, savaşa ilişkin anlamında türeyen "polemikos" sözcüklerine dayanır. Dolayısıyla polemik gerçekten de rakibi alt etmek, düşmanı yenmek üzere başlatılan bir düşünsel savaştır.

Polemiklerinde karşı tarafa hoş olmayan sıfatlarla sataştığı görülse de Lenin'in polemiklerini kişisel özellikler ya da davranışlar üzerinden kurguladığı görülmemiştir. Onun polemiklerinde salt düşünceler çarpışır, savaştır.

Polemige giriştiği kişilerin kimi zaman tek bir cümlesinden yola çıkarak cümlenin arkasına saklanmış Marksizm dışı anlamları hallaç pamuğu gibi atar ve kendi savını pekiştirir. Hiçbir noktayı boş vermeyen kişiliğiyle hasımlarının cümlelerini, hatta sözcüklerini teker teker ele alacak kadar ayrıntıcı ve titizdir. Bütün polemikleri içinde en öne çıkan yanı ise tüm bu özellikleri üzerine inşa ettiği felsefi birikimi, analitik akli ve mantıksal çıkarım yapmadaki yetkinliğidir.

Dört kitap, dört polemik

Lenin yaşamı boyunca Narodniklerden Menşeviklere, Gorki'den Bogdanov'a, Kautsky'den Rosa Luxemburg'a kadar birçok sosyalist kişi ve grupla kıran kırana düşünce savaşımı vermiştir. Ancak bunların arasından bazıları Marksist-Leninist yazında önemli izler bırakmış ve Lenin'in kurucu tezlerine dayanak oluşturmuştur. Bu polemikler, tarih sırasına, konu başlıklarına ve polemik odaklarına göre dört temel kitap üzerinden örneklendirilebilir.

1. Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır? (1894)

Lenin'in ilk polemik eseri olan Halkın Dostları Kimlerdir, kendilerini "halkın dostları" olarak tanımlayan Narodniklere ve Narodniklerin önderlerinden Mihaylovski'ye karşı yazılmıştı.

Narodnikler küçük köylülüğü ve onların demokratik taleplerini savunuyordu ve onlara göre Rusya'nın o dönemki köylü topluluklarının gelişmişlik düzeyi, kapitalizme ve proletaryaya gereksinim duymadan doğrudan sosyalizme geçişi olanaklı kılıyordu.

Narodnikler, Marksizmin bir "ekonomik materyalizm" olduğunu, Marx'ın her şeyi ekonomiyle açıkladığını ve onun Hegelci şemaları uyguladığını söylüyordu. Lenin ise buna karşılık tarihsel materyalizmde ekonominin rolünü açıklıyor, toplumu yalnızca ekonomik açıdan değil tüm yönleriyle çözümlenmek gerektiğini hatırlatıyordu.

Lenin Narodniklere karşı yalnızca Halkın Dostları Kimlerdir'i yazmakla kalmadı. Takip eden beş yıl içerisinde Narodnizmi eleştiren çeşitli yazılar yazmayı sürdürdü. 1899'da Rusya'nın ekonomik gelişimini Marksist perspektifle inceleyen "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi"ni yazarak somut durumun somut tahliliyle Narodniklerin savlarını çürütmüş oldu. Bu üretim dizisi Lenin'in polemiklerinin, siyasi rakibini anlık olarak alt etmekte sınırlı kalmadığını, zamana yayılan bir fikri takip yaklaşımını içerdiğini ve uzun erimli siyasi hedeflerinin birer adımı olduğunu gösteriyor.

2. Ne Yapmalı? (1902)

Lenin'in en çok referans verilen eserlerinden biri olan "Ne Yapmalı?" onun devrimci parti kuramı ve önderlik öğretisini açıklamakla birlikte tümüyle polemikler üzerine kuruludur.

Lenin "Ne Yapmalı?"da esas olarak Ekonomistlerle polemığe tutuştu. Ekonomistler temel olanın iktisadi savaşım olduğunu söylüyordu. Siyasal ajitasyonun önemini küçümsüyor ya da iktisadi savaşımı mutlak olarak önceliyorlardı. Lenin ise otokrasinin saldırısının meslek, kamu, aile, din, bilim, vb. her yönden geldiğini, o halde otokrasinin siyasal teşhirinin yalnızca iktisadi savaşım ile sınırlanamayacağını, onu bütün yönleriyle örgütleyerek siyasal savaşıma girişmek gerektiğini söylüyordu. Ona göre Ekonomistler sosyal demokrat ve devrimci siyaseti sendikal harekete indiriyorlardı.

Lenin'in yaklaşımı aynı zamanda işçi sınıfının kendiliğindencilige karşı siyasi müdahaleyi, dolayısıyla işçi sınıfına dışarıdan bilinç taşımayı da gerekli kılıyordu. Bu da bilinçli öncünün yaratılması ve kitle ile ilişkisinin inşası, propaganda ve ajitasyon konularını gündeme getiriyordu.

Lenin bu eserde ayrıca Ekonomistlerle terör yanlılarının mücadele biçimlerinin, ekonomistlerin amatörlüğünün karşısına komünist devrimci militanlık anlayışını koyuyor, legal ve illegal mücadele biçimlerini inceliyor, devrimciler örgütünün yapısını ve işlevini tanımlıyordu.

3. Bir Adım İleri, İki Adım Geri (1904)

Lenin, polemiklerini doğrudan partisinin içinde de yürütmüştü. 1903 yılındaki Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kongresinde belirginleşen parti içi ayrımlar, Bolşevikler ve Menşeviklerin karşı karşıya gelmesine yol açmıştı. Parti programında ortaklaşan iki grup tüzükte ayrışiyordu. Kongre sırasında ortaya çıkan sorunlar parti üyeliği koşullarının kararlaştırılması, Iskra Yönetim Kurulu ve Merkez Komitesi'nin belirlenmesi ile Lenin'in kimilerine göre "aşırı merkeziyetçi" tutumu çevresinde kümelenmişti.

Kongreyi takip eden 1904 yılında Lenin, "Partimizdeki Bunalım" alt başlığıyla "Bir Adım İleri, İki Adım Geri"yi yayımladı ve Menşeviklere karşı açıktan polemik yürüttü. Merkezi otoriteye karşı çıkan Menşevikleri Rus nihilistlerine, "aristokratik anarşistlere" benzetererek partide parçanın bütüne tabi olmasını ve disiplini savundu. Lenin'e göre Menşevikler parti içinde "burjuva-aydın bireyciliğini", Bolşevikler ise "proleter örgütü ve disiplini" temsil ediyordu.

4. Proleter Devrim ve Dönek Kautsky (1918)

Lenin'in belki de en ünlü polemigi Kautsky ile giriştiği polemiktir. Öyle ki Kautsky'ye atfettiği "dönek" sıfatıyla polemikteki acımasız yakıştırmalarını doruğa taşımış, on yıllar sonrasında bile Kautsky'nin bu sıfatla anılır olmasını sağlamıştır.

Lenin ile Kautsky arasındaki polemigin konusu devlet, demokrasi ve diktatörlük kavramlarına sınıfsal bakış farklılıklarıdır. Lenin'i genişçe bir broşür yazarak Kautsky'yle hesaplaşmaya iten olay Kautsky'nin 1918 yılında yazdığı "Proletarya Diktatörlüğü" eseridir.

Lenin'e göre bu çalışma İkinci Enternasyonal'in en yüz kızartıcı örneğidir aynı zamanda. Oportünizme savrulan Kautsky'nin Marksizmden kopuşu henüz Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın savaşa girmesini destekleyen tutumuyla ortaya çıkmıştır.

“Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında birinden öbürüne devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Bu döneme, devletin proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamayacağı bir siyasal geçiş dönemi karşılık düşer.” Marx'ın proletarya diktatörlüğü üzerine Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi'ndeki bu sözlerini çarpıttıp demokrasiyi dışladığını iddia eder Kautsky. Demokrasiyi diline dolayan liberal Kautsky'nin görmezden geldiği soru ise Lenin'in işaret ettiği gibi “hangi sınıf için demokrasi?” sorusudur. Bu soru Marksizmin temel sorularından biridir ve kuşkusuz günümüzde de belirleyicidir.

Lenin “Dönek Kautsky” broşürünü de, yine benzer başlıkları irdelediği “Devlet ve Devrim” eserini de tamamlayamaz. Ekim Devrimi'nin çalkantılı dönemine denk gelen bu yazılarda artık pratik, polemğin önüne geçmiş ve devrimin kendisi Lenin'in savlarını kanıtlamakta yeterli olmuştur. Lenin polemiklerini tamamlayamayışını Devlet ve Devrim'in Birinci Baskıya Sonsöz'ünde kıvançla şöyle açıklar: “Bir devrim deneyi yapmak, o konuda yazmaktan daha güzel ve yararlıdır.”

Lenin polemiklerini laf cambazlığı olsun diye değil devrimci hareketin önünü açmak için yürütmüştü. Devrimin önünde engel olabileceğini düşündüğü hangi düşünce ya da eylem varsa onları hem düşüncede hem eylemde aşmak üzere polemikleriyle savaşa girişmişti. Tam da bu nedenle o polemiklerini hem felsefi hem de siyasi etkinlik olarak gerçekleştirmişti.

Leninizmin kurucu yöntemi olarak polemik

Lenin polemiklerini laf cambazlığı olsun diye değil devrimci hareketin önünü açmak için yürütmüştü. Devrimin önünde engel olabileceğini düşündüğü hangi düşünce ya da eylem varsa onları hem düşüncede hem eylemde aşmak üzere polemikleriyle savaşa girişmişti. Tam da bu nedenle o polemiklerini hem felsefi hem de siyasi etkinlik olarak gerçekleştirmişti.

Hırçın satırlarının arkasında soğukkanlı ve hesaplı Marksist devrimci müdahaleler bulunuyordu. Bu müdahaleler onun kendi öğretisini kurmasının da önünü açıyordu. Kısacası, Lenin bir kurucu yöntem olarak polemiklerini kullanmıştı; rakiplerini, karşıtlarını alt etmek, kendine alan açmak, sınıf savaşımında entelektüel ve pratik üstünlük sağlamak ve bu tartışmaları izleyen kitleleri etkilemek için bir yöntem.

Dört kitapta somutladığımız temel polemiklerinin tümü Marksist kuramı ve Bolşeviklerin devrime giden süreçteki siyasal konumunu pekiştiriyordu. Özetlersek Lenin;

En genel anlamda kuramın önemini ve politik hedeflerle ilişkisini gösterdi.

İşçi sınıfının tarihsel rolünü oynayabilmesi için onun devrimci partisi üzerine gerekli ideolojik ve örgütsel düzenlemeler önerdi.

Menşeviklerin gevşek ve geniş örgüt anlayışına karşı katı disiplinli ve biçimde dar ama etki alanı geniş bir örgüt modeli sundu.

Örgütün merkezinin profesyonel devrimcilerden oluşması gerektiğini işaret etti.

Mücadele yöntemi olarak ne terörü gerekli buldu, ne de iktisadi savaşımı yeterli. Her türlü zorluk ve zorbalık altında ezilenlerin, yaşadıklarının ayırdına varabilmesi için sarsıcı terör eylemlerine gereksinimi olmadığını düşünüyordu. İşçilerin patronlara ve hükümete karşı sendikal haklar, 8 saat çalışma hakkı, vb. iktisadi taleplerini ana mücadele konusu haline getirmeninse sosyal demokratlık değil yalnızca sendikacılık olduğunu söylüyordu.

Kendiliğinden kitle hareketlerinde bir tohum olarak var olan bilincin yeterli olmayacağını, geniş kapsamlı siyasi mücadele verilmesi,

işçi sınıfına sosyalist bilincin yerleşebilmesi için bilinçli öncü tarafından mutlaka siyasi ajitasyon yapılması ve dışarıdan bilinç taşınması gerektiğini söyledi.

Kautsky'nin ve Ekonomistlerin “kendiliğindenciliği”ne, burjuva devrimini önceleyen aşamacı eğilimlerine karşı tarihsel materyalizmi kılavuz edinerek Rusya’da işçi sınıfının önder rolünü oynamaya hazır olduğunu vurguladı ve doğrudan proletaryanın devrimci müdahalesini şart koştu.

Ayrıntılı bir listelemeye örnekler elbette çoğaltılabilir ancak açıkça görülen, Lenin’in polemikleri üzerinden öncülük, dışarıdan bilinç gibi özgün kavramlarını geliştirdiği, Marx ile Engels’in boşlukta bıraktığı devrimci partinin özgün örgütsel niteliklerini tanımladığı, Marksizme yöneltilen kimi eleştirileri diyalektik ve tarihsel materyalizmden yararlanarak aştığı ve devrime giden yolda hasımlarını sert tartışmalarla partiden ve mücadele alanından uzaklaştırmayı başararak Bolşevikleri güçlendirdiğidir. Marksizme sunulan tüm bu katkılar Leninizm’in kurulmasında kuşkusuz önemli rol oynamıştır.

Lenin’in polemiklerinden bugün neyi almalıyız?

Yukarıda saydığımız temel polemiklerde Lenin’in karşısında yer alan düşünceler ve daha nice benzerleri, bir ölçüde bugün de varlığını sürdürüyor. Bugün de hâlâ Kautsky gibi sınıf bağlamından kopuk bir demokrasinin peşinde koşan “liboşlar”, Ekonomistler gibi siyasi mücadeleyi öncelemeyi doğru bulmayanlar, daha da fenası siyasi mücadeleye girmekten tamamen kaçınan “korkaklar”, Narodnikler gibi Marksizmi ekonomiyi tek belirleyen olarak kabul etmekle suçlayan “darkafalılar” bulunuyor. Eksik olan ise Lenin’in ki gibi canlı polemikler. Ancak eksiklikten kastımız onun hakarete varacak kadar sert sözleri değil. Öyle olsaydı yukarıdaki cümleye bir çırpıda serpiştiriverdiğimiz iğneleyici sözlerle kolayca polemik yapıyor olurduk. Hayır, polemik deyince kof bir ağız dalaşımı kasıtmıyoruz. Bugün polemikte eksikliğini duyduğumuz esas öğeler Lenin’deki kararlılık, hedefe odaklanma, analitik düşünme ve kuruculuk iddiası.

Peki bugün neden tüm bu öğeleri içeren polemikler üretmiyoruz? Polemikler çağı kapandığı, buna ihtiyaç duyulmadığı için mi? Bu

soruların birkaç yanıtı olabilir. Öncelikle hem ülke hem dünya ölçeğinde, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından entelektüel ve pratik bir daralma içinde olduğumuz söylenebilir. Bugün çok az kimsenin tek bir cümledeki anlamı derinliğiyle kavrayacak birikimi, o cümleyi aşır ılerletecek siyasi hedefi, polemiklerinde öne sürdüklerini sınavacağı, doğrulayacağı eylemleri var.

Karşımızdaki önemli sorunlardan biri de çağımızın hızlı akan zamanı ve çabuk tüketim merakı. Bugün çok az kimsenin bir metindeki her cümleyi titizlikle okuyacak, sözcüklerin üzerine düşünecek zamanı ve sabrı var. Şairin o güzel dizeleriyle söylersek “Ah, kimselerin vakti yok / Durup ince şeyleri anlamaya”.

Bir başka sorun nesneli öznel çekme eğilimi. Bugün çok az kimse kişiselleştirmeden bir tartışmayı başlatma, kırılmadan, küsmeden tartışmayı sürdürme olgunluğu ve sağduyusu gösterebiliyor.

Bir başka sorun kavgadan, düşünsel savaştan kaçmak. Bugün çok az kimsenin düşüncelerini açıktan dile getirme cesareti, mücadeleye girme cüreti var. Gür bir sesle kendini ifade etmek yerine perde arkasından imalarla konuşmak, fısıldamak, hatta zaman zaman işi dedikoduya vardırma tercih edilebiliyor.

Sayabileceğimiz son ve belki de en önemli sorun ise iktidar perspektifinden yoksunluk. Bugün çok az kimsenin yapıp ettiklerinin arkasında gerçek bir iktidar iddiası bulunuyor. İktidar iddiası bulunmayanlar bir tür “küçük olsun benim olsun”cu anlayışla, ne karşı tarafla mücadeleye girişmeye, onların düşüncelerini çürütmeye tenezzül ediyor, ne de onları sağlam savlarla ikna etme, kendi tarafına çekme, saflarını büyütme, kendi düşüncelerini kitlelere yayma ve iktidara yürüme hedefi taşıyor.

Türkiye sosyalist hareketi içinde canlı bir tartışma ortamı yaratmayı engelleyen nedenler çok ama devrimci mücadeleyi ilerletmek için polemik ihtiyacı ve görevi, bu görevi üstlenecek kadrolar arayışı önümüzde duruyor.

Kaynakça

- V.I. Lenin: Ne Yapmalı?, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, İstanbul, 2004.
V.I. Lenin: Halkın Dostları Kimlerdir?, Çev. Vahap S. Erdoğan, Sol Yayınları, İstanbul, 2012.
V.I. Lenin: Bir Adım İleri İki Adım Geri, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, İstanbul, 1997.
V.I. Lenin: Proleter Devrim ve Dönek Kautsky, Çev. Kenan Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2013.
E.H. Carr: Bolşevik Devrimi, Cilt 1, Çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, 2019.

Lenin 150 Yaşında: Devrimi Arayan İnat

SADIK BORAN

Çok yakında Lenin'in 150. yaşını kutlayacağız. Bu kutlamanın sadece kendisi bile önemlidir elbette. Ancak söz konusu olan Lenin'se, devrimi arayan inadın bir bedende cisimleşmiş haliyse, daha fazlasını yapmak gerektiği açık. Daha fazlası; yani devrimi aramayı sürdürmek; başarıya kadar...

Zaten kendisinden geriye bir miras kalacaksa, o da en çok bunun kalmasını isterdi herhalde. Lenin'in Ekim Devrimi ile taçlandığı mücadeleye çizgisi, yerkürenin her köşesinde devrimi arayan komünistlere ışık tuttu, tutmaya devam ediyor. Çünkü, Lenin'in düşüncesi, sadece 100 yıl öncesinin değil, tam da bugünün ihtiyaçlarına denk düşüyor.

Ancak Lenin'in düşüncesini çeşitli şablonlarla ve şemalarla tanımlamak zor bir iştir. Evet, Lenin ödün vermez bir marksist olarak belirli bir kümenin özellikleriyle tanımlanabilir. Ancak yeterli olmaz; işin içine mutlaka Lenin'e özgü olan unsurlar katmak zorunda kalırız. Oysa Lenin de kendi düşüncesinin açık seçik, sistematik bir sunumunu hiç yapmamıştır. Çeşitli başlıklarda hayli derin kuramsal sonuçlara ulaşmış, düşüncesinin köşe taşlarını sunmuştur elbette; ama bir "magnum opus" yazmamış, eserinin bütünü tek bir seferde kuramlaştırmamıştır.

Bunun Lenin'in mizacıyla ya da içerisinde yaşadığı koşullarla bir ilgisi vardır kuşkusuz. Öte yandan, Lenin'in mücadele tarzının kuramlaştırılmaya direnen bir niteliği olduğunu da gözden kaçırmamak gerekiyor. Tıpkı Marx açısından olduğu gibi, Lenin için de siyasal mücadelenin yöntem, taktik ve araçları belirli bir düzeyin ötesinde kuramlaştırılması sakıncalı olan bir özgüllük taşırlar. "Somut durumun somut çözümlenmesi" ilkesinin ötesinde, siyasal mücadelenin zaman ve mekandan bağımsız "teorizasyon"larını dayatmak, marksizmi pozitivistliğe doğru iten bir güç uygulamak anlamına gelir.

O halde, Lenin'in düşüncesini ya da mirasını anlamak için bakılacak en verimli alan siyasal mücadelesinin bizzat kendisidir. Özel olarak 1917 Şubat'ı ile Ekim'i arasındaki birkaç ay ise, tüm ışığı kendinde toplayıp yayan bir mercek gibi, Lenin'in düşüncesini berrak biçimde sergileyen bir tarihsel kesit oluşturur. Tarihin belki de en hızlı aktığı dönem olan bu aralık, bir anlamıyla da her şeyin apaçık kendini görünür kıldığı bir şeffaflık yaratır.

Şubat Devrimi ve Nisan Tezleri

Şubat Devrimi, sadece dönemin devrimcileri için değil, Lenin için de bir sürpriz sayılır. Evet, Lenin devrim dalgasının yeniden yükseleceğini biliyor, hazırlıklarını ona göre yapıyordu bir yandan. Öte yandan ise, zamanın şaşmaz ilerleyişine hükmetmenin mümkün olmadığını biliyor, o günleri görüp göremeyeceğini kestiremiyordu. Şubat'tan sadece iki ay önce, İsviçre'de katıldığı bir işçi toplantısında kürsüye çıkan Lenin, konuşmasını "biz yaşlılar, gelen devrimin tayin edici savaşlarını belki göremeyeceğiz"¹ diye bitirmişti. Oysa bu sözlerin üzerinden daha bir yıl geçmeden, Ekim Devrimi'nin zaferini ilan edecekti.

Şubat Devrimi'nin patlak vermesiyle Lenin tüm enerjisini Rusya'ya dönmenin yollarını bulmaya aradı. Ancak yine de Nisan'dan önce varamadı Rusya'ya. Bu arada birçoğu sürgünde bulunan Bolşevik önderler de teker teker dönmeye başladılar. Lenin'in Nisan'daki dönüşünde hepsi Lenin'i karşılamak için Finlandiya Garı'nda bulunuyordu. Refakat etmek için birkaç durak önce trene binen Stalin'le birlikte trenden inen Lenin, bir zırhlı aracın üzerine çıkarak yaptığı kısa konuşmasını "yaşasın sosyalist devrim" sözleriyle bitirdi.

¹ Nadejda Krupskaya: Lenin'den Anılar, Çev: S. Kaya – S. N. Kaya – İ. Yarkin, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s. 313.

Oysa sosyalist devrim şiarı önde gelen Bolşevik liderlerin hepsi açısından şaşırtıcıydı. Önce tren garında, daha sonra da küçük bir toplantıda Lenin'in ağzından bu sözleri duyan lider kadrosu "beyin hücrelerini zorlamaya başladı: nasıl yani, sosyalist devrim mi?"². Çünkü o zamana kadar Bolşevik partisinin ve önderlerinin temel siyasal hedefi Rusya'da burjuva devrimi aşamasının tamamlanmasıydı.

Birkaç istisna dışında Petrograd Sovyeti üyeleri, Şubat olaylarını Batı modeline göre burjuva-demokratik bir rejim kuracak olan Rus burjuva devrimi olarak görmekten ve sosyalist devrimi gelecekteki bir tarihe ertelemekten gayet memnundu. Geçici Hükümetle işbirliğine girmek ise bu bakış açısının doğal sonucuydu ve Petrograd'a dönen ilk Bolşevik liderler Stalin ve Kamenev de bu görüşteydi.³

Ancak Lenin'in dönüşü bu havayı darmadağın etti. Lenin Rusya'da gerçekleşenin bir burjuva devrimi olduğuna itiraz etmiyordu elbette; ama yaşananların sadece bir burjuva devriminden ibaret olduğu fikrine şiddetle karşı çıkıyordu. Lenin'e göre, devrimin birinci aşaması anlamına gelen burjuva demokratik devrimi artık gerçekleşmişti; burjuva rejiminin Batı'ya özgü kurumlarının ortaya çıkması ve yerleşikliği ise ancak tali bir veri olabilirdi. 1905'ten bu yana şaşmaz biçimde devrimin ilk aşaması olarak "proletarya ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü" sloganına ve hedefine sadık kalmış Bolşevik kadrolar, hiç hazır olmadıkları bir anda hedeflerinin aslında gerçekleşmiş olduğu söyleyen bir sesle karşı karşıya kalmışlardı.

Lenin Bolşevik tezlerin tarih tarafından onaylandığını, ancak somut görünüşleri açısından beklenenden farklı biçimlerde açığa çıktıklarını ileri sürüyordu. Şimdi ise önemli olan, olguların somut görünüşlerini kavrayamayıp ezberleri hayata dayatmak yerine, gerçekliği tüm yönleriyle çözümlemektir.

"Proletarya ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü" Rus devriminde **artık** gerçeklik olmuştur,

2 Feliks Çuyev: Molotov Anlatıyor, Çev: Suna Kabasakal, Yordam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 159.

3 E.H. Carr: Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi 1917-1929, Çev: Levent Cinemre, Yordam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

çünkü bu “formül” sadece *karşılıklı sınıf ilişkisini* öngörür, bu ilişkiyi, ortak etkinliği *gerçekleştiren somut politik kurumu değil*. “İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti” – işte size yaşamın çoktan gerçekleştirmiş olduğu “proletarya ve köylülüğün devrimci-demokratik diktatörlüğü”. Bu formül artık aşılmıştır. Yaşam onu formüller diyarından gerçeklik diyarına getirdi, ete kemiğe büründürdü, onu somutlaştırdı ve *böylece* onu değişikliğe uğrattı.⁴

Pravda’da 7 Nisan tarihinde yayınlanan tezleriyle, Lenin, artık sosyalist devrim aşamasında bulunulduğunu öne sürerek, partinin siyasal hattını buna uygun bir doğrultuya çekmek için kolları sıvadı. Geçici Hükümetin hiçbir biçimde desteklenmemesi ve tüm iktidarın Sovyetlerde toplanması talebi, yeni siyasal çizginin en önemli özelliği idi. Geçici Hükümetin yanı başında bir başka iktidar aygıtı olarak Sovyetlerin yükselmesi, Lenin’in “ikili iktidar”⁵ olarak adlandırdığı ve iktidarın, üstelik de barışçıl biçimde ele geçirilmesini mümkün gördüğü bu koşulları yaratmıştı.

Ancak Lenin “ikili iktidar” saptamasını yaptığı halde, bu durumun geçici olacağını, iktidarın belirli bir vadede ya Geçici Hükümet tarafından ya da Sovyetler tarafından kontrol altına alınacağını yazıyordu.⁶ “İkili iktidar” durumu sonsuza kadar süremez, kalıcılaşamaz, en önemlisi ise devrimcilerin seçeceği “ideal” zamanı bekleyemezdi. Dolayısıyla, komünistler tereddütsüz biçimde “tüm iktidar Sovyetlere” sloganını yaygınlaştırmalı, halk içerisindeki propaganda faaliyetlerini bu eksene oturtmalıydı.

Fakat Nisan’da iktidarın ele geçirilmesi çağrısını yapan Lenin, aynı zamanda bunun için henüz koşulların olgunlaşmadığını da ilan ediyordu. Diğer bir deyişle, Nisan Tezleri, iktidarı ele geçirecek kalışmanın başlama düdüğü olmak yerine, partinin yakında oluşacak koşullara hazırlanmasını sağlamaya çalışıyordu. Nisan’da ise Bolşeviklerin azınlıkta olduğunu ve kitlelerin taze burjuva devrimine hala umutla bakmakta olduklarını gören Lenin, yoldaşlarını tetikte olmak için ikna etmeye çabalıyordu.

4 V.I. Lenin: Seçme Eserler, Cilt 6, Çev: Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s. 46.

5 V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 15.

6 a.g.e., s. 37.

“Tüm iktidar Sovyetlere” sloganı geri çekiliyor

Temmuz'da Geçici Hükümetin savaşa devam etmek niyetinde olduğunun ortaya çıkmasıyla, özellikle Petrograd işçileri ve askerleri arasında büyük bir tepki ortaya çıktı. Bolşeviklerle ilişkili yaklaşık bin kişilik bir asker topluluğu, Petrograd'daki Bolşevik karargahının etrafına dizilmiş, partinin talimatını bekliyordu. Ancak Lenin bir ayaklanma için koşulların hala oluşmadığını görüyordu. Geçici Hükümetin tavrına karşılık olarak, Bolşeviklerin azınlıkta olduğu Sovyet yönetimi aktif bir karşı duruş sergilemiyordu. Dışarıdaki küçük grubu saymazsak, askerlerin de önemli bir kısmı Sovyet yönetiminin sözlerine hala güven duymaktaydı. Dahası büyük şehirlerin dışında, kırsal bölgelerde köylülerin gözle görünür bir tepkisi olmamıştı. Bu koşullarda iktidarı ele almayı hedefleyen bir ayaklanma düşünülemezdi.

Sorun iktidarın alınamaması değildi, Lenin bunu son derece mümkün görüyordu; ancak iktidarın korunabilmesi mümkün olmayacaktı ve böylesi bir maceracılık yerine, Lenin bir kez daha yoldaşlarına sabır öneriyordu. 5 Temmuz gecesi toplanan Merkez Komite, işçi ve askerlere sokak gösterilerini sonlandırma çağrısı yaptı. Hem Lenin hem de diğer Bolşevikler için hayli tatsız bir andı bu. Üstelik bu çağrı, Bolşeviklerin liberaller ve

Lenin “ikili iktidar” sap-
tamasını yaptığı halde, bu
durumun geçici olacağını,
iktidarın belirli bir vade-
de ya Geçici Hükümet ta-
rafından ya da Sovyetler
tarafından kontrol altına
alınacağını yazıyordu . “İkili
iktidar” durumu sonsuza ka-
dar süremez, kalıcılaşamaz,
en önemlisi ise devrimcile-
rin seçeceği “ideal” zamanı
bekleyemezdi.

ılımlı solcular tarafından devrime ihanetle ve casuslukla suçlanmalarını da engellemedi. Plehanov bile, Bolşevikleri Alman ajanlığıyla suçlayıp, devrimin önünde bir engel oluşturduklarını, bu yüzden kesin ve acımasızca ezilip geçilmeleri gerektiğini söylüyordu.⁷

Başta Lenin olmak üzere, Bolşevikler hakkında amansız bir iftira ve linç kampanyası başladı. Burjuva liberaller, ılımlı solcular, Menşevikler bir olup Rus devriminin selametinden ve Bolşeviklerin ihanetinden dem vuruyorlardı. Bir burjuva gazetesi, Lenin'in yaşadığı binadaki komşularının sözleri diye şunları yayınlıyordu: “Lenin, neredeyse her zaman otomobille dolaşır”; “Lenin ve karısı herkesten daha iyi çarşafırlara sahip”; “Lenin ve ailesi gibi böyle tehlikeli komşular istemiyoruz”.⁸ Tam da bu günlerde Lenin hakkında bir dava açıldı. Lenin mahkemeye çıkıp savunma yapmak istemesine rağmen, Merkez Komitesi Lenin'in idam edilebileceğini düşünerek buna izin vermedi. Bunun üzerine Lenin Petrograd'dan çıkarıldı ve bir kulübede yaşayarak Devlet ve Devrim'i kaleme alacağı firari günleri başladı. Burası da pek güvenli değildi; bir gün Zinovyev'le ikisi çok yakından gelen tüfek seslerini duyunca kendilerini en yakındaki çalılırların arkasına atmışlardı; Lenin Zinovyev'e şunları söyledi: “Şimdi geriye kalan tek şey düzgün ölmek”.⁹

Temmuz olayları, kuşkusuz, Lenin açısından ayrıntılı biçimde değerlendiriliyordu. Eylül'de yazdığı bir makalede, 3-4 Temmuz'da iktidarı ele geçirmeye çalışmanın bir hata olacağını tekrar belirterek, partinin görevinin asla acele etmek değil, ama devrimin gelişiminin gerisinde kalmamak olduğunu söylüyordu.¹⁰ Ve elbette, Temmuz olayları sonrasında oluşan yeni koşullar da Lenin tarafından çözümleniyordu.

Artık devrimin Şubat ile Temmuz arasındaki dönemine özgü koşullar değişmişti, dolayısıyla bu koşullardan çıkarsanmış sloganlar ve propaganda da değişmeliydi. Lenin daha birkaç ay önce canla başla savunduğu “tüm iktidar Sovyetlere” sloganını terk etmeyi

7 Alexander Rabinowitch: Bolşevikler İktidara Geliyor – Petrograd'da 1917 Devrimi, Çev: Levent Konyar, Yordam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 47.

8 a.g.e., s. 60.

9 a.g.e., s. 62.

10 V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, s. 122.

öneriyordu. Dahası, iktidarın karşı-devrim tarafından ele geçirildiğini, Sovyetlerin de karşı-devrimin incir yaprağı haline geldiğini söyleyerek, devrimi barışçıl yollarla gerçekleştirme olanaklarının da ortadan kalktığını söylüyordu.

15 Temmuz'da Merkez Komitesi gizli bir toplantı yaparak söz konusu önerileri tartıştı ve Lenin'in tezleri kesin olarak reddedildi. Yaşadığı kulübede toplantıdan çıkan kararı öğrenen Lenin, Sloganlar Üzerine adlı makalesiyle sert bir yanıt verdi yoldaşlarına. Makalenin ana fikri, somut gerçeklikler yerine soyut formüllerin konmasının büyük bir hata olduğu ve mücadelenin taktik ve sloganlarının güncel sınıf ilişkileri ve siyasal konjonktür içerisinde sürekli yeniden üretilmeleri gerektiği idi.

Şimdi artık bu şiar (*tüm iktidar Sovyetlere - abç*) açıkça doğru olmaktan çıkmıştır. Bunu kavramadan, bugünün aktüel sorunları kavranamaz. Her bir şiar, belirli bir politik durumun bütününe özelliklerinden çıkarılmak zorundadır.¹¹

Rus devriminin barışçıl bir yolla gelişmesi üzerine kurulan umutlar geri dönmek üzere sönmüştür. (...) "Bütün iktidar sovyetlere" sloganı, nisan, mayıs, haziran aylarında ve 5-9 Temmuz kadar, yani gerçek iktidarın askeri diktatörlüğe geçtiği ana kadar mümkün olmuş olan devrimin barışçıl gelişmesinin sloganı oldu. Ne askeri diktatörlüğün, ne de sosyalist-devrimcilerin ve menşeviklerin, tam, fiali ihanetini hesaba katmadığına göre, bu slogan artık bugün doğru değildir.¹²

Lenin'in keskin dönüşü partiyi bir kere daha geride bırakmıştı. Saklandığı çiftlikte Zinoyev'le düşüncelerini tartışan Lenin'e, yoldaşı şöyle demişti: "Hiç beklenmedik bir geri dönüş. Ne yani? Günün en popüler sloganını geri mi çekeceğiz – bütün iktidar Sovyetlere! Hem de böyle bir zamanda. Leninist bir sloganı. Senin sloganını!"¹³

Lenin'in cevabı ise katı gerçekçiliğinin ifadesinden başka bir şey

11 V.I. Lenin: Seçme Eserler, Cilt 6, s. 176.

12 V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, s. 89.

13 Emmanuil Kazakeviç: Mavi Defter – Ekim Öngününde Lenin, Çev: Özlem Koşar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2005, s. 27.

değildi: “Sloganlarla oynamıyorum; devrimin her dönemecinde kit-
lelere gerçeği söylüyorum, ne kadar acı da olsa”.¹⁴

Yeniden “tüm iktidar Sovyetlere”

Fakat Rus toprağının sürprizleri henüz tükenmemişti. Ağustos ayın-
da General Kornilov tarafından başlatılan darbe girişimi geri püs-
kürtülmekle kalmadı, aynı zamanda iktidardaki burjuva liberallerinin
iki yüzlülüğünü de ortaya serdi. Çünkü burjuvalara göre, Kornilov,
toplumsal hareketliliği kontrol altına alacak ve böylece kapitalist dü-
zeni güvenli bir limana taşıyacak güçte bir komutandı. Bu neden-
le Kornilov’un girişimi burjuva siyasetçilerinin desteğini almakta
zorlanmadı. Ancak işçilerin ve askerlerin, özellikle de Bolşeviklerin
sözlerine güvenerek oluşturdukları güç, Kornilov’un başarısızlığını
getirdi. Darbe girişimi suya düşmüştü ve Bolşevikler bu süreçten
güçlenerek çıkmıştı.

Her şeyden önce, Bolşevik saflarına katılan işçi ve askerlerin sayısı
Ağustos’tan sonra hızla artmaya başlamıştı. Ayrıca burjuva liberalleri
ve Geçici Hükümete karşı giderek yükselen bir huzursuzluk görünü-
yordu. Kırsal alanlarda ve cephede de tepkiler şiddetlenmeye, zaman
zaman küçük kalkışmalar halini almaya başlamıştı. En önemlisi ise,
31 Ağustos tarihli Petrograd Sovyeti toplantısında Bolşevikler ilk kez
çoğunluk olmayı başarmıştı.

Bu koşullarda, Lenin bir kez daha sert bir manevra yaptı. Eylül ayın-
dan itibaren “tüm iktidar Sovyetlere” sloganı yeniden gündeme
geldi. Devrimin barışçıl biçimde gelişmesi tekrar bir olanak olarak
değerlendirildi. Buna eşlik eden ise Lenin’in artık bir ayaklan-
ma için hazırlıkların başlatılmasında ısrar etmesi ve tüm ılımlı öne-
rileri elinin tersiyle itmeye başlamasıydı. Çünkü artık sorun kendi
çözümünü dayatacak ölçüde olgunlaşmış, devrim güncel bir olanak
haline gelmişti. Bu andan itibaren “tüm iktidar Sovyetlere” sloganı,
bir ayaklanma çağrısı anlamına gelmekteydi. Zaten devrimin barışçıl
biçimde gerçekleşmesi de sadece iktidarın Sovyetler elinde toplan-
masıyla mümkündü.

“İki başkentin işçi ve asker vekilleri sovyetlerinde çoğunluğu sağlayan
bolşevikler iktidarı ele alabilirler ve *almalıdır*l.”¹⁵ Lenin’in Eylül’de

¹⁴ a.g.e., s. 104.

¹⁵ V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, s. 129.

Merkez Komitesi'ne gönderdiği “Bolşevikler İktidarı Almalıdır” başlıklı mektup bu sözlerle başlıyordu. Daha Merkez Komitesi'nin uzun boylu değerlendirmesine fırsat vermeden, “Marksizm ve Ayaklanma” başlıklı ikinci mektubunu gönderdi Lenin: “Siyasal olarak 3 ve 4 Temmuz günleri iktidarı koruyamayacaktık, çünkü, *Kornilov serüveninden önce*, ordu ve taşra, Petrograd'a karşı yürüyebilirdi ve yürüyecekti. Bugün durum bambaşkadır. Devrimin öncüsü, yığınları sürüklemeye yetenekli, halkın öncüsü olan *sımfın* çoğunluğu bizden yana.”¹⁶ Lenin, artık açıkça ve ısrarla, partiyi ayaklanmaya hazırlamaya çağırıyordu.

Merkez Komitesi'nin bu mektuplara ilk tepkisi, onları yakmak oldu. Buharin, yıllar sonra, o günü “hepimiz donakalmıştık”¹⁷ sözleriyle anlatacaktı. Bu mektuplarda yazarların Bolşevik işçi ve askerlere ya da Petrograd ve Moskova komitelerine ulaşması durumunda işlerin kontrolden çıkacağını düşünen üyeler, çareyi Lenin'in mektuplarını yakmakta buldu. Ve Lenin, partinin lideri, bir kez daha partisini fethetme zorunluluğuyla baş başa kaldı.

İlk iş olarak, Merkez Komitesi kesin biçimde yasaklamış olmasına karşın, bulunduğu çiftlikten ayrılıp Petrograd'a dönmeye karar verdi. Ancak döndüğünde gördüğü manzara, Bolşeviklerin bütün beklentilerini Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'ne bırakmış oldukları ve emekçiler içerisinde yürütülen propagandanın da Sovyetler Kongresi'nde yeni bir hükümetin ilanına dayandırılmasıydı. Oysa Lenin için Geçici Hükümet kolaylıkla yıkılabilecek ve iktidar ele geçirilebilecekken, Sovyetler Kongresi'ni beklemek fırsatın heba edilmesi anlamına geliyordu.

Lenin partinin zaman kaybetmesinin önüne geçmek için tekrar yazmaya başladı. Önce “Sahte Kahramanlar ve Bolşeviklerin Yanlışları” adlı bir makale yazdı; bu makale “Sahte Kahramanlar” başlığıyla ve Bolşevikleri eleştiren kısımlar çıkarılarak yayımlandı. Ardından “Bir Gazetecinin Günlüğünden” adlı yazı dizisini hazırladı. Yayın Kurulu, bu defa yazıyı tümünden kaldırarak, Lenin'in eski bir makalesini yayınladı. Artık Lenin'in sabrı taşmak üzereydi.

16 a.g.e., s. 134.

17 Alexander Rabinowitch: Bolşevikler İktidara Geliyor – Petrograd'da 1917 Devrimi, s. 210.

Birkaç saat sonra ise, daha fazla dayamayan Lenin, Merkez Komitesi'nin saklanma kararını bir ayda ikinci kez bazarak, başına bir peruk ve kasket takarak, gizlice evden kaçtı. Ev sahibine bıraktığı notta "gitmemi istemediğin yere gidiyorum" yazıyordu. O yer Smolni'ydi; Lenin Bolşevik karargahına gidecek ve partisini bu defa kesin olarak fethedecekti.

Ayaklanma için kampanya

Ekim başında Lenin parti içinde bir kampanyanın fitilini ateşledi. Merkez Komitesi, Moskova Komitesi ve Sovyet üyelerine iletilmek üzere istifasını yazdı.

Merkez Komitesinden istifa isteğimi sunma zorundayım, parti safalarında ve parti kongresinde propaganda yapma hakkımı saklı tutarak bu işi de yapıyorum. Çünkü en derin inancım şu ki, eğer Sovyetler kongresini "bekler" ve fırsatı da hemen kaçırırsak, devrimin batmasına neden oluruz.¹⁸

Lenin Merkez Komitesi'ni artık bütün gücüyle sıkıştırıyor, devrimin elden kaçması tehlikesi büyüdükçe uyguladığı basıncı artırıyordu. Zaten parti üyeleri arasında da Lenin'e karşı sarsılmaz bir güven söz konusuydu. Dolayısıyla, Ekim ayına girilirken Lenin partiyi, ayaklanma için hazırlanmak konusunda tümüyle ele geçirmeye başlamıştı. 10 Ekim bu fetih için ilk göstergesiydi. Hayli tartışmalı geçen toplantının sonunda, bir çocuk defterinden koparılmış yaprağa kurşun kalemle yazılan Merkez Komitesi kararı bir silahlanma ve ayaklanma

18 V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, s. 172.

çağrısıydı: “silahlı ayaklanmanın kaçınılmaz ve tamamen olgunlaşmış bulunduğunu gözönünde tutan merkez komite, bütün parti örgütlerine tutumlarını bu duruma göre belirlemeyi...”¹⁹.

Tam bu anda, Geçici Hükümetin devrimci askerlerden oluşan Petrograd garnizonunun tümünü cepheye gönderme planlarının ortaya çıkması Bolşevikler açısından bulunmaz bir fırsat oldu. Devrimci askerlerin sert tepkisiyle karşılaşan bu girişimle beraber, Bolşeviklerin eline ayaklanmayı pratik olarak hazırlamanın sağlam bir gerekçesi geçti. Askerler kararlı biçimde plana karşı koydular ve Geçici Hükümeti tanımadıklarını belirterek iktidarın Sovyetlere devredilmesini talep etmeye başladılar. Daha önce hükümetin yanında saf tutmuş çeşitli askeri ve toplumsal gruplar da bu defa Petrograd Sovyeti'ne destek açıklaması yaptılar. Artık bir ayaklanmayı başlatmak ve iktidarı ele geçirmek için neredeyse tüm koşullar hazırды.

Bolşevik liderlerin bir kısmı 25 Ekim'de toplanacak Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'ni beklemek gerektiğini söylemeye devam ediyorlardı. Lenin ise, ısrarla, kongreyi beklemeden ayaklanmanın başlatılmasını, kongre başladıktan sonra mutlak ve katı bir karar çıkarmanın zorlaşacağını, bunun da hükümete kuvvetlerini toplamak için zaman tanımak anlamına geleceğini söylüyordu.

Lenin artık Petrograd'a dönmüştü, ama hala arandığı için güvenilir bir parti üyesinin evinde saklanıyordu. Saklandığı evden yazdığı notları sürekli ev sahibi ile Smolni Enstitüsü'nü karargah haline getirmiş olan Merkez Komitesi üyelerine gönderiyor, daha fazla zaman kaybedilmemesi için tüm yoldaşlarını sıkıştırıyordu. Bir de saklandığı yerden ayrılmak ve diğer yoldaşlarıyla beraber Smolni Enstitüsü'nde çalışmak isteğini dile getiriyordu. Talebi ısrarla reddedilince sinirlendi; kendisine gönderilen ret yazısını buruşturup yere attı ve “Neden korkuyorlar?” diye söylendi. Ev sahibine “Onlara yalnızca yüz sadık tüfekli asker ya da Kızıl Muhafızları olup olmadığını sorun. Başka bir şeye ihtiyacım yok” dedi.²⁰ Birkaç saat sonra ise, daha fazla dayamayan Lenin, Merkez Komitesi'nin saklanma kararını bir ayda ikinci kez bozarak, başına bir peruk ve kasket takarak, gizlice evden kaçtı. Ev sahibine bıraktığı notta “gitmemi istemediğin yere

19 ag.e., s. 183.

20 Alexander Rabinowitch: Bolşevikler İktidara Geliyor – Petrograd'da 1917 Devrimi, s. 294.

gidiyorum” yazıyordu. O yer Smolni’ydi; Lenin Bolşevik karargahına gidecek ve partisini bu defa kesin olarak fethedecekti.

Her ne kadar Lenin beklemek istemese de, 25 Ekim tarihi geldi. Lenin sabırsızlıkla ayaklanmanın başlatılmasını istiyordu. Meşhur “bir gün önce erken olacak, bir gün sonra ise geç” sözleri 25 Ekim’i işaret ediyordu. Sovyetler Kongresi’nin toplandığı gün bunun için en ideal zamandı. Çünkü ilk gün tüm delegeler Petrograd’a gelmiş ve bu sayede erken bir adım atılmamış olacaktı. İlk gün yine ideal zamandı, çünkü ertesi gün kongre oturumlarının başlamasına ve toplantının hantal gündemlere mahkum edilmesine izin verilme-
yerek geç kalınmamış olacaktı.

6 Kasım (*yeni takvimle - abç*) çok erken. Ayaklanmak için bütün Rusya’nın desteği gerek; 6 Kasım’da kongre delegeleri daha gelmemiş olacak. Öte yandan 8 Kasım da çok geç. Bu sırada kongre örgütlenmiş olur; bu örgütlenmiş büyük kuruluştan hızlı, kesin kararlar çıkarmak güçtür. Kongrenin toplanacağı gün olan 7 Kasım’da harekete geçmeli ve kongreye ‘İşte iktidar! Buyurun, ne yapacaksınız yapın!’ diye bilmeliyiz.²¹

24 Ekim gecesi, Merkez Komitesi’ne son kez seslendi Lenin:

Yoldaşlar! Bu satırları durumun son derece nazik olduğu 24 Ekim akşamı yazıyorum. Bugün için ayaklanmayı geciktirmenin ölüm demek olduğu gün gibi apaçık ortadadır. (...) Artık beklemek mümkün değildir. Bu, her şeyi yitirmek tehlikesini göze almak olur.²²

Artık Lenin’i durdurmak mümkün değildi. Zaten sözlerini şöyle bitirmişti: “Eylemde duraklama ölüm demektir”. Ve Lenin’in durdurulamayan iradesi sayesinde, ertesi gün, Sovyetler Kongresi’nde Ekim Devrimi’nin zaferi ilan edilebildi.

21 John Reed: Dünyaı Sarsan On Gün, Çev: Rasih Güran, Yordam Yayınları, İstanbul, 2008, s. 74.

22 V.I. Lenin: Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi, s. 209.

Somut durumun somut çözümlemesi ya da devrim arayışı

Bir özet olarak, Şubat'tan Ekim'e giden sürecin öyküsü bu kadar. Ancak bu öykünün içerisinde çıkarılabilecek dersler hayli fazla. Eğer Lenin bugün sadece adı hatırlanan bir isim değil de aynı zamanda günümüzün mücadelelerinde vazgeçilmez bir ilham kaynağı ise, bu tür derslerin önemini teslim etmemiz gerekiyor.

Mesela, tüm bu öyküden, bir insanın tarihin biçimlenmesinde nasıl rol oynadığına ilişkin bir fikir çıkarmak zor olmasa gerek. Ya da partiyi sürekli kitle hareketinin gerisinde kalmamak için ileriye iten, öncülüğü bir kimlik beyanının ötesine taşıyıp gündelik bir pratik haline getiren bilinci görmemek imkansız.

Ancak, belki de en önemlisi, Lenin'in bütün pratiğini koşullayan, tüm tercih ve hamlelerini belirleyen, her adımda kendi varlığını dayatan devrimi arama çabasıdır. Lenin söz konusu olduğunda, devrimi aramak ve devrim için adım atmak uğraşlarını hesaba katmadan tek bir cümle anlamak imkansız hale gelir. Deyim yerindeyse, devrim arayışı, Lenin'in hem kişisel hayatının hem de siyasal mücadelesinin tam ortasından geçen kızıl bir damar gibi akar. 1917 yılı boyunca, Lenin'in keskin manevralarına ve sürekli değişen hamlelerine bir bütünlük veren de bu devrim arayışından başka bir şey değildir.

Evet, Lenin öncülük ilkesinden hiç vazgeçmemiştir. Ama onun öncülüğünden anladığı kitle hareketlerini küçümsemek ya da önemsizleştirmek değil, öncü iradenin kitle hareketinin gerisine düşmesini engellemek, kitle hareketinin en güncel eşiği ile öncü irade arasında ucu daha ileri mevzilere açılan bir ilişki kurabilmektir.

Evet, Lenin siyasal düzlemin protokoler teamülleriyle oyalanmayı ve böylece her adımı uzun tartışmalar sonrasına bırakmayı çoğu zaman reddetmiştir. Ama onda blankist bir darbe merakının izi dahi yoktur. Partinin kadro yapısı ve siyasal programı ne kadar sağlam olursa olsun, kitlelerle bağıyı yitirmiş, arkasına güçlü bir toplumsal destek almamış bir iradenin ayaklarının havada kalacağını farkındadır.

Evet, Lenin her zaman ilkeleri konusunda taviz vermez olmuş, marksizmin mirasından en ufak bir uzaklaşmayı dahi en sert biçimde mahkum etmiştir. Ancak ilkeler, Lenin açısından gerçek dünyaya dayatılacak hazır şablonlar değil, bizzat somut koşulların zenginliğini açıklayacak ve bu gerçekliği yönlendirecek formüllerdir. O yüzden, şablonların ne söylediğini değil, gerçekliğin kendini hangi somut biçimlerde ortaya koyduğunu, formüllerin gerçekleşme biçimlerinin özgüllüğünü anlamaya çalışmış, yani her koşulda somut durumun somut çözümlemesine yönelmiştir.

Ve bütün bu ilkelerin pratik olarak hayata geçirilmesinde Lenin'in birincil kılavuzu her zaman devrimi aramak olmuştur. En disiplinli örgüt modelini en esnek siyaset tarzıyla bu kadar kusursuz biçimde bir araya getirebilmesinin arkasında yatan neden de, bu devrim arayışıdır.

150. yaşında ve de tüm dünyanın en çok ihtiyaç duyduğu şeyin bir devrim olduğu bugünkü koşullarda, Lenin'in devrimi arayan sarsılmaz iradesi ve bilinci, belki de hiç olmadığı kadar büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Çünkü bir yerde devrimden söz ediliyorsa, orada baş köşelerden birini mutlaka Lenin'e teslim etmek zorunludur.

Lenin Marx'ı Nasıl İnceledi?

NADEJDA KRUPSKAYA

Rusya'da işçi hareketi sanayimizin geriliği nedeniyle ancak geçen yüzyılın doksanlı yıllarında, bir dizi başka ülkede işçi sınıfının devrimci savaşımı çoktan geniş bir cephede yürütülürken, Büyük Fransız Devrimi'nin deneyimleri, 1848 Devrimi'nin deneyimleri, 1871 Paris Komünü'nün deneyimleri ortadayken gelişmeye başladı. Devrimci savaşımın ateşi uluslararası işçi hareketinin büyük devrimci önderlerini -Marx ve Engels'i- yarattı.

Marx'ın öğretisi, toplumsal gelişmenin gittiği yolu gösteriyordu, kapitalist toplumun kaçınılmaz olarak yıkılmaya yüz tuttuğunu, bu toplumun yerini komünist toplumun alacağını gösteriyordu, yeni toplum biçimlerinin gelişme yolunu, sınıf savaşımının yolunu, sosyalist devrimin yolunu gösteriyordu, bu savaşımında proletaryanın rolünü açıklığa kavuşturuyor ve proletaryanın önüne geçilemez biçimde yeneceğini kanıtlıyordu.

İşçi hareketimiz Marksizmin bayrağı altında gelişti, hazırlıksız, önünü görmeden ilerlemedi – hedef ve yol açtı.

Lenin, Rus proletaryasının savaşım yolunu Marksizm ışığıyla aydınlatmak için olağanüstü çok şey yaptı. Marx'ın ölümünden beri elli yıl geçti, ama Marksizm eskisi gibi Partimiz için eylem kılavuzudur. Leninizm sadece Marksizmin daha geliştirilmesi, derinleştirilmesidir.

Bu yüzden, Lenin'in Marx'ı nasıl incelediğini göstermenin ne denli büyük öneme sahip olduğu anlaşılır.

Lenin yetkin bir Marx uzmanıydı.

1893'te Petersburg'a geldiğinde bizi, o zamanki Marksistleri, Marx ve Engels'in yapıtlarını kapsamlı olarak tanımasıyla şaşkına çevirmişti.

Doksanlı yıllarda, Marksist çevreler örgütlenmeye başladığında, çevreye katılanlar esas olarak "Kapital"ın I. cildini inceliyorlardı. Rusya'da "Kapital"e sahip olmak çok zordu, ama elde etmek mümkündü. Marx'ın diğer yapıtlarıyla ilgili durum çok kötüydü. Çoğu çevre üyesi "Komünist Manifesto"yu bile okumamıştı. Ben örneğin onu ancak 1898'de sürgündeyken ve Almanca olarak okudum.

Marx ve Engels Rusya'da kesinkes yasaktı. Vladimir İlyiç'in 1897'de "Novoye Slovo" için yazdığı "Ekonomik Romantizmin Karakteristiği Üzerine" incelemesinde, dergiyi zora sokmamak için, "Marx" adını ve "Marksizm" sözcüğünü kullanmaktan kaçınmak, yani Marx'tan dolaylı söz etmek zorunda kaldığı bir düşünülün.

Vladimir İlyiç, Marx ve Engels'ten Alman ve Fransız dilinde bulabileceği herşeyi bulmaya çabılıyor ve bunun yolunu yordamını da buluyordu. Kızkardeşi Anna İlyiniçna, onun kızkardeşi Olga'yla birlikte "Felsefenin Sefaleti"ni Fransızca orijinalinden okuduğunu anlatıyor. En sık da Almanca okumak zorunda kalıyordu. Bunu yaparken Marx ve Engels'in yapıtlarından en önemli, ilgisini çeken yerleri kendisi için Rusçaya çeviriyordu.

Vladimir İlyiç'in 1894'te illegal yayınlattığı ilk büyük çalışması "Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?"da, "Komünist Manifesto"ya, "Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı" yapıtlarına, "Felsefenin Sefaleti"ne, "Alman ideolojisi'ne, Marx'ın Ruge'ye 1843 yılından bir mektubuna, Engels'in yapıtı "Anti-Duhring"e ve "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" yazısına göndermeler vardır.

"Halkın Dostları" yapıtı, Marx'ın yapıtlarını henüz az tanıyan o zamanki Marksistlerin çoğunun ufkunu olağanüstü genişletti, bir dizi sorunu yeni tarzda aydınlattı ve büyük başarı kazandı.

Lenin'in bir sonraki yapıtı "Popülist Akımın Ekonomik İçeriği ve Onun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi"nde, "Onsekizinci Brumaire"e, "Fransa'da İçsavaş"a, "Gotha Programı'nın Eleştirisi"ne, "Kapital"ın II. ve III. cildine göndermeler buluyoruz.

Daha sonra göçmenlik yaşamı Lenin'e Marx ve Engels'in tüm yapıtlarını tanıma ve onları kapsamlı inceleme olanağı verdi.

Lenin tarafından 1914'te Granat Ansiklopedisi için yazılan Marx biyografisi, İlyiç'in Marx'n yapıtlarını ne denli iyi tanıdığını eşsiz biçimde gösteriyor.

Lenin'in Marx'ı okurken çıkardığı sayısız özet de aynı şeyi kanıtlıyor. Marx-Engels-Lenin Enstitüsünde Vladimir İlyiç'in Marx'ın yapıtlarından özetlerin olduğu çok sayıda defteri korunmaktadır.

Vladimir İlyiç çalışmalarda bu özetlerden yararlandı, onları tekrar tekrar okuyup kenar notlarıyla donattı. Fakat **Lenin Marx'ı sadece bilmekle kalmıyordu, onun tüm öğretisini esaslı biçimde incelemişti.** Komünist Gençlik Birliği'nin 1920 yılındaki III. Tüm-Rusya Kongresi'nde yaptığı konuşmada Vladimir İlyiç gençliğe, "insan bilgisinin toplamını benimsemeyi, ve öylesine benimsemeyi" bilmeliyiz ki, "komünizm sizin için öğrenilmiş birşey değil, kendinizin incelediği birşey, çağdaş eğitim bakış açısından kesinkes zorunlu olan vargıların toplamı olsun" diyordu. "Kendi çok ciddi, zahmetli, büyük bir çalışma yapmaksızın, eleştirel davranmakla yükümlü olduğu olgularda doğru yolu bulmaksızın, ona verilen hazır vargılar temelinde komünizmle övünmeyi aklına getiren bir komünist – böyle bir komünist gerçekten acınacak bir kişilik olurdu."

Lenin sadece Marx'ın yazdıklarını değil, burjuva kamptan karşıtlarının Marx ve Marksizm üzerine yazdıklarını da inceledi. Onlara karşı polemik içinde Marksizmin temel ilkelerini ortaya çıkardı.

İlk büyük çalışması, popülistlerin (Mihailovski, Krivenko, Yujakov) bakış açısıyla Marx'ın bakış açısını karşı karşıya koyduğu "'Halkın Dostları' Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşırılar? ('Ruskoye Bogatsvo'nun Marksistlere Karşı Yönelen Makalesine Yanıt)" idi.

"Popülist Akımın Ekonomik İçeriği ve Onun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi" incelemesinde, Struve'nin bakış açısının Marx'ın bakış açısından kesinkes nerede ayrıldığını gösterdi.

Tarım sorununun araştırılmasında Lenin, Alman sosyal-demokratlarının -David ve Hertz-, aynı şekilde Rus eleştirmenlerin -Çernov ve Bulgakov- küçük-burjuva bakış açılarını, Marx'ın bakış açısıyla karşı karşıya koyduğu "Tarım Sorunu ve "Marx Eleştirmenleri"'ni (Eserler, cilt 5) yazdı. "Du choc des opinions jaillit la vérité" ("Görüşlerin çarpışmasından gerçek ortaya çıkar") der, İlyiç'in severek kullandığı bir Fransız atasözü. İlyiç, işçi sınıfının temel sorunlarında sınıfsal görüş açılarını açıkça göstermeyi ve birbirleriyle kıyaslamayı sürekli görev bildi.

Lenin'in değişik bakış açılarını birbiriyle nasıl kıyasladığı çak karakteristiktir.

Bunu, 1917 yılından önceki dönemde tarım sorunuyla ilgili hazırladığı özetler, notlar, rapor taslakları vs.nin toplandığı Lenin Derlemesi Cilt XIX aydınlatıyor.

Vladimir İlyiç "**eleştirmenler**"in **görüşlerini** özenle özetledi, özellikle göze batan ve karakteristik pasajları seçip yazdı ve onların karşısına Marx'ın görüşlerini koydu. "Eleştirmenler'in görüşlerini özenle tahlil ederek onların sınıfsal özünü göstermeye ve en önemli ve en yıkıcı sorunları capcanlı ortaya koymaya çalıştı.

Lenin sık sık **bir sorunu kasten keskinleştirdi**. Görüşüne göre önemli olan ses tonu değildi; birşey kaba ve keskin de söylenebilirdi – önemli olan, sadette kalmaktı. F. A. Sorge'ye Mektuplara Önsözünde Mehring'den bir alıntı yapıyordu: "... Mehring, Marx ve Engels'in 'iyi ton'dan pek anlamadıklarını söylediğinde haklıydı ('Sorge'yle Mektuplaşma') : «.. indirdikleri her yumruğu ... uzun boylu düşünmüyorsa da, yedikleri her yumruk üstüne zırlamıyorlardı da!" Biçim ve üslup sertliği Lenin'e hastı, bunu Marx'tan öğrenmişti. Lenin'in belirttiği gibi, "Marx, onun ve Engels'in sürekli bu 'Sosyal-Demokrat'ın 'sefil' yönetimine karşı savaşım verdiklerini, 'bunun çoğunlukla sert geçtiğini' belirtiyor". İlyiç sertlikten korkmazdı, ancak itirazların konuya ilişkin olmasını isterdi.

Lenin'in sık sık kullandığı, çok sevdiği bir sözcük "dırdır etmek"ti. Polemik asıl konunun çerçevesini terkettiğinde, biri diğerinin lafını çarpıtıp ayrıntılarla uğraştığında şöyle derdi: "Şimdi iş 'dırdır'a yozlaşıyor."

Amacı bir sorunun aydınlatılması değil, darkafalı fraksiyon kavgalarının verilmesi olan polemiklere Lenin daha da sert karşı çıkardı. Bu, Menşeviklerin en sevdikleri yöntemdi. Marx ve Engels'ten, bağıntısız, yazıldıkları ortamdan koparılmış alıntılarını öne sürerler, fakat bununla sırf fraksiyoncu amaçlar güderlerdi. F. A. Sorge'ye Mektuplar'ın Önsözünde Lenin şöyle yazıyordu: “Marx ve Engels'in İngiliz-Amerikan işçi hareketine bu öğütlerinin basitçe ve doğrudan Rus koşullarına uygulanabileceğini sanmak – Marksizmi, onun **yöntemi** konusunda açıklığa kavuşmak için değil, tersine onu darkafalı fraksiyoncu, aydınvari amaçlarına alet etmek için kullanmak demektir.”

Burada doğrudan **Lenin'in Marx'ı nasıl incelediği** sorununa geliyoruz. Bunu kısmen demin yaptığımız alıntıda görüyoruz: Marx'ın yöntemi konusunda açıklığa kavuşmak gerekir, Marx'tan belirli ülkelerdeki işçi sınıfı hareketinin özelliklerini araştırmayı öğrenmek gerekir. Lenin'in yaptığı tam da budur. Lenin için Marx'ın öğretileri dogma değil, tersine bir eylem kılavuzudur. Bir kezinde ağzından şu ifade kaçtı: “Kim Marx'a akıl danışmak isterse...” Bu ifade çok karakteristikti, O kendi, Marx'a sürekli “danıştıyordu”. En zor anlarda, devrimin dönüm noktalarında tekrar tekrar Marx'ı okumaya koyuluyordu. Çalışma odasına girildiğinde, etrafta herkes heyecanlıyken İlyiç Marx'ı okurdu ve bazen kendini bundan ayırmak ona zor gelirdi. Lenin, sınırları yatıştırmak için değil, işçi sınıfının gücüne inancı tazelemek, nihai zaferine inancı tazelemek için değil, -bu inanç İlyiç'te yeterince vardı-, Marx'tan “öğütler almak”, işçi sınıfının güncel sorunlarına onda yanıtlar bulmak için Marx'a daldardı. “İkinci Duma Üzerine Franz Mehring” makalesinde Lenin şunları yazıyordu: “Böyle insanların argümantasyonu uygunsuz alıntılarının seçimine dayanıyor: Büyük burjuvazinin gerici küçük-burjuvaziye karşı desteklenmesi genel tezine sarılıyorlar ve bunu eleştirisiz Rus Kadetleri'ne, Rus devrimine uyguluyorlar.

Mehn'ng bu insanlara iyi bir ders veriyor. Kim burjuva devriminde proletaryanın görevleri konusunda **Marx'tan öğüt almak istiyorsa** (a,b.ç; ----**N.K.**) “o, Marx'ın **tam da** Alman burjuva devrimi dönemiyle ilgili yargılarını almalı. Ve Menşeviklerimiz bu yargılardan böylesine korkarak kaçması boşuna değildir! Bu yargılarda, Rus 'Bolşevikleri'nin Rus burjuva devriminde **uzlaşmacı** burjuvazi-

ye karşı verdikleri amansız savaşımın en tam, en açık ifadesini buluyoruz.”

Marx'ın *benzer durumların* araştırılmasını konu edinen yapıtlarını ele almak, onları özenle tahlil etmek, onları bugünkü durumla kıyaslamak, benzerlikleri ve farkları ortaya çıkarmak - Lenin'in yöntemi buydu. Bunun 1905-1907 devrimine uygulanması, İlyiç'in bunu nasıl yaptığını eşsiz biçimde gösterir.

Daha 1902'de “Ne Yapmalı?” broşüründe şunları yazmıştı: “Tarih şimdi bize, herhangi bir başka ülke proletaryasının *en yakın* görevlerinin tümünün *en devrimcisi olan* en yakın görevi verdi. Bu görevin gerçekleştirilmesi, sadece Avrupa değil, (şimdi diyebiliriz ki) Asya gericiliğinin de en güçlü kalesinin parçalanması, Rus proletaryasını uluslararası devrimci proletaryanın öncüsü yapacaktır.”

1905'teki devrimci savaşımın Rus işçi sınıfının uluslararası rolünü yükselttiğini ve 1917 yılında Çarlık monarşisinin devrilmesinin Rus proletaryasını gerçekten uluslararası devrimci proletaryanın öncüsü yaptığını biliyoruz. Ama bu ancak “Ne Yapmalı?” broşüründen 15 yıl sonra oldu. 1905 yılında, 9 Ocak'ta Petersburg'daki Kışlık Saray önündeki alandaki işçi kıyımından sonra devrimci dalga sürekli yükseldiğinde, Partinin yığınları nereye yönlendirmesi, hangi *taktiği* izlemesi gerektiği sorunu tüm büyüklüğüyle ortaya çıktı. O zaman Lenin Marx'a danıştı. Marx'ın Fransa ve Almanya'da 1848 yılındaki burjuva-demokratik devrimlerini ele alan yapıtlarını özellikle dikkatli inceledi: “Fransa'da Sınıf Savaşımaları 1848-1850” ve Franz Mehring'in yayınladığı ve Alman devrimini konu alan “Karl Marx, Friedrich Engels'in Edebi Mirasından”ın III. cildi.

1905 Haziran ve Temmuz'unda İlyiç, liberal burjuvaziyle işbirliğini hedefleyen Menşeviklerin taktiğinin karşısına, silahlı ayaklanmadan çekinmeksizin işçi yığınlarını mutlakiyete karşı en kararlı, en amansız savaşıma çağıran Bolşeviklerin taktiğini koyduğu “Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği” broşürünü yazdı. Çarlığa bir son verilmeli, diye yazıyordu Lenin “İki Taktik”te. “Konferans” (Yeni Iskracıların - N.K.) “iktidar Çar'ın elinde kaldığı sürece, hangi temsilcilerin olursa olsun her kararın, aynı 1848 Alman Devrimi tarihindeki ünlü Frankfurt Parlamentosu'nun ‘kararları’ gibi boş ve sefil bir gevezelik olarak kalacağını da unut-

tu. Devrimci proletaryanın temsilcisi Karl Marx, 'Neue Rheinische Zeitung'da, Frankfurtlu liberal 'Osvobojdenciler'i tam da güzel laflar ettikleri, her türlü demokratik 'kararı' kaleme aldıkları, her türlü özgürlüğü 'oluşturdukları', ama gerçekte iktidarı kralın elinde bıraktıkları ve kralın emrindeki silahlı güçlere karşı silahlı savaşımı örgütlemedikleri' için öylesine insafsız bir sarkazmla yerden yere vuruyordu. Ve Frankfurtlu Osvobojdenciler gevezelik yaparken 'kral askeri güçlerini toparlamak için zaman kazandı ve karşıdevrim gerçek erke dayanarak demokratları, onların şahane 'kararları'yla birlikte yerle bir etti."

Devamla Vladimir İlyiç, burjuvazi Çarlıkla işbirliği halinde devrimi başarısızlığa uğratmayı başaracak mı, yoksa bir zamanlar Marx'ın dediği gibi, Çarlığa "pleb tarzında" son vermek mi başarılacak sorunu ortaya koydu. "Devrimin kesin zaferi' başanlrsa, o zaman çarlığı Jakoben veya isterseniz pleb usulü halledeceğiz. 'Tüm Fransız terörizmi' diye yazıyordu Marx ünlü "Neue Rheinische Zeitung'da, "**burjuvazinin düşmanlarını**, mutlakiyetçilik, feodalizm ve darkafalılığı **pleb usulü** halletmekten başka birşey değildi" (bkz. Marx'ın Mirası, yayınlayan Mehring, cilt III, s. 211). Demokratik devrim döneminde sosyal-demokrat Rus işçilerini 'Jakobencilik' umacıyla korkutan insanlar Marx'ın bu sözlerinin anlamı üzerine bir kez olsun düşündüler mi?"

Menşevikler taktiklerinin "aşın devrimci muhalefetin Parti'si kalmak" olduğunu ve bunun iktidarın kısmen, yer yer ele geçirilmesini ve şu ya da bu kentte devrimci komünlerin oluşturulmasını dışlamadığını söylüyorlardı. "Devrimci komünler' ne demek?" diye soruyordu Lenin, ve yanıtlıyordu: "Devrimci düşünüşün bulanıklığı onlarda" (Yeni Iskracılar - N.K.), "ki genellikle böyle olur, **devrimci lafazanlığa** yol açıyor. Evet, sosyal-demokrasinin temsilcilerinin bir karar tasarısında kullanılan "devrimci komünler' sözü bir devrimci lafazanlıktır, başka birşey değil. Marx bu tip boş lafları, **miadını doldurmuş geçmişten** "süslü" bir ifadeyle geleceğin görevlerinin üstü örtülüyorsa, tekrar tekrar mahkûm etti. Tarihteki rolünü oynayıp bitirmiş ifadenin süsü, bu durumlarda yararsız ve zararlı yaldızlı şeylere, cafcıflı sözlere dönüşür. İşçilere ve tüm halka, hangi amaçla bir geçici devrimci hükümet kurmak istediğimiz, başlamış olan halk ayaklanmasının muzaffer sonuçlanmasıyla hemen yarın

devlet erki üzerinde tayin edici etki yaptığımızda hangi somut dönüşümleri gerçekleştireceğimiz konusunda açık ve berrak bir fikir veremeliyiz. Siyasal önderlerin önünde duran sorunlar bunlardır. ”

“Marksizmin bu kabalaştırıcıları, Marx'ın, eleştiri silahının, silahların eleştirisiyle yer değiştirmesi gerekliliği sözleri üzerine hiçbir zaman kafa yormadılar. Marx'ın adını ağızlarından eksik etmiyorlar, ama gerçekte mutlakiyeti özgürce eleştiren, demokratik bilinci derinleştiren ve devrim zamanının hem tabandan hem de tepeden bir hareket, eylem zamanı olduğunu kavramayan tam Frankfurtlu burjuva gevezelerin anlayışıyla taktik kararlar alıyorlardı.”

“Devrimler tarihin lokomotifleridir, diyordu Marx ”. Lenin, patlak veren devrimin rolünü, Marx' a bu atıfta bulunarak değerlendirdi.

Karl Marx'ın “Neue Rheinische Zeitung”daki anlatımlarının tahliline devamla Lenin, proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün ne olduğunu açıkça ortaya koyar.

Lenin gerçi benzerliği kanıtlar, ama aynı zamanda bizim burjuva-demokratik devrimimizle, 1848 yılındaki Alman burjuva-demokratik devrimi arasındaki farkın ne olduğu sorununa da girer. Şöyle yazar: “Yani ancak Nisan 1849'da, neredeyse devrimci gazetenin bir yıllık yayınından sonra (‘Neue Rheinische Zeitung’ 1 Haziran 1848'de çıkmaya başladı), Marx ve Engels işçilerin özel bir örgütünden yana tavır koydular. O ana dek, bağımsız bir işçi partisiyle hiçbir bağla bağlanmamış olan, sade bir “demokrasi organı”nı yönetiyorlardı! Bizim bugünkü bakış açımızdan akıl ermez ve inanılmaz bu olgu bize açıkça, o zamanki Alman ve bugünkü Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi arasında hangi büyük farkın olduğunu gösteriyor. Bu olgu bize, Alman demokratik devriminde (1848 Almanyası'nın hem ekonomik, hem de siyasal açıdan geriliği -devletsel bölünmüşlük- nedeniyle) hareketin proleter özelliklerinin, ondaki proleter akımın ne denli az ortaya çıktığını gösteriyor.”

Özellikle ilginç olan, Vladimir İlyiç'in, Marx'ın mektupları ve faaliyeti üzerine 1907 yılındaki makaleleridir.

Onun “K. Marx'ın L. Kugelmann'a Mektuplarının Rusça Çevirisine Önsöz”ünü, “İkinci Duma Üzerine Franz Mehring”] makalesini ve F. A. Sorge'ye Mektuplara Önsözünü” kastediyorum. Bu makaleler,

Lenin'in Marx'ın yazılarında incelediği yöntem sorununu özellikle ayrıntılı açıklıyor. Olağanüstü ilgi çekici olan adı geçen son makaledir. Bu, Lenin'in Bogdanov'la görüş ayrılıkları nedeniyle yeniden yoğun olarak felsefeyle uğraştığı bir dönemde, diyalektik materyalizm sorunlarının özellikle ivedi olarak dikkatinin odak noktasına geldiği zamanda yazıldı.

O aynı zamanda hem Marx'ın, devrimin yenilgisiyle bağıntılı olarak bizi meşgul eden, benzerlik gösteren sorunlar üzerine açıklamalarını, hem de diyalektik ve tarihi materyalizmi incelerken, **Marx'tan, diyalektik materyalizm yönteminin tarihsel gelişmenin incelenmesine nasıl uygulanacağını öğrendi.** F. A. Sorge'ye Mektuplara Önsöz'de şöyle diyordu: "Marx ve Engels'in İngiliz-Amerikan işçi hareketinin ve Alman işçi hareketinin sorunları üzerine açıklamalarının kıyaslanması son derece yararlıdır. Bir yandan Almanya'nın ve öte yandan İngiltere ve Amerika'nın kapitalist gelişmenin farklı aşamalarında oldukları, burjuvazinin sınıf olarak bu ülkelerin tüm siyasal yaşamında egemenliğinin değişik biçimlerini oluşturdukları göz önüne alınırsa, bu kıyaslama özellikle büyük önem kazanır. Bilimsel bakış açısından burada materyalist diyalektiğin, şu veya bu siyasal ve ekonomik koşulların somut özelliklerine göre bir sorunun değişik noktalarını, değişik yanlarını önplana kaydırma ve öne çıkarma yeteneğinin bir örneğini görüyoruz. İşçi partisinin pratik siyasal ve taktik bakış açısından "Komünist Manifesto"nun yaratıcılarının savaşan proletaryanın görevlerini farklı ülkelerin ulusal işçi hareketinin değişik aşamalarına göre nasıl belirlediğinin bir örneğini görüyoruz."

1905 Devrimi, çözümleri için Lenin'in Marx'ın yapıtlarını daha da esaslı incelediği bir dizi yeni güncel sorunu gündeme getirdi. Devrim ateşinde o, Marx'ı incelemenin Leninist yöntemini (gerçekte Marksist yöntemini) kurdu.

Marx'ı incelemenin bu yöntemi Lenin'i Marksizm'in devrimci özünü gaspeden çarpıtmalarına karşı savaşımında donattı. Ekim Devrimi'nin ve Sovyet iktidarının örgütlenmesinde Lenin'in "Devlet ve Devrim"inin hangi büyük rolü oynadığını biliyoruz. Bu kitap, tümüyle, devletin Marksist devrimci öğretisinin adamakıllı incelenmesine dayanmaktadır.

Burada Lenin'in kitabı "Devlet ve Devrim"ın ilk sayfasını aktarıyorum: "Tarihte ezilen sınıfların özgürlük savaşındaki devrimci düşüncü ve önderlerinin öğretilerinin tekrar tekrar başına gelen şeyler, şimdi Marx'ın öğretisinin başına geliyor. Büyük devrimciler yaşadıkları sürede sürekli olarak, onların öğretilerine en vahşi garezle ve en hiddetli kinle karşı gelen, ölçsüz yalan ve karalamalarla onlara karşı sefere çıkan egemen sınıflarca kovuşturuldu. Ölümlelerinden sonra, onları masum putlara çevirmeye, deyim yerindeyse azizleştirmeye uğraşılır, ezilen sınıfların 'avutulması' ve kandırılması için **adlarına** belli bir şan verilir, bu yapılırken devrimci öğretilerinin **içeriği** gaspedilir, devrimci sivri ucu kırılır, kabalaştırılır. Şimdi burjuvazi ve işçi hareketi içindeki oportünistler Marksizmin böyle bir 'uyarlanması'nda buluşuyorlar. Öğretinin devrimci yanı, devrimci ruhu unutuluyor, bir yana itilip çarpıtılıyor. Burjuvazi için kabul edilebilir olan ya da kabul edilebilir gözükene şey önplana kaydırılıyor, övülüyor. Tüm sosyal-şovenler bugünlerde 'Marksist'tir – şaka bir yana! Ve uzmanlık alanı daha dün Marksizmin kökünü kazımak olan Alman burjuva bilginleri, yağmacı savaşın yönetilmesi için öylesine parlak örgütlenmiş işçi birliklerini eğitmiş olduğu söylenen "milli Alman" Marx'tan o kadar çok söz ediyorlar!

Bu durumda, Marksizmin çarpıtılmasının bulduğu eşi görülmemiş yaygınlık karşısında, görevimiz ilk planda Marx'ın devlete dair gerçek öğretisini **restore etmekten** oluşmaktadır."

Marx ve Engels, öğretilerinin "dogma değil, bir eylem kılavuzu" olduğunu yazmışlardı. Lenin onların bu sözlerini sürekli yinelerdi. Onun Marx ve Engels'in yapıtlarını inceleme yöntemi ve devrimci pratik, proleter devrimleri çağının tüm durumu, Lenin'e tam da Marx'ın devrimci kuramını gerçek bir eylem kılavuzuna dönüştürmeye yardım etti.

Tayin edici bir öneme sahip bir soruna girmek istiyorum. Kısa süre önce Sovyet iktidarının kuruluşunun 15. yılını kutladık. Bu vesileyle Ekim 1917'de iktidarın ele geçirilişinin nasıl örgütlendiğini anımsadık. Bu kendiliğinden olmadı, tersine ayaklanmanın nasıl örgütleneceği konusunda Marx'ın doğrudan yönergelerini kendine kılavuz edinen Lenin tarafından iyice düşünülmüştü.

Ekim Devrimi diktatörlüğü proletaryanın ellerine verdiği sırada, tüm savaşım koşullarını temelden değiştiriyordu: ama tam da, Lenin'in Marx ve Engels'in sözlerinin lafzını değil, tersine onun devrimci içeriğini kendine kılavuz edinmesi olgusu sayesinde, o, Marksizmi proleter diktatörlüğü çağında sosyalizmin inşasına da uygulamayı bildi.

Ben sadece birkaç etmene değindim. Çok büyük bir araştırma çalışması yapmak gerekir: Lenin'in Marx'tan aldığı şeyleri ve bunları ondan nasıl aldığını, hangi aralıklarla, devrimci hareketin hangi görevleri bağintısında aldığını, bunların tümünü bulup çıkarmalıyız. Ulusal sorun, emperyalizm vs. gibi son derece önemli sorunlara hiç değinmedik. Lenin'in toplu yapıtlarının ve Lenin derlemelerinin yayınlanması bu çalışmayı kolaylaştırıyor. **Lenin'in devrimci savaşımın başından sonuna tüm aşamalarında seçtiği Marx'ı inceleme yolu, bize, yalnızca Marx'ı değil, bizzat Lenin'i de, onun Marx'ı inceleme yöntemini ve Marx'ın öğretisini yaşama geçirme yöntemini daha iyi ve daha esaslı anlamakta yardımcı olacaktır.**

Lenin'in Marx'ı incelemesinin olağanüstü önemde bir yanını daha vurgulamak gerekir.

Lenin sadece Marx ve Engels'in yazdıklarını ve Marx "eleştirmenleri"nin onun hakkında yazdıklarını incelemekle kalmadı, aynı zamanda Marx'ın şu veya bu görüşe varıncaya değin katettiği yolu da inceledi, Marx'ı düşünmeye sevkeden, onu belli bir yönde ileriye iten yazıları, yapıtları da inceledi; deyim yerindeyse, Marksist dünya görüşünün kaynaklarını inceledi, Marx'ın şu veya bu yazardan neler aldığını ve bunu nasıl aldığını inceledi. Özellikle diyalektik materyalizm yöntemini olabildiğince esaslı incelemeye çaba gösterdi. 1922 yılında Lenin "Militan Materyalizmin Önemi Üzerine" makalesinde, "Pod Znamenem Marksizma" dergisi çalışanlarının Hegel diyalektiğini materyalist bakış açısından sistematik incelemeyi örgütlemek zorunda olduklarını yazdı. Ciddi bir felsefi temel olmadan burjuva düşüncelerin kalabalıklığına karşı ve burjuva dünya görüşünün yeniden dirilmesine karşı savaşımın sonuna dek götürülemeyeceği görüşündeydi. Hegel'i diyalektiğinin materyalist bakış açısıyla incelemesinin nasıl yola koyulacağını Lenin kendi deneyimleri temelinde ifade etti.

Lenin'in "Militan Materyalizmin Önemi Üzerine" makalesinde sözkonusu paragrafta dendiği gibi, "... sağlam felsefi bir temel olmaksızın, burjuva düşüncelerin saldırısına karşı, burjuva dünya görüşünün yeniden kurulmasına karşı savaşımında hiçbir doğa biliminin, hiçbir materyalizmin tutunamayacağını kavramalıyız. Bu savaşımı kazanmak ve tam bir başarıyla sonuna dek götürebilmek için, doğa bilimcisi çağdaş materyalist, Marx tarafından temsil edilen materyalizmin bilinçli yandaşı olmalıdır, yani diyalektik materyalist olmalıdır. 'Bu hedefe ulaşmak için, "Pod Znamenem Marksizma" dergisi çalışanları Hegel diyalektiğinin, yani Marx'ın hem 'Kapital'inde hem de tarihsel ve siyasal yazılarında pratik olarak kullandığı bu diyalektiğin sistematik incelenmesini örgütlemelidirler... Hegel'in materyalistçe kavranmış diyalektiğinin Marksist uygulanmasına dayanarak bu diyalektiği her yönüyle tamamlayabiliriz ve tamamlamalıyız, dergide Hegel'in ana yapıtlarından bölümler yayınlatabilmeliyiz ve yayınlamak zorundayız ve Marx'ta diyalektiğin kullanılmasını örneklerle yorumlayarak, aynı şekilde, en yakın tarihin, özellikle modern emperyalist savaşın ve devrimin böyle alışılan dışında büyük sayıda bize sunduğu, ekonomik ve siyasal ilişkiler alanındaki diyalektiğin örneklerle materyalist açıklamalarını yapabiliriz ve yapmalıyız. 'Pod Znaménem Marksizma' dergisi çalışanları ve redaktörleri görüşümce bir tür "Hegel diyalektiğinin materyalist dostları derneği" olmalıdır. Çağdaş doğa araştırmacıları (bunu aramayı bilirlerse ve biz onlara yardım etmeyi öğrenirsek) materyalistçe yorumlanmış Hegel diyalektiğinde doğa bilimlerindeki devrimle ortaya çıkan ve burjuva modanın entelektüel tapıcılarının gericiliğe "kaydığı" felsefi sorunlara bir dizi yanıt bulacaklardır."

Şimdi, Lenin'in Hegel'in temel yapıtlarının incelenmesindeki tüm düşünce sürecini ortaya çıkaran Lenin Derlemesi Cilt IX ve XII hazır. Bunlar bize, onun Hegel'i incelemesinde diyalektik materyalizm yöntemini nasıl uyguladığını, bu incelemeyi Marx'ın açıklamalarını derinlemesine incelemeye ve Marksizmi en değişik koşullar altında bir eylem kılavuzuna çevirme yeteneğiyle ne denli sıkı bağladığını gösteriyor.

Fakat Lenin Hegel'i sadece incelemekle kalmadı. Örneğin, Marx'ın Engels'e 1 Şubat 1858 tarihli, içinde Marx'ın Lassalle'in iki ciltlik yapıtı "Efes'li Heraklit'in Felsefesi" üzerine görüşlerini keskin bir

üslupla açıkladığı ve yapıtı çömezce diye nitelediği mektubunu da okudu. Lenin önce Marx'ın yargısının kısa bir özetini veriyor: “Lassalle Hegel'i basitçe *yineliyor*, ondan *kopya çekiyor*, onu Heraklit'ten pasajlarla bağıntı içinde milyonlarca kez *yineliyor* ve çalışmasını inanılmaz bollukta en bilgince, bilgiççe safrayla donatıyor.” Fakat buna karşın Lenin, Lassalle'in bu çalışmasını incelemeye koyuluyor. Onu yorumluyor, özetler çıkarıyor, notlarını düşüyor ve sonunda bilanço çıkarıyor: “Genelde, Marx'ın yargısı doğru. Lassalle'in kitabını okumaya degmez.” Fakat Lenin bu kitapla ilgili çalışma sayesinde Marx'ı daha derinden anlıyordu: Lassalle'in kitabının Marx'ın neden hoşuna gitmediği onun için açığa kavuşmuştu.

Son olarak Lenin'in Marx'la ilgili çalışmasının bir biçimine işaret etmek istiyorum – onun Marx'ın öğretisini nasıl propaganda ettiğinin biçimi. Bir propagandacı eğer “tüm ciddiyetiyle” işe koyulursa, şu veya bu teorinin esas özünü en basit, en anlaşılır biçimde ifade etme amacını güderse, bu çalışma kendine de olağanüstü çok şey verir.

Lenin bu çalışmayı da alışılmışın dışında ciddiye alıyordu. “İşçiler için yazmayı öğrenmek kadar başka şeyi arzulamadım” diye yazmıştı bir kezinde sürgünden Plehanov ve Akselrod'a.

O, Marx'ın öğretisini işçi yığınlarına anlatmak ve onlara bunu öğretmek istiyordu. Doksanlı yıllarda çevreler içinde çalışırken, öncelikle “Kapitalin” I. cildini açıklamaya ve onun tarafından ortaya konan tezleri dinleyicilerinin yaşamından örneklerle açıklamaya uğraşıyordu. 1911 yılında Lenin, artan devrimci hareketin yönetimi için kadro eğittiği (Paris yakınındaki) Longjumeau parti okulunda işçiler için politik ekonomi üzerine dersler veriyordu, bunu yaparken Marx'ın öğretisinin temel ilkelerini olduğunca basit açıklamaya çalışıyordu: “Pravda” için makalelerinde İlyiç, Marx'ın öğretisinin çeşitli emenlerini popülerleştirmeye uğraştı. Bu popülerleştirmeye bir örnek, Lenin'in 1921'de, sendikalar üzerine tartışmalar sırasında, bir nesneyi, bir görüngüyü diyalektik yöntemin kullanımıyla nasıl incelemek gerektiğini karakterize edişidir. Lenin şöyle diyordu: “Bir nesneyi gerçekten tanımak için, onun bütün yönlerini, tüm ilişkilerini ve bağıntılarını kavramak ve araştırmak gerekir. Buna tam olarak hiçbir zaman erişemeyeceğiz, ama çokyönlülük talebi

bizi hatalardan ve kemikleşmekten koruyacaktır. Bu birincisi. İkinci olarak, diyalektik mantık nesneyi gelişmesi içinde, “özdevinimi” içinde (Hegel’in bazen söylediği gibi) incelemeyi talep eder... Üçüncüsü, bir nesnenin tam ‘tanımı’na, hem gerçeğin kıstası olarak hem de bir nesnenin insanın gereksinimi olan şeyle ilişkisinin pratik determinantı olarak tüm insanlığın pratiği girmeli. Dördüncüsü, müteveffa Plehanov’un -Hegel ile söylediği gibi, diyalektik mantık, “soyut gerçek olmadığını, gerçeğin daima somut olduğunu” öğretir.”

Bu birkaç satır, Lenin’in felsefe sorunları üzerinde sürekli olarak diyalektik materyalizm yöntemini kullanarak, sürekli olarak Marx’tan “öğütler alarak” uzun yıllar çalıştıktan sonra vardığı şeyin özünün özüdür. Bu satırlar, görüngülerin incelenmesinde neyin eylem kılavuzu olması gerektiğinin tüm önemli noktalarını kısaltılmış biçimiyle gösteriyor.

Lenin’in Marx’ı inceleme tarzı bize, Lenin’i nasıl incelememiz gerektiğini öğretiyor. Onun öğretisi, Marx’ın öğretisiyle kopmaz biçimde bağlıdır, o eylem içinde Marksizmdir, emperyalizm ve proleter devrimleri çağının Marksizmidir.

Nadejda Krupskaya: İşte Lenin!

Çev: İsmail Yakın, İnter Yayınları, İstanbul, 1995.

AKP'nin Can Simidi: Kanal İstanbul!

DENİZ ÖZTÜRK

AKP'li yılların en belirgin karakterlerinden birisi inşaata dayalı bir ihya stratejisini yürütmesi oldu. Bu yönelim kuşkusuz ki neoliberal dönemde dünyada belirginleşen kentsel mekanın metalaşması ve bu yolla ortaya çıkan birikime dayanma çabasından ayrı düşünülemez. Elbette ki Türkiye'de inşaata dayalı ekonomik model AKP dönemiyle başlamadı; ancak AKP iktidarının sürece “karakter kazandırdığını” ve ivmelendirdiğini görmek gerekmektedir.

AKP'nin iktidara gelişi 2001 krizi sonrasına oturdu. Bu iktidarın inşaata dayalı karakterini anlamak için kriz sonrası acil ihtiyaçlara verilen yanıtları okuyalım. İnşaat sektörünün ekonomide lokomotif oluşu, pek çok farklı sektör ve alt sektörü beslemesi, “zenginlik etkisi” ile büyümeye ve tüketime dolaylı etkisi, emek yoğun bir sektör olmasından kaynaklı istihdam yaratması kriz sonrası yıkıma uğrayan ekonominin dönemsel ihtiyaçlarını karşılamıştır.¹ Türkiye ekonomisinde AKP etkisi belirgin olarak 2007 yılı sonrasında, IMF yaptırımlarının sona ermesi ile başlamıştır. 2008 yılında patlak veren yeni ekonomik kriz AKP iktidarının inşaata dayalı ekonomiye

1 Melih Yeşilbaş: “Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, cilt 71, No 2, 2016, s. 614.

daha sıkı sarıldığı ve kentsel mekana müdahale hamlelerinin hızlandığı, büyüdüğü ve süreklileştiği dönemin de başlangıcı olmuştur.

David Harvey, kentsel mekanın dönüşüm süreçlerinin ve meta-laştırılarak oluşturulan birikim modelinin kapitalizmin tarihsel çözümlenmesinin olmazsa olmazı olduğunu söyler. Ona göre kentsel iktisat, kapitalizmin gelişme örüntülerini ve kriz dinamiklerini anlamak açısından elzemdir.² Türkiye’de ekonomik ve kentsel dönüşümlerin, müdahalelerin kırılma noktalarının ülkedeki ve hatta dünyadaki ekonomik krizler ve dönüşümlerle çakıştığını saptamak mümkündür. Örneğin, ülkedeki siyasi kırılmaları ve İstanbul’daki kentsel müdahaleleri bir zaman çizelgesine çakıştırdığımızda ortaya çıkan tablo kentsel müdahalenin çok boyutluluğunu eşzamanlı biçimde göstermektedir (Şekil 1). AKP’li yıllarda bu tablo hiç olmadığı kadar azmanlaşan bir yoğunluğu göstermektedir. Bu tercihin motivasyonunun yalnızca ekonomik olduğunu söylemek, karakteri oldukça eksik kılacaktır. AKP aynı zamanda düzenin ideolojik, hukuki, kurumsal dönüşümüne dair müdahaleleriyle çok boyutlu bir hegemonya kurmaktadır. Bu kurulan yeni masada artık inşaat sadece ekonomik bir tercih değil; devlet ihaleleri, arazi tahsisleri, bu el değiştirmelerde yandaş kayırmacılığı, özellikle mega projelerle seçim yatırımları gibi imkanları sağlayan “müthiş” aygıt olmuştur.

Devletin de özel sektörün de yatırımlarında inşaatın payı, varlık sebebi olacak kadar ağırlıktadır. Mustafa Sönmez’in 2014 yılında paylaştığı rakama göre 2003 yılından 2013 yılına kadar devlet yatırımlarında inşaatın payı 3 kat artmıştır.³ AKP için inşaat, onu politik hedeflerine taşıyan en önemli kaldıraçtır.

Mega Projelerin karakteri ne?

Öncelikle mega projelerin karakterini tanımlamakla ve onu tanımlamakla başlayacağız. En geniş kapsamlı ifadeyle mega projenin 2 kilit kıstası var: büyüklük ve çekicilik. Daha detaylı tanımlamaya göre mega projeler büyük ölçekli, milyon dolarlık ya da daha fazlaya mal olma iddiasında, geliştirilmesi ve inşası uzun yıllar süren, kamu-özel işbirliklerini içeren, dönüşümcü ve milyonlarca insanı etkileyen pro-

2 David Harvey: *Asi Şehirler*, Metis Yayınları, 2013.

3 Mustafa Sönmez: *AK Faşizmin İnşaat İskelesi*, Nota Bene Yayınları, 2015, s. 74.

jelerdir.⁴ İlhan Tekeli'nin tanımlamasına göre mega projeler; büyük ölçekli bir yatırım olduğu, devlet bütçesi, toplum ve çevre üzerinde önemli etkiler barındıran ve halkın ilgisine ihtiyaç duyan projelerdir. Flyberg, mega projelerin görece küçük projelerin büyütülmüş hali olmadığını söyler. Mega projelerin genetiği; yapılmak istenme düzeyi, projelerin geliştirilmesi ve yapımı için gereken süreleri, kompleks oluşları ve paydaş ilişkileri açısından tamamen farklıdır.

Yunanca'dan gelen "mega" kelimesi büyük, yüksek, uçsuz bucaksız, kudretli anlamında kullanılmaktadır. Buradan hareketle mega projeler kapitalizmin birikim modeli içerisinde çok farklı değerlendirilmekle birlikte, bu tip projelerin sadece bizim yüzyılımıza özgü durumlar olduğunu düşünmeyelim. Örneğin Göbeklitepe'nin de inanç merkezli bir mega proje olduğu düşünülmekte. Aynı saiklerle Didim'deki Apollon Tapınağı da bir mega projedir.

Bu örnekler ve daha fazlasının yapıcılarını tanrı krallar, firavunlar⁵, diktatörlerdir. Kullandıkları argüman kutsal ya da siyasi güç; en büyük motivasyonları ise adlarını tarihe yazdırmaktır. Mega projeleri gerçekleştirmedeki itkilerden biri olan siyasi güç ispatı çabası, projelerin hangi gereksinimleri karşılayacağı sorusunu dahi cevaplamak zorunda bırakmamakta.

Bu bağlamda, Türkiye'den şu örneği gözümüzün önüne getirelim. Kentin tüm önemli noktalarından görülebilen, değerli sit alanı Çamlıca'ya pek çok itiraza⁶ rağmen inşa edilen 37.500 kişilik Türkiye'nin en büyük camisini de İstanbul'un silüetine imza çakarak tarihe geçmek olarak okumalıyız. Çamlıca Camisi projesinde hiçbir gereksinim kale alınmamış, kamu bütçesi kullanılarak 110 milyon dolara mal edilmiştir.

4 Bent Flybjerg: "What You Should Know about Megaprojects and Why: An Overview", Project Management Journal, 2014, s. 8.

5 Cihan Uzunçarşılı Baysal mega projelerin piramitleri inşa eden firavunlara atıfla "firavunvari" (pharaonic) projeler olarak adlandırıldığını söyler. Bkz. "Mega Projelere Genel Çerçeve-den Bakmak", Mimarist Dergisi, No: 58.

6 Toplumcu Meclis 24 Ocak 2014 Kent Suçu Günlüğü: Çamlıca Camisi bir kent suçudur! <http://toplumcumeclis.org/index.php/kent-suclari/item/272-%C3%A7aml%C4%B1ca-camisi-bir-kent-su%C3%A7udur>

Mimarlar Odası 27 Temmuz 2012 tarihli Çamlıca Camisi Mimari Proje Yarışması'na dair açıklama

<https://www.tmmob.org.tr/icerik/mimarlar-odasindan-istanbul-camlıca-camii-mimari-proje-yarismasi-hakkında-aciklama>

Tarih boyunca ve günümüz de dahil, mega projelerdeki köleleştirilmiş iş koşulları devam etmekte, iş cinayetleri, kazalar olağanlaştırılmaktadır.

Kanal İstanbul projesi vesilesiyle işlev açısından çokça karşılaştırmaları yapılan iki kanal projesinin iş cinayetleri boyutuna bir bakalım. 1889 yılında Süveyş Kanalı inşaatının yüklenici firması kanalın 77 kilometresinin sadece 5 kilometresinde 22 bin kişinin kanal çalışmalarında öldüğünü ve firmanın battığını açıklamıştır. İşin tamamında 120 binden fazla işçinin öldüğü söylenmekte. 1900'lerin başında Panama Kanalı inşaatında tüm proje boyunca 30.600 işçi yaşamını yitirdi. Şimdi bu rakamlar bu yüzyılda gerçek olamaz denebilir. Olmamalı da zaten; ancak kimse de yüzyılımızın güvenli çalışma bakımından iyi durumda olduğunu söyleyemez. Katar Dünya Kupası (2022) projeleri inşaatlarına dair rakamları paylaşmak yüzyılımıza dair fikir verebilir. Katar'daki Dünya Kupası inşaatlarında öncelikle nüfusunun neredeyse yarısı kadar göçmen işçi çalıştırılmakta, toplam çalışan göçmen işçi sayısı 1.8 milyonu bulmaktadır. İşçi kamplarında yaşayanların ezici çoğunluğu güneydoğu Asya'dan gelen bekar işçiler. Katar hükümeti bir komisyon oluşturarak 2011-2014 yılları arasında Dünya Kupası inşaatlarında 1800 göçmen işçinin öldüğünü saptamış! Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu tarafından yapılan çalışma 2022 yılına kadar 7000 işçinin daha öleceğini tahmin ediyor.⁷

Son olarak da 3. Havalimanı'ndaki çalışma koşullarını, işçi eylemlerini hatırlayalım. Keza, 13 bin civarında işçi istihdam eden 3. Havalimanı'ndaki (İstanbul Havalimanı) koşullar da emekçiler tarafından “mülteci/toplama kampı” olarak tanımlanmakta, buradaki iş cinayetleri ile özellikle kamyon şoförlerinin kazaları örtbas edilse de bir kısmı kamuoyuna sızmaktadır. Bakanlığın açıklamasına göre 52 işçi 3. Havalimanı inşaatında hayatını kaybetti. Ve bu sadece resmi rakam!

Bent Flyvbjerg, Nils Bruzelius ve Werner Rothengatter'in son 50 yılın mega projelerinin dökümünü çıkarttıkları “Dev Projeler ve Risk: Hırsın Anatomisi” başlıklı araştırmaları ile devam etmek is-

7 Emre Güranlı: “Katar: Bir İşçi Cehennemi”, İleri Haber Portalı
<https://ilerihaber.org/yazar/katar-bir-isci-cehennemi-72763.html>

tiyorum.⁸ Bu çalışma ile ilgili verileri sıralarken aklımızın bir köşesinde bir sonraki başlıkta ele alacağımız planlanan Kanal İstanbul projesini bulundurmamak projeyi de anlamak açısından faydalı olacaktır.

Öncelikle dünyadaki mega projeleri inceleyen bu çalışma, bize, bu projelerin bilinçli olarak düşürülmüş maliyetler, ciddiyetleri azımsanan çevresel ve toplumsal etkiler, abartılan bir ekonomik kalkınma/gelişme beklentisi ile onay aldıklarını ve hayata geçirildiklerini göstermektedir. Birçok mega proje sistematik olarak verilerle ilgili belirsizliği ve risk unsurlarını göz ardı eder, öncesinde görülen ve itirazlara neden olan sorunları çözmek için gereken risk analizini yapmaz. Oysaki bu projelerin çevreyi tahrip ettiği, bölgenin tüm yaşayanlarını yerinden eden projeler olduğu, devletleri finansal krize soktuğu gibi çok açık sonuçlar doğuracağı ortadadır.

Aalborg Üniversitesi'nin 1995 yılında, 258 projeyi inceleyen çalışmasının sonucu, farklı türdeki projelerin tahmini maliyetlerden ortalama %28 daha fazlaya mal olduğudur. Bu çalışmadaki 258 proje 5 kıtadan 20 ülkededir; ancak maliyetlerin azımsanması bir "küresel fenomen" olarak yaygınlaşmıştır.⁹ Coğrafya ve zamana göre de bir gelişme göstermemiştir. Türkiye'nin mega projelerinden birisi 10.3 milyar dolara ihale edilen İzmit Körfez geçiş köprüsü olan Osman Gazi Köprüsü'dür. Bir genel kabul işletme modeli olagelen yap-işlet-devret modeliyle isimlerini neredeyse tüm büyük ölçekli kamu ihalelerinde gördüğümüz şirketlere yaptırılan köprünün maliyetinde ve işletmesinde "vatandaşın cebinden 5 kuruş çıkmayacak" denmişti. Türkiye'deki tüm mega projelerde "garantör devlet" uygulaması projelerin işletme sürelerinde devlet bütçesini büyük zarara uğratan faktör olarak haneye yazılmakta. 2018 yılında, sadece Osmangazi Köprüsü için Hazine'den 1 milyar 425 milyon liralık bir ödeme yapılmıştı. Osmangazi Köprüsü'nün de içinde bulunduğu Gebze-İzmir otoyolunun 2019 yılı geçiş garantisi olarak firmalara 2,5 milyar lira geçiş garantisi ödeneceği Sayıştay raporuyla ortaya çıktı.¹⁰ Köprülerde araç garantisi, havalimanında yolcu garantisi,

8 Bent Flyvbjerg, Nils Bruzelius ve Werner Rothengatter: "Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition", Cambridge University Press, 2003.

9 a.g.e., s. 15.

10 <https://ilerihaber.org/icerik/cebimizden-5-kurus-cikmayacak-demislerdi-gebze-izmir-o->

Böyle bir proje rakamlara, hele hele inşaat maliyetlerine indirgenemez. Türkiye'nin yaşadığı ekonomik duraksamaya nefes aldıracağı, ekonomik büyümesine katkı sağlayacağı düşünülen, küresel bir imge yaratma amacı olan, suni bir biçimde tüketilebilecek kentsel mekân üretme gayretindeki bu projenin yaratacağı çevresel ve sosyal etki sadece rakamlarla değerlendirilemez.

şehir hastanelerinde hasta garantisi devlet tarafından işleten şirketlere verilmekte, taahhüt edilen sayılar tutmaz ise devlet elini cebine sokmakta, kullanmadığımız köprülerin, havalimanının, şehir hastanelerinin borcunu bizlere ödetmektedir.

Sonuçları görülmekle birlikte, mega projeleri çekici kılan ne peki? Tüm dünyada bu projelerin sayıca bu kadar patlama yaratmasında harekete geçiren ne? Teknolojinin ilerlemesiyle beraber inşa sürelerinin kısalması ve projelerin “en”lerinin yaratılmasının imkanı mega projeler patlamasının kriterlerinden birisidir.¹¹ En büyük havalimanı, en uzun bina, en büyük cami teknolojinin imkanları olsa da aynı zamanda politik gösteriştir. Bir başka önemli motivasyon da budur. Elbette ekonomik çekicilik sürecin merkezini oluşturur. Devlet bütçelerini sarsan mega projeler özel sektör için olmayan kaynakların yaratılması anlamını taşır. Son olarak da estetik çekicilik sayılabilir. Örneğin, Dünya Bankası'nın 1999-b raporunda gelişmekte olan ülkelere, ekonomik krizlerle başa çıkabilmenin yolunun küresel ekonomiye eklemlenmek ve küresel ölçekte yarışmacı kentlerini yaratmak olduğu tavsiyesi de buraya

toyolunun-gecis-garantisine-25-milyar-lira-odenecek-109809.html

11 Bent Flyvbjerg, 2014, “What You Should Know about Megaprojects and Why: An Overview” (Megaprojeler ve Nedenleri Hakkında Bilmeniz Gerekenler: Genel Bakış), Project Management Journal, s. 10.

oturmaktadır. İkonik ve pazarlanmaya hazır projelerle kentler dünya piyasasındaki yerini almalıdır.

Bu projelerin onay alma süreçlerinde yine sistematik biçimde parlamentoları, kamuoyunu medya eliyle yanıltmaları başka bir ortak özelliktir. Özellikle bu “yalan dünya”nın yaratılmasında kamuoyunda ikna edici olabilecek teknik elemanların, uzmanların, bilim insanlarının pozisyonu önemli rol oynar. Kanal İstanbul projesi Çevresel Etki Değerleme Raporu'nun hazırlanmasında 42 adet teknik eleman ve uzmanın imzası bulunmaktadır. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın açıklamasına göre ise Kanal İstanbul projesi için 7 üniversiteden 200'ü aşkın uzman 33 bilim dalında çalışma yapmıştır. Bu kadar uzmanın gerçek riskleri bilmemeleri mümkün olmadığına göre, hakikat bilinçli bir biçimde gizlenmekte, rakamların hipnotize edici dünyası kullanılmaktadır.

Kanal İstanbul tüm yıkımıyla bir mega projedir!

İlk kez 2011 yılında “Çılgın Proje” adıyla topluma tanıtılan Kanal İstanbul projesini diğerlerinden ayıran belirgin bir yanı bulunmaktadır. Kanal İstanbul, çok büyük bir gayrimenkul projesidir; ancak aynı zamanda İstanbul'a, Trakya'ya, Marmara Denizi'ne ve Karadeniz'e büyük ölçekli etkileri olacak, ait olduğumuz coğrafyanın karşı karşıya kaldığı en büyük coğrafi ve ekolojik tehdittir; bir eko-kırım projesidir.

ÇED Raporu'nda¹² planlanan kanal güzergahı, Karadeniz'den Terkos Gölü'nün doğusundan (3. Havalimanı'nın batısından) başlayıp Sazlıdere baraj havzası boyunca devam edip Küçükçekmece Gölü'nü yararak Marmara Denizi'ne ulaşan 45,2 kilometre uzunlukta öngörülmektedir. 21 metre derinliğinde¹³ ve 250-1000 metre aralığında değişen genişlikte olması planlanan kanalda 4 yıl süreyle sadece hafriyat kaldırılması ve 1,5 milyar metreküp taş ve toprak çıkarılması hesaplanıyor. Bu çıkarılacak hafriyatla Karadeniz ve Marmara Denizleri kıyılarında konteyner limanı ve lojistik alan yapılması planlanıyor. Karadeniz kıyısına yapılması planlanan dolgu 605 bin 865 metrekü-

12 Kanal İstanbul Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, Bölüm 3-34.

13 Karşılaştırma yapabilmek için İstanbul Boğazi'nin boyutlarına bir bakalım isterim. İstanbul Boğazi'nin uzunluğu 30 km. En geniş yeri 3,5 km, en dar yeri 698 m (Anadoluhisarı-Rumelihisarı arasında) ve ortalama su derinliği ise 60 m.

re! Yani Karadeniz kıyısında 38 km uzunluğunda en az 100 metre genişliğinde bir dolgu alan. En az 520 futbol sahası büyüklüğünde!

Farklı boyutlardaki etkilerini sıralayacağımız Kanal'ın meşruluk zeminini ne peki? 1600 sayfalık ÇED Raporu'ndaki tek gerekçe: Boğaz trafiği! Ancak Ulaştırma Bakanlığı'nın açıkladığı rakamlarda ve ÇED Raporu'nda da verilen rakamlarda görülüyor ki gemi sayısı 2007 yılından 2019'a kadar 15 bin, yani yıllık 41 bin geçişle %23 oranında azalmış. Ancak neye dayandığı bilinmeyen bir biçimde ÇED Raporu tahminleri 2071 yılında 86 bin gemi geçişi olacağını söylüyor ve tüm senaryosunu da bunun üzerine kuruyor.

Neye rağmen bu projede ısrar?

Öncelikle coğrafyayı kökten değiştirecek ve geri dönüşsüz olan bu proje ekolojik tüm dengeleri sarsacaktır. Böyle bir proje rakamlara, hele hele inşaat maliyetlerine indirgenemez. Türkiye'nin yaşadığı ekonomik duraksamaya nefes aldıracağı, ekonomik büyümesine katkı sağlayacağı düşünülen, küresel bir imge yaratma amacı olan, suni bir biçimde tüketilebilecek kentsel mekan üretme gayretindeki bu projenin yaratacağı çevresel ve sosyal etki sadece rakamlarla değerlendirilemez.

Oşinografi yani okyanus bilimcilerin kesinkes uyarısı, Karadeniz ve Marmara'nın oturmuş karakterlerinin ve uyumlarının hızlıca, birbirlerini yok edercesine hareket edeceğidir. Uzmanlar Marmara'nın ölü bir deniz olacağı konusunda net uyarılarını yapmaktadırlar.

Proje alanının %52'si tarım arazisi ve meradır. Proje alanında bulunan tarım arazileri yok olacağı gibi, yeni yapılaşmalarla verimli topraklar tehdit altında kalacaktır.

Projenin en ciddi tehditlerinden birisi susuzluktur. ÇED Raporu'nda Sazlıdere barajının %60'ının iptal olacağı net biçimde ifade edilmektedir. Bu da İstanbul'un 25 günlük su ihtiyacı demektir. Var olan su kaynaklarının yok oluşu, yeni nüfus basıncı, su havzalarının, bu havzalara akan derelerin, yer altı kaynaklarının birbirine ulaşamaz hale getirilmesi, tatlı su kaynaklarının tuzlu su riskiyle karşı karşıya bırakılması, çözüm olarak sunulan Melen Barajı projesinin türlü yolsuzluklarla batırılması görmezden gelinmeye çalışılmakta

ve susuzluk tehlikesi yalan olarak nitelendirilmektedir.¹⁴

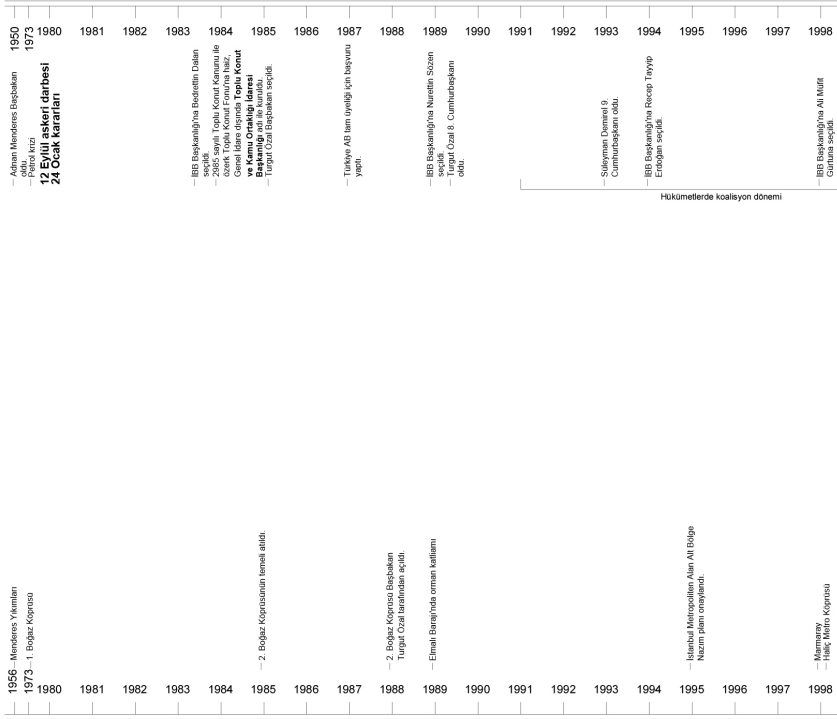
Bu proje büyük bir kaz-doldur projesidir. En büyük iş kalemi olan hafriyat ve dolgu işlerinin proje süresinin en az 4 yılını alacağı öngörülmektedir. Kaldırılan hafriyatın nereye boşaltılacağı sorusu, ÇED Raporu'nda maliyet ve zaman tasarrufu sebebiyle Karadeniz kıyısında 38 km uzunluğundaki bir dolgu alan ile yanıtlanmaktadır.

Ve tabii ki Yeni Şehir projesi. İstanbul'un anayasası sayılan 2009 yılında onaylanan 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı notları İstanbul'un kuzeyini kentin büyümesine kapatma uyarısını çok net yapmakta ve kuzey ormanlarını, su havzalarını koruma sınırını çizmekteydi. Kanal İstanbul projesinin ÇED Raporu'nun gündeme gelişi ile eş zamanlı olarak Çevre Düzeni Planı için de değişiklik yapılmakta, kentin kuzeyinde Kanal'ın iki tarafında yeni bir şehir projesinin yasal zemini hazırlanmak istenmektedir. Bu projenin gayrimenkul projesi boyutu İstanbul için en az Kanal kadar yıkım demektir.

Bu projenin çevresel, kentsel, finansal etkileri burada kısaca sayılanlardan çok daha fazlasıdır. Son olarak şunu not ederek bitirelim: Mega projelerin bir başka ortak özelliği de kamusal yarara sahip projelerin rafa kalkması ve kamu gelirlerinin büyük şirketlere aktarılmasıdır. Depremini bekleyen İstanbul'da Kanal İstanbul'un 110 milyar liralık bütçesi ile depreme dayanıklı 1.384.000 adet konut inşa edilebilir.¹⁵ Kanala ayrılacak bütçenin; depreme dayanıklı, sağlıklı barınma hakkına, eğitime, sağlığa harcanması; tüm ekolojik eşiklere dayanmış kentimizde ve etkilediği bölgemizdeki bitkisi, hayvanları, suyu, toprağı, havası, insanlarıyla tüm yaşayanlarının korunması için mücadeleimiz sürecek.

14 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından projeyi meşrulaştırmak ve kamuoyu desteği kazanmak için açılan kanalistanbul.gov.tr sitesindeki "İddialar ve Gerçekler" bölümü.

15 Ya Kanal Ya İstanbul Koordinasyonu, Kanal İstanbul Faturası

Şekil 1: Siyasi Dönemeçler – Kentsel Müdahaleler Zaman Çizelgesi
 Hazırlayan: Deniz Öztürk, Gül Köksal, Mimarist Dergisi, sayı 58, 2017.

Emekçilerin Dünyasında Neoliberal Dönüşümler

ERDEM ÇALIŞKAN

Son zamanlarda daha sık kullandığımız bir kavram var: Neoliberalizm. Bu kavram, 1970'lerden itibaren dünya kapitalist-emperyalist sisteminin sermaye birikim biçiminin ithal ikamecilikten sonraki eğilimini anlatmak için kullanılıyor.

Ancak neoliberalizm oldukça değişken, akışkan bir kavram. Bu değişkenlik ilk olarak, farklı ülkelerde farklı yansımalarla sahip olmasıyla gözleniyor. Ülkelerin siyasi birikimleri, üretim araçlarının durumu ve tarihleri neoliberal hükümetlerin iktidara bağımlılığıyla değişkenliğin önünü açıyor.

İkinci olarak, 1970'lerden bugüne geçirdiği evrimsel süreçte kendi içinde bazı noktalarda farklılaşmalara sahip. Daha önce Komünist'te, neoliberalizmin siyasi, iktisadi ve ideolojik krizlerine ilaveten sistem içi rekabetin de önünü açtığı ve bununla da ilişkili olarak otoriterleşme eğiliminin son dönemlerde belirleyici olduğu tartışılmıştı.

Üçüncü olarak, algılar yönündeki farklılaşma geliyor. Burada, önceleri daha çok üretim ilişkileri üzerindeki etkileriyle incelenmiş olsa da bugün geldiğimiz noktada neoliberalizmin siyaset sahasından spora, insan ilişkilerinden gündelik hayata neredeyse bütün

yaşamı “kendi doğruları” esasında düzenlemeye çalıştığı görülüyor. Yazımızın odaklanacağı yer de aslında bu noktadır.

Bahsi geçen üçüncü nokta her ne kadar neoliberalizm hakkında yorum yapanların (*eksik*) algısından kaynaklanan bir başlık da olsa, neoliberalizmin değişken doğasının derinliğini ortaya çıkartması bakımından değerlidir. Çünkü neoliberalizm, -tıpkı bir üretim biçimi olmayan modernite gibi- toplumsal alanın bütününe hedef almakta, geniş kesimler için yeni bir rasyonalite öne sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, modernitenin insanlığa kattığı birikimler üzerinde çürütücü bir etkisi olduğu da gözlenebilir.

Neoliberal dayatma: Yeni bir düzen, yeni bir toplum, yeni bir insan Modernite, kapitalizmin yükseldiği koşullarda insan aklını ve dünyevi yaklaşımı güçlendirmeyi, bununla birlikte yurttaşlık bilincini de geliştirmeyi amaçlamanın yanı sıra, niceliği ve etkisi giderek artan işçi sınıfının siyasette belirleyici role sahip olduğu bir dönemin de kapısını açmıştı. Parlamento, meclisler, dernekler, işçi sınıfı partileri, seçimler, referandumlar gibi “sıradan insanın” mücadele zeminlerine yerleşen ve bugünün siyaset repertuarında hala kıymetli olan birçok araç siyasetin dünyevileşmesine dayanıyordu. Neoliberalizm ise daha güçlü, daha rekabetçi ve bunun için daha kolay yönetilmesi gereken bir düzeni öngörmektedir. Bunun yolu da işçi sınıfının iş sahasından kimliklere, yaşam alanından sorumluluk süreçlerine kadar bölünmesinden ve siyasetin üretim, bölüşüm ve tüketimin bir bütünü olan iktisattan koparılmasından geçmektedir.

Neoliberal dönemde bütün ülkelerde gözlemlenen bir ortak eğilim, ekonomiye ve kaynakların nasıl bölüştürüleceğine dair tartışmaların siyaset sahnesinden ayrıştırılarak bu alanda uzmanlaşmış bir kesime, teknokratlara sevk edilmesidir. Bu kesimler tarafından belirlenen katı ekonomi politikaları seti, bütün ülkelere rekabette kazanmanın yolu olarak dayatılmıştır. En sosyal demokratından en sağcısına bütün düzen partileri neoliberal düzenin esaslarını kabul ederek siyaset sahnesinde boy göstermektedir. Bu anlamıyla aslında bütün düzen partileri, siyaset sahnesini daraltmakta ve aynılaştırmaktadır. Farklı seçenekler arasında tercih hakkının olmadığı, tercih üretilmesinin önüne ise sert bariyerler çekildiği bir düzende demokrasi, özgürlük ve hatta siyaset bile kavramsal bir aşınmaya uğramaktadır.

Ekonominin siyasetten ayrıştırılması süreci, siyasetin ekonomideki istikrarsızlığın kaynağı olduğu varsayımıyla meşrulaştırılır. Siyasetin başlıca alanı olan devletin de ekonomik alanda rekabetin önünü kestiği ve piyasayı daralttığı iddiası, ekonominin tamamen serbest piyasaya devrini amaçlar. Ancak süreç gerçekte böyle işlememektedir. Devlet, serbest piyasanın garantörü, piyasa ilişkilerinin düzenlenmesinin başlıca aracı ve muhafızı olan bir konum almıştır. Neoliberalizmin dayattığı özelleştirmeler, her şeyin metalaştırılması veya sosyal harcamaların daraltılması gibi ekonomi politikaları bizzat devlet aracılığıyla yürürlüğe sokulmuştur. Bunun da ötesinde, devletin gayesi, işleyişi ve hatta meşruiyetini sağladığı kaynaklar bile piyasa düzeninden güç almaya başlamıştır.

Dolayısıyla siyasetle ekonomiyi ayrıştırmak amacıyla çıkılan yol, sadece ve esas olarak, siyasetin toplumdaki, yani işçi ve emekçilerden koparılmasına çıkmıştır. Buradaki örtülü amaç, toplumun kendisini nasıl sürdüreceği ve nasıl yeniden üreteceği anlamına gelen ekonominin, halkın söz, yetki ve karar alanından çıkartılmasıdır.

Üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkilerinin tartışılmadığı, ülke yönetiminin uzmanlaşmış elitlere bırakıldığı, siyaset sahnesinin aynılaştığı bir demokraside, siyaset adına ve siyaset için tartışılacak ne kalır? Neoliberalizmin baştan sona yeniden biçimlendirmeye çalıştığı bu toplum biçiminde, “halkın yönetimi” anlamına gelen demokrasi artık ne ifade eder? Yoksa demokrasi ve siyaset anlamını bütünüyle anlamsızlaşmış mıdır?

Siyasetin halka kapatılması

Demokrasi, en az neoliberalizm kadar değişken ve farklı tanımlamalara sahip bir kavram olsa da bugün için bize emekçilerin siyasette söz hakkına sahip olmasını ve toplumun bütününe ilgilendiren kararların alınması sürecine katılım hakkını çağrıştırmaktadır. Söz ve katılıma hakkının olmadığı yerde, özgürlük de yoktur. Oysa neoliberalizmle birlikte, ekonominin siyaset alanının dışına çekilmesi söz ve katılım hakkının daraltılmasının en somut örneğidir. Bununla birlikte, modern devletlerin ortaya çıkışından bu yana halkın mücadeleleriyle kazanılmış bütün ifade ve temsil araçları da çürütülmekte, güç kaybetmektedir. Modern siyaset araçları zayıflarken

dünya kapitalizminin otoriterleşmesi, temsili siyasette yasamanın, hükümetlerin manevralarını ağırlaştırdığı gerekçesiyle önemsizleştirilmesini beraberinde getirmektedir. Ayrıca, birçok ülkede yapılan yeni düzenlemelerle, yargının da hükümetlerin araçsallaştırdığı bir aygıtı dönüştüğü açıkça görülmektedir.

Neoliberal siyaset örüntüsünün, “küresel ekonomi politikaları” aracılığı ile siyaseti çok katı bir biçimde sınırlandırdığı söylemiştik. Bu sınırlama, düzen siyasetinin içindeki alternatifleri aynılaştırmaktadır. Öte yandan, rekabete dayalı işleyiş, piyasanın genelinde olduğu gibi kamusal alandaki ifade araçlarının da tekelleşmesini getirmiştir. Basılı yayınların ve televizyon kanallarının artan maliyetlerine karşı, sadece ana akım mecralar hayatta kalabilmekte, sosyal medyada maddi güç büyük bir hegemonyayı da peşinde getirmektedir. Bununla birlikte, emekçilerin sesini duyurabileceği, bağımsız mecralar da devletin siyasi baskılarıyla karşılaşmaktadır.

Bütün bu gelişmelerle birlikte, artan eşitsizliklerin emekçileri geçim derdine boğması ve yaşamsal kaygılarla sürekli tehdit altında tutması, siyaset alanının kapılarını halka büsbütün kapatmaya yönelir. Siyasetin halka kapatılmasının en önemli yollarından biri ise işçi sınıfının bir araya gelmesinin önlenmesi, yani sınıfın birliğinin baltalanmasıdır.

Sınıfın birliği ve neoliberal bölünme

Dünyanın her yerinde, neoliberalleşmenin öncelikli hedefi, işçi sınıfının parçalanmasıdır. Bu parçalanma, öncelikle işçi sınıfının emek sürecinde gerçekleşir. Neoliberal dönemin ilk uygulayıcıları, önce işçi sınıfının emek sürecindeki birliğini bozmaya yönelmiş, aynı anda sendikaları hedef alarak örgütlülük düzeyini düşürmüş, böylelikle sınıfın birliğini büyük ölçüde parçalamıştır. Bu amaçla başvurulan araçlardan en önemlisi, teknolojinin gelişimiyle birlikte işin ve emek sürecinin bölünmesi, küçük parçalara ve yalıtık mekanlara ayrılmasıdır. Emek sürecinin bu biçimde ayrıştırılması, küçük üretim alanlarının önünün açılması, gelişen üretim araçlarının daha az işçiyle çalışabilir olması, vb. gelişmeler işçi sınıfının birliğini baltalayan süreç ve girişimlerin en somut olanlarıdır.

Öte yandan artan işsizlik, emek sürecinde gerekli olan niteliğin

sürekli yenilenmesi zorlaması, eğitilmiş işgücünün çalışabileceği alanın daraltılması ve taşeronlaşma emekçinin işi ile bağında sürekli bir güvencesizlik halinin gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Bu güvencesizlik, sermaye tarafından, işçilerin bir araya gelmesi ve haklarına sahip çıkmasına karşı kullanılan sürekli bir tehdittir. Bu güvencesizlik, sendikalara ve işçi sınıfı partilerine saldırılarla birlikte yaygınlaşmış, emekçileri çıkarlarını birlikte savunma becerisinden yoksunlaştırmayı amaçlamıştır. İşini, maaşını, çalışma saatini diğer emekçilerle birlikte savunamayan işçi, bunları yalnız başına savunmaya zorlanır.

Ancak neoliberalizm, emek sürecinin içine de dışına da uyguladığı yapısal değişimleri genellikle bir “saldırı” olarak sunmaz. Aksine, bunu, değişen dünyanın “en verimli” yöntemi olarak gösterir. Bunun emek süreci içinde en yaygın örneği ise esnek çalışma biçimidir. Başta emekçilere bir özgürlük gibi sunulan bu esneklik, sermayenin, çalışma saatleri ve üretim mekanı dışında da işçinin üzerinde etkili bir denetim kurmasının önünü açar. Susmayan telefonlar, kontrol edilmesi gereken e-postalar veya evde tamamlanması gereken işler işçinin özel hayatını da sömürür.

İşe ve geleceğe dair bütün güvencesini tek başına sağlamak zorunda olan kişi, piyasanın ihtiyaçlarına adapte olmaya mecbur kalır. Teknoloji sürekli gelişirken, üretim araçları çeşitlenirken ve piyasanın ihtiyaçları yenilenirken emekçinin de kendisini sürekli güncellemesi gerekir. Bu sebeple, değişken emek sürecinde dinamik olmak, yeni koşullara uyumlanmak başarı diye övülür.

Risk almak da güvencesizliğin bir çaresi veya yükselmenin bir fırsatı gibi işçi sınıfının karşısına sürülür. Hareketsizliğin başarısızlık olarak görülmesi, başarının sırrının tehlikeli sulara olduğu anlatısı ile bütünleşir. Memuriyetin “rahat” olmakla, özel sektörün ise kazançla anılıyor olmasının altında da bu zemin yatar. Ancak bütün riskler fırsatlara açıyormuş gibi sunulan bu duruma dair, Richard Sennett “endişe, sürekli riskle dolu bir ortamda hissedilir ve geçmiş deneyimlerin bugüne rehberlik edemediği süreçlerde yoğunlaşır. Risk altında olmaya umut verici değil bunaltıcı bir anlam yüklüyoruz”¹ der.

1 Richard Sennett: Karakter Aşınması – Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019.

Neoliberal aklın kullandığı bir başka yöntem ise, emek sürecinde işçiyi her türlü yetki ve haktan mahrum bırakırken, işin başarısızlığına dair her türlü sorumluluğu emekçiye yıkmaktır. Şirket kâr ederken neoliberal yöntemlere övgü düzülmesi, zarara edildiğinde suçun işçiyi kesilmesine dönüşür. İşçinin iş başarısından kendisini sorumlu tutması beklenir. Piyasanın uzmanı CEO'lar veya çeşitli yöneticiler eliyle, zararın sorumluluğu "kendisini geliştirememiş, ağır veya işini iyi yapamayan" emekçiye kesilir. Piyasa düzenindeki başarısız yaşamöyküsünün sorumluluğu da işçinin kendisine yüklenir doğal olarak. İşçi, bu baskıyı kendi başına sırtlanmak zorundadır. Çünkü şirketi onu kolaylıkla gözden çıkartabilmekte, yerine bir başkasını bulabilmektedir. Bundan dolayı, işçi ekonomik hedefler veya çıkarlar için kolayca feda edilebilirdir. Örneğin, ülkenin ekonomik sorunları karşısında uygulanabilecek olası kemer sıkma politikalarına, önce işçi sınıfının kemerleri sıkılarak başlanır.

Başarının "ayın elemanları" ile emekçileri bir rekabete zorlayarak teşvik edilmesi, başarısızlığın ise yine emekçilerin sorumluluğu olarak görülmesi piyasanın doğrularını destekleyen bir yaklaşımdır. Çünkü başarının da başarısızlığın da kolektifleştirilmesi rekabete, kâr hırsına veya şirketlerin çıkarları uğruna feda edilmeyi meşrulaştıramayan ama insanca bir yol arayan yegane yaklaşımdır.

Bütün bunların yanında, her geçen gün daha da belirginleşen şekilde, neoliberalizm asla sadece emek sürecine dönük bir parçalama ve dönüştürme politikası gütmemektedir.

Emek-gücüne neoliberal saldırı

Sermaye sınıfının, toplumsal etkenlerin ve göreceliliklerin haricinde, işçinin ürettiği değer içerisinden yalnızca işçinin emek-gücünü yeniden üretebilmesini sağlayacak kadarını maaş olarak verdiği bilinen bir olgudur. Emek-gücünün yeniden üretim sürecinde, sosyal devletlerle birlikte gelişmiş eğitim, sağlık, ulaşım vb. sosyal haklar da devlet hizmeti olarak dahil edilmiştir. İşte bu kısım, neoliberal müdahalelerin aslında daha geç tartışmaya açılan kısmıdır. Neoliberalizm yalnızca emek-gücünün emek sürecindeki durumunu değil, yaşadığı semtten sosyalleşme alanlarına, insan ilişkilerinden siyasi hayattaki öznelğine kadar tüm yeniden üretim sürecini de

dönüştürmeyi amaçlar. İnsan ilişkilerine baştan sonra yayılan piyasalaşma ve dünyevi her şeyin metalaştırılması emek-gücünün yeniden üretiminin dönüşümünde iki belirleyici noktadır.

Eğitim, sağlık, ulaşım, beslenme, barınma gibi temel hakların günden güne özelleştirilmesi, metalaştırılması ve piyasalaştırılması emeğin yeniden üretiminin bütün maliyetinin işçi sınıfına yıkılması anlamına gelmektedir. Bu süreç, bir emekçinin sisteme maliyetini azaltmayı da öngörmektedir. Bu anlamda “beyin göçü” diye tarif edilen durum, aslında göçü alan ülke için nitelikli bir emekçinin maliyeti karşılanmadan ülkeye alınmasıdır. Göçü alan ülke, o emekçinin maliyeti için muhtemelen göç veren ülkenin 3-4 katı bir harcama yapmak zorundadır. Öte yandan, göç eden emekçiler gittikleri yerde de işgücünü ucuzlatmaktadır. Emekçinin yetişmesine daha az maliyet harcanması da sermayenin maliyetinin azaltılmasında örtülmüş bir başlık olarak kalır.

Eğitimi, sağlığı, gelişimi konusundaki sorumluluk tümüyle kendi üzerine yıkılan emek-gücü, sermayenin karşısına bir başka sermaye odağı gibi çıkarılmaktadır. Tıpkı sermaye gibi, daha avantajlı olmak için kendisine yatırım yapması, kendi maliyetini düşürmesi, kendi fiyatını azaltması, kendisi gibi rakipleriyle rekabet etmesi beklenir. Albenisini arttırmaya zorlanır. CV'lere, kurslara, danışmanlıklara boğulur.

İşçinin iş başarısından kendisini sorumlu tutması beklenir. Piyasanın uzmanı CEO'lar veya çeşitli yöneticiler eliyle, zararın sorumluluğu “kendisini geliştirememiş, ağır veya işini iyi yapamayan” emekçiye kesilir. Piyasa düzenindeki başarısız yaşamöyküsünün sorumluluğu da işçinin kendisine yüklenir doğal olarak. İşçi, bu baskıyı kendi başına sırtlanmak zorundadır.

Eşitsizliklerin yoksulluğu derinleştirip yaydığı, zenginliği ise sürekli yoğunlaştırdığı günümüz toplumlarında emekçiler yoksulluktan, güvencesizlikten, ekonomik kaygılardan sakınmak için emek-gücünü piyasaya en uygun hale getirme dayatmasıyla karşı karşıya kalırlar. Bugün üniversitelere dair tartışmalarda sık sık karşımıza çıkan kariyerizm, “emek gücünü sermayeye en uygun hale getirmek için çıkartımdan çıkmanın” akımıdır. Eğitim, piyasaya uygun ucuz işgücü üretiminin aracı haline gelirken, üniversiteler de yatırım mantığıyla işlemeye başlar. Özellikle Amerikan sistemiyle biçimlendirilmiş vakıf üniversitelerinde krediler sürekli azaltılırken üniversite mezuniyeti para ile alınıp satılan bir şey haline dönmektedir. Üniversite eğitiminin esasındaki bilgi ve yöntem edinme düsturu, yerini kişinin kendi emek-gücüne yatırım yapmasına bırakır. Sertifika veya belge toplamanın kutsallaştırıldığı, prestijli yerlerde staj yapmak için üzerine ücret ödendiği bu eğitim sisteminin rekabetçi yapısı, Erasmus gibi kişiye “albeni kazandıran” vaatlerle umut satarken eşitsizliği sürekli güçlendirme eğilimindedir.

Emek gücünün piyasaya uygun hale getirilme zorlaması, sadece iş piyasasına değil, toplumun geneline yayılmış bir rasyonaliteyi yansıtmaktadır. Neoliberal düzende bütün toplumsal ilişkiler piyasa ilişkilerinin doğrularına ve kabullerine göre biçimlenir. Örneğin, piyasa doğrularına göre en iyi ürün, en çok alıcısı olandır. Ancak bu ilke sosyal ilişkilere odaklandığında, en doğru kitap veya gazete en çok satılan, en doğru sosyal medya profili en çok takip edilen gibi anlaşılır. Öte yandan, piyasa düzeninde çekim noktası yaratan “en iyi pratikler” toplumsal hayata da uyarlanır. Piyasaya uygun, en iyi rekabet eden eylem biçimi ahlaklaştırılır. Para ile her alanda haklılık ve güç sağlanabiliyor oluşu, paranın insan üzerindeki hegemonyasını güçlendirir.

En iyi pratiklerin hayatın diğer kısımlarına yayılmasının sonuçlarına dair Wendy Brown şöyle demektedir: “Liberal demokrasiden neoliberal demokrasiye geçişte, yurttaşlık erdemi sorumlulaştırılmış girişimcilik ve kendi kendine yatırım yapmak biçimini alırken, kemer sıkma politikaları döneminde de devlet başkanlarının iş dünyasındaki patronların düzenli olarak talep ettiği ‘müşterek fedakarlık’ biçimini almıştır.”²

2 Wendy Brown: Halkın Çözülüşü – Neoliberalizmin Sinsi Devrimi, Çev: Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.

Paranın neoliberal düzende satın alabildiği ve tamamen dönüştürebildiği bir diğer başlık ise yaşam alanlarıdır. Çeşitli ulaşım araçlarıyla iş merkezlerine bağlanan emekçilerin yaşam alanları, Türkiye’de çok aşına olduğumuz bir yöntemle parçalanmaktadır. Yoksullukla yüzleşmekte olan yüzlerce emekçinin yaşadığı semtler veya mahalleler, çoğunluğu cezbeden kâr oranlarıyla, fazla dairelerle ve kira ödemeleriyle devletin desteklediği şirketlerin büyük kentsel dönüşüm projelerine açılır. Yıkım ve yeniden inşanın ardından, mahallenin eski sahiplerinin genelde yeni aidatından, kültüründen veya mimarisinden önceki yaşam şeklini oluşturamadığı görülür. Yeni yerleşim yerinde yerel ilişkiler sıklıkla zayıflar, yerleşim yerine aidiyet ve sahip çıkma hissiyatı körelir. Bu körelme, emekçilerin yaşam alanlarındaki birliğin de çözülmesinin önemli bir noktasıdır. Selamlaşmayan, dertlerini paylaşmayan veya birbirinden haberdar olmayan yüzlerce insan, yeni yaşam alanlarında kendi sıcak, huzurlu ve yeni evlerine yalnızlaştırılarak tıklır.

Yalnız işçiden sınıf mücadelesine

Neoliberal düzende sosyal yalnızlık hissi ve emek sürecinde risk alma mecburiyeti, başarısızlık endişesiyle birlikte güçlü kişisel sorunların önünü açmaktadır. Başarısızlık neoliberal düzenin bir tabusudur. İnsan hayatında asla olmaması gereken, insanı dipsiz uçurlara sürükleyecek, bir kere yakalanıldığında insanın paçasını hiç bırakmayacak tehlikeli bir ruh gibi sunulur. Toplumdan, tarihten ve çevresel etmenlerden soyutlanarak bireyselleştirilmiş başarısızlık algısı insanın kendisinde değerli bir şeyler görebilme yeteneğini esir alır. İnsanı karamsarlığa ve yenilgiye sıkışmaya yönlendirir.

Emek sürecinden sosyal alana, gündelik ilişkilerden başarı standartlarına kadar bütün alanlar üzerinde etkisi giderek artan toplumsal eşitsizlikler tarafından pekiştirilen korkular, bugün insan aklı üzerinde kuşatıcı bir baskı oluşturmaktadır. Ekonomik kriz, “terör”, işsizlik gibi konularla sürekli şişirilen toplumsal korkular, toplumun geniş kesimlerini güvenlik kaygısıyla bir boyun eğişe zorlamaktadır. Diğer bir deyişle, neoliberalizm devletin ideolojik ve baskı araçlarıyla bastırıldığı emekçileri korku ve kaygılarla zapt etmeye çalışmaktadır.

Bütünlüğü parçalanmaya çalışılan, siyaset alanları dağıtılmış, kişiliği ve karakteri bile hedef alınan ama esasında toplumun bütün üretiminin asıl sahibi olan işçi sınıfı, bir araya gelebileceği zeminleri bulmak ve siyasetin üzerine kapatılan kapılarını yıkmak için, neoliberal üretim biçimine karşı en büyük güç olmaya devam etmektedir.

Marksizm ve Uluslararası İlişkiler: Zorunlu Bir Karşılaşma

VEDAT GÜNEY

Uluslararası ilişkiler ile ilgili bir tanımlama yapılırken veri alınan aktörlerin¹ türü tanımın dar ya da geniş kapsamlı niteliğini belirlemektedir. Bu çerçevede geniş ölçekli bir tanım yapmak gerekirse, uluslararası ilişkiler; uluslararası alanda devlet ve devlet dışı tüm aktörler arasındaki her türlü ilişkiyi kapsayan oldukça zengin ve geniş içeriğe sahip disiplindir. Burada her türlü ilişkiyle anlatılmak istenen, siyasal, ekonomik, hukuki, askeri, mali, ticari ve finansal ilişkilerin yanında bilimsel, kültürel ve sportif faaliyetleri de kapsayan tüm toplumsal ilişkilerdir.

Bununla birlikte, kavramın daha dar tanımına bakarak, uluslararası ilişkiler, devlet dışı tüm aktörleri de dahil ederek bunlar arasındaki tüm ilişkileri kapsayan bir kavram olarak görülebileceği gibi sadece devletler arasındaki ilişkiler bütününü ifade eden bir kavram ve disiplin olarak da görülebilir. Ancak günümüzde uluslararası sistemi çok aktörlü bir yapı olarak görme eğilimi disiplin içerisinde ağırlık kazandığı için, uluslararası ilişkileri devletler dışındaki aktörlerin de dahil olduğu çok daha karmaşık bir ilişkiler ağı olarak tanımlamak, yani kavramın geniş tanımını kullanmak daha doğru olacaktır.

1 Uluslararası ilişkilerde, bağımsız karar alabilme ve bağımsız hareket edebilme kabiliyeti-ne sahip ve diğer aktörleri etkileyebilen siyasal birimler aktör olarak adlandırılır.

Toplum bilimler kategorisi içerisinde değerlendirilen diğer disiplinlerde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de temel inceleme birimi tekil ya da gruplar şeklinde ifadesini bulan, uluslararası politikanın bir siyasal birimi olan insanlardır. Her dönem geçerli olacak şekilde disiplinler arası bir karakter taşıyan uluslararası ilişkilerin özerk bir disiplin formatına ulaşması disiplin içerisindeki teorik girdilerle mümkün olmuştur.

Uluslararası ilişkilerin tarihsel gelişimi

Uluslararası ilişkilerin kurumsal bir disiplin haline gelmesi Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte mümkün olmuştur, ancak modern bir siyasal alan olarak Uluslararası İlişkiler, 1648 Vestfalya Barışı ile başlatılabilir. Vestfalya Barışı'yla birlikte yapılan düzenlemelerle egemenlik, sınırlar, iç işlerine müdahale, uluslararası hukuk gibi ilke ve teamüller tartışılmaya başlanmış ve bugünkü anlamıyla ulus-devletlerin temelleri atılmıştır.

Vestfalya Barışı sonrası ortaya çıkan ulus-devletlerle birlikte bir disiplin olarak filizlenmeye başlayan uluslararası ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı'yla büyük bir kırılma yaşamıştır. Bu savaş uluslararası sistemin tüm büyük güçlerini kapsayan, dünya ölçeğine yayılan, daha önce görülmemiş bir tahrip gücüne sahip silahların kullanımıyla gerçekleştirilen son derece yıkıcı bir savaş olmuştur. Bununla birlikte savaşın uluslararası sistem üzerindeki etkileri çok geniş bir alana yayılmıştır.

Savaş, egemen sınıflar için bir kâr kapısı ve iç krizleri dışarıya ihraç etme olanağı sağlamaktayken, savaş sırasında verilen ağır kayıplar yine egemen sınıflar için istatistikten başka herhangi bir şey ifade etmemiştir. Bununla birlikte savaş sırasında ateşli silahların kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan büyük kayıplar, salgın hastalıklar, devasa yaralar ve öldürücü gazlar insanlarda ağır travmalar yaratmıştır. Savaşa tanık olan insanların yaşadığı ağır travmalar henüz savaş devam ederken dahi kitlelerde savaş karşıtlığı şeklinde vücut bulmuş ve siyasi düzeyde kendisini göstermiştir. Böylece savaşların meşruiyeti sorgulanmaya başlanmış ve geniş yığınları kapsayan bu sorgulamanın sonucunda, uluslararası ilişkilerin ilk ana akım teorisyenleri sayılan İdealistler tarafından “devletlerin egemenliğini

sınırlayarak olası savaşları önleyebilecek barışçıl mekanizmaların inşa edilmesi” tezi gündeme getirilmiştir. Bu dönemde tarihteki ilk uluslararası ilişkiler kürsüleri kurulmuş ve ardından önde gelen üniversitelerde bölüm programları açılmaya başlamıştır.

Eski uluslararası düzeni ifade eden güç dengesi sistemi, savaş sırasında ortaya çıkan insani ve toplumsal kayıplarla birlikte güvenilirliğini yitirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı sonuçlar, savaş sonrası için yeni uluslararası düzen arayışlarının ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Bu arayışların sonucu olarak da 1920 yılında Milletler Cemiyeti kurulmuştur. ‘Barışçıl’ amaçlarla kurulduğu iddia edilen örgüt savaşların önlenmesi konusunda ciddi boşluklar bırakmış, kuruluş sözleşmesinde mandacılık sistemini benimseyerek kendisinden önceki sömürgecilik düzeninin garantörlüğünü üstlenmiştir. Uluslararası düzeyde egemen sınıfların iki yüzlülüğü olarak Milletler Cemiyeti, savaşları önlemenin değil, savaşları kazanan devletlerin çıkarlarını korumanın aracına dönüştürülmüştür. Bu durumun doğal bir sonucu olarak 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı da Milletler Cemiyeti'nin etkisizliğini tescillemiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İdealizm ve Realizm akımları arasındaki teorik tartışmalarla özerkliğini kazanan uluslararası ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş'la birlikte çok yönlü bir üretim merkezi haline gelmiştir. Savaş sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler de özellikle daimi üyelik ve veto hakkı gibi çelişkili uygulamalar ve uluslararası düzeyde alınan şaibeli kararlarla birlikte düşünüldüğünde, kuruluş amacı itibarıyla Milletler Cemiyeti'nin ötesine geçememiş ve yine egemenlerin çıkarları için var olan bir uluslararası örgüt haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler ve NATO, savaşları önleyebilmek bir yana, dünyamızı doğu ve batı arasında, yani iki farklı düzen arasında bir takım çatışmalara sürüklemiştir. Bu gelişmeler nihai olarak uluslararası ilişkilerin, uluslararası örgütler ve hukuksal normlarla ıslah edilemeyeceğini kanıtlar nitelikte gelişmeler olmuştur.

Soğuk Savaş yıllarının içerdiği siyasal hareketlilik bu dönemde bir çok yeni teorik çalışmanın da disipline girmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde batılı devletler düzen karşıtı güçlü çıkışlarla karşılaşmış ve bu çıkışların ardından yüzünü gösteren ulusal bağımsızlık

savaşları emperyalist devletlerin siyasi ve ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamıştır.

SSCB'nin çözülme yaşadığı 90'lı yıllarla birlikte, uluslararası ilişkiler disiplininin kurumsallaşmasında ve özerkliğinin sağlanmasında kilit rol üstlenen teorik girdiler ve tartışmalar tıkanmaya başlamış, yaşanan krizlere ve uluslararası sorunlara yanıt üretemeyen disiplin bir varlık sorununun eşğine gelmiştir. Bu, tam da reel sosyalizmin yenilgi yaşadığı, kapitalist ideologların nihai olarak kazandıklarını ve tarihin sonunun² geldiğini iddia ettikleri dönemde disiplin, içerisinde bulunduğu varlık sorununu aşmak için Marksizmle zorunlu bir karşılaşma sürecine girmiş ve bu karşılaşmanın bir sonucu olarak uluslararası ilişkiler yepyeni teorik açılım ve girdilerle yoluna devam edebilmiştir.

Uluslararası ilişkiler ve marksizm

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde marksizm uzunca bir dönem hak ettiği değeri görmemiştir, çünkü disiplin marksizme çoğu zaman ilgi ve özenle yaklaşmamıştır. Disiplin ve marksizm arasındaki bu durumun baş sebebi, hiç şüphesiz, uluslararası ilişkilerin kökeninde liberal varsayımları ve kapitalist gelişim olgusunu benimseyen Anglo-Sakson kökenli, pozitivist yaklaşımın yatmasıdır.

Disiplinin kendisine dönük teorik açılımlar ve girdiler yapılabilmesi için bir takım ön kabuller beklemesi, marksizmin disipline girişini çok ileri bir tarihe ötelemiştir. Marksist teorinin geçtiğimiz yüzyıl boyunca uluslararası sistem düzeyinde yarattığı etki ve değişimler dikkate alındığında uluslararası ilişkilere dahil olması nispeten geç bir tarihe tekabül etmiştir. Yüzyılın ilk çeyreğinde çürümeye yüz tutmuş Çarlık düzeninin yıkılması ve iktidarın Bolşevikler tarafından ele geçirilmesi, yeryüzünün ilk işçi devletinin kurulması, kapitalist devletler için tehlike çanlarının çalmaya başladığını göstermiştir. Bu dönemde batılı devletlerin ağırlığını üzerinde hisseden disiplin, marksizme dönük entelektüel bir ambargo uygulamaya başlamış ve uzunca bir dönem marksist öğretinin uluslararası ilişkilerin dışında tutulmasını sağlamıştır. Marksist öğretinin disipline girişi 70'li yıllara doğru Latin Amerika kökenli marksist düşünür-

² Francis Fukuyama: Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev. Zülfü Dicleli, Profil Kitap, İstanbul, 2016, s. 346.

ler tarafından geliştirilen Bağımlılık Kuramı'yla birlikte olmuştur. Uluslararası ilişkilerin temel araştırma ve analiz başlıklarına dair Bağımlılık Kuramı'ndan önce de bir çok çalışmanın yapılmış olmasına rağmen yok sayılması, disiplinin Sovyet diplomasisine ve uluslararası ilişkiler faaliyetlerine dönük uyguladığı ambargoyu kanıtlar niteliktedir.

Marksist öğretinin disipline girişinin ancak 70'li yıllarda mümkün olması, daha önce uluslararası ilişkiler alanına dönük hiçbir üretimde bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Bu gecikmenin sebebi alana dönük üretimin yokluğu değil, doğrudan marksist öğretiyeye dönük ambargo uygulanmasıdır.

Esasen marksist öğretinin, uluslararası ilişkiler disiplininin henüz kurumsal ve özerk bir niteliğe erişemediği dönemde de bu alana dönük üretimler yaptığını söylemek mümkündür. Marksizm ve uluslararası ilişkileri disiplini arasındaki ilişkiye bakıldığında şu durum göze çarpmaktadır: Marksizm uluslararası ilişkilere çok geç girmiştir ancak Benno Teschke'nin de belirttiği gibi³, "uluslararası ilişkilerle ilgili marksist düşüncenin varlığı, disiplinin kurumsallaşmış bir çalışma alanı olarak resmen kurulmasından daha da öncesine dayanmaktadır".

Teschke'nin ifade ettiği durumun somut temelleri vardır. Geçtiğimiz yüzyılın başında kapitalist sistemin geçirdiği yapısal değişimleri açıklamayı gaye edinen Hilferding ile başlayan ve Buharin, Rosa Luxemburg, Kautsky ile devam eden, en derli toplu halini ise 1916 yılında Lenin'le⁴ bulan klasik emperyalizm teorilerinin varlığı marksist öğretinin disiplinin kurumsallaşmasından önce de var olduğunu ve henüz kurumsal bir nitelik kazanmamış bu alana dönük üretimler yaptığını kanıtlar niteliktedir.

Klasik emperyalizm teorileriyle de sınırlı kalmayacak şekilde, İkinci kuşak emperyalizm teorileri sayılan Paradigmalar Arası Tartışma ya da diğer adıyla Eleştirel Yapısalcılık, Wallerstein'ın Dünya Sistemi Perspektifi, Rober W. Cox'un geliştirdiği Neo-Gramscicilik, Robert Brenner, Benno Teschke ve Ellen M. Wood gibi düşünürler

3 Benno Teschke: 'Marxism', Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal, The Oxford Handbook of International Relations, New York, Oxford University Press, 2008, s.163.

4 Vladimir İlyiç Lenin: Emperyalizm - Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Çev. Hayri Özen, Zepin Düşünce Yayınları, İstanbul, 2015, s. 172.

tarafından geliştirilen Politik Marksizm ve Lev Troçki'nin temellerini atıp Justin Rosenberg'in disipline uygun bir formatta geliştirdiği Eşitsiz ve Birleşik Gelişme kuramı marksizmin doğrudan uluslararası ilişkiler disiplininin hazinesine dönük gerçekleştirdiği teorik üretimlerdir.

Uluslararası ilişkiler içerisinde marksizm, bir dönem süresince teori ya da yöntem olarak değil, bir ülkenin dış politikasını açıklayıp açıklayamayacağına göre değerlendirilmiştir. Disiplinin kurumsal bir nitelik kazandığı 1919 yılından itibaren Soğuk Savaş dönemi de dahil olmak üzere ana akım öğretiler, uluslararası ilişkileri bir devletler arası güç mücadelesi olarak tanımlamış ve bu güç mücadelesi ortamında marksizme bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak değil, sosyalist devletlerin dış politikalarının izdüşümü olarak yaklaşmıştır. Kenneth Waltz gibi neorealist yapısalci sistem düşünürleri daha da öteye giderek "uluslararası ilişkilerde bir dış politika analizinin dahi anlamlı olmayacağını, zira devletlerin siyasal davranışlarının uluslararası sistem tarafından belirlendiğini"⁵ ileri sürmüştür. Bu nedenle Kenneth Waltz bir devletin kapitalist veya sosyalist olmasının onun dış politika süreçlerinde belirleyici olmadığı gibi akıl dışı bir iddiada bulunmuştur.

Anglo-Sakson kökenli toplum bilimlerinde genel olarak ampirik verilerden kopuk çok sayıda marksizm eleştirisi bulunmaktadır. Bunlardan biri de marksizmin temelde, ekonomik ve sınıf indirgemeci, teleolojik eğilimlere sahip bir öğreti olduğu eleştirisidir. Ana akım öğretilerin bu iddiasına dayanak olarak gösterdikleri ifade Marx'ın 1859 tarihli Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı adlı eserinin önsözünde yer alır: "Yaşamlarının toplumsal üretimi sırasında insanlar, belirli, zorunlu, niyetlerinden bağımsız ilişkiler, maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesinin karşılığı olan üretim ilişkileri kurarlar. Bu üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun iktisadi yapısını, üzerinde siyasal ve hukuki bir üstyapının yükseldiği ve kendisine belirli toplum bilinci biçimleri denk düşen somut temelleri oluşturur."⁶

5 Kenneth Waltz: Uluslararası Politika Teorisi, çev. Osman Binatlı, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, s. 127.

6 Karl Marx & Friedrich Engels: Felsefe İncelemeleri, Çev. Cem Eroğul, Yordam Kitap,

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde marksizm üzerine yapılan çalışmaların bir çoğunda yukarıdaki metinden yola çıkılarak marksist öğretinin temelde determinist anlayışa sahip olduğu eleştirisi yapılmıştır. Engels ise birçok defa tarihsel materyalizmin bu temel ilkesinin ekonomik determinist ve sınıf indirgemeci bir şekilde okunmaması gerektiği konusunda uyarmıştır: “Maddeci tarih görüşüne göre, tarihin belirleyici etmeni, son belirlemede, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx ne de ben, bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye iktisadi etmen tek belirleyici etmendir dedirtecek kadar işkence ederse, onu, boş, soyut, saçma bir tümce durumuna düşürür.”⁷

Marksist öğretinin disipline girişini öteleyen sebeplerden biri de uluslararası ilişkilerin ana akım öğretileriyle mevcut uluslararası sistemi kavrayış konusunda çok farklı yaklaşımlara sahip olmasıdır. Disiplinin ana akım öğretilerinden biri olarak kabul edilen Realizme göre uluslararası sistem istikrarsız ve kaotik olarak tanımlanır. Realistlere göre bu kaotik sistemde devletler birbirleriyle yatay ilişkiler kuran egemen eşitlerdir. Marksizm ise uluslararası sistem içerisinde devletlerin egemen eşitler olduğu varsayımını reddeder. Marksist öğretini

Marksist öğretini, devletleri, geleceğin sınıfsız toplumlarının önündeki engellerden biri olarak görmüş ve tarihsel süreç içerisinde nihai olarak sönmüleneceklerini ortaya koymuştur. Esasen marksizmin devletlere dönük bu girdisi, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletlerin temel analiz birimi olarak kabul edilmesinin de reddi anlamına gelmektedir.

⁷ İstanbul, 2017, s. 70.

7 a.g.e: s. 127

uluslararası sistemi sınıfsal ilişkiler tarafından belirlenen, devletlerin birbirleriyle dikey ve hiyerarşik ilişkiler kurduğu bir yapı olarak tanımlar. Başka bir şekilde ifade edersek marksist öğretiyeye göre uluslararası sistem güç, sömürü ve baskı gibi dikey ilişkilerden oluşur.

Marksizmin ana akım öğretilerle girdiği tartışmaların bir başka ölçüğünü de disiplinin temel analiz birimi olarak görülen devletler oluşturmaktadır. Marksist öğretiyeye, devletleri, geleceğin sınıfsız toplumlarının önündeki engellerden biri olarak görmüş ve tarihsel süreç içerisinde nihai olarak sönmömleneceklerini ortaya koymuştur. Esasen marksizmin devletlere dönük bu girdisi, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletlerin temel analiz birimi olarak kabul edilmesinin de reddi anlamına gelmektedir. Disipline dönük bu girdiler liberallerle marksistler arasında yeni tartışmalara, bu tartışmalar da yeni teorik çalışmalara kapı aralamıştır.

Uluslararası ilişkiler ve tarihsel materyalizm

Bilindiği üzere marksist öğretinin temelinde materyalist bir dünya ve toplum felsefesi yatar. En genel anlamıyla materyalizm var olan şeylerin temelinde maddenin belirleyici olduğunu kabul eder. Materyalizm şeylerin doğasına ilişkin bir kuram olarak Antik Yunan döneminde ortaya çıkmıştır. Tarihsel materyalizm ise düşünsel olanın ardındaki maddi gerçekliğin ve nesnelliğin varlığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Karl Marx ve Friedrich Engels'in uluslararası ilişkiler disiplini üzerine kapsamlı teorik çalışmalarının olduğunu iddia etmek zordur, ancak bu ikilinin dünyayı anlama ve değiştirme yönündeki çabaları sonucu ortaya çıkan tarihsel materyalizm, uluslararası ilişkileri analiz etme ve uluslararası sistemin mevcut sorunlarını çözme noktalarında yönetsel ve teorik bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Bu çerçeveyi genel olarak şöyle özetleyebiliriz: Tarihsel materyalizm ekonomiyi, toplumsal ilişkileri, siyaseti, devletlerin yapısını, uluslararası sistemi ve gelişmeleri tarihsel bir bakış açısıyla irdeler. Tarihsel materyalizmin ve marksist öğretinin bir yöntemi olan tarihsellik, toplumsal süreçlerin ve bu süreçler içerisinde ortaya çıkan yapıların tarihsel bağlamda ele alınması gerektiğini savunur. Bu yöntem, bir toplum bilim olan uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde gerçekleşen vakaların incelenmesinde kolaylık sağlar.

Tarihsel materyalizm ütöpik veya soyut temelde kalan bir çalışma metodolojisi yerine tarihsel ve güncel koşulların nesnel gözlemine, ampirik verilerin irdelenmesine dayanan bir metodoloji içermektedir. Marx, “insanların varlıklarını belirleyen şey onların bilinçleri değil, bilinçlerini belirleyen şey toplumsal varlıklarıdır”¹ diyerek tarihin akışının da maddi güçler ve toplumsal ilişkiler tarafından belirlendiğinin altını çizmiştir. Metodolojik olarak tarihsel materyalizm yöntemini kullanarak bir tanımlamaya gittiğimizde, uluslararası ilişkileri, belirli bir üretim biçimine karşılık gelen toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ve ilişkilerin yansıması olarak görebiliriz.

Tarihsel materyalizm üretim süreçlerini ve üretim ilişkilerini toplumsal sınıfların ortaya çıkış sebebi olarak görmektedir. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerin, devleti uluslararası sistemin temel analiz birimi ve aktörü olarak gören hâkim paradigmasının aksine tarihsel materyalizme göre toplumsal sınıflar, uluslararası sistemin ve tarihin temel aktörüdür. Tarihsel materyalizmin uluslararası ilişkiler disiplinini özünde sınıflar arası ilişkiler olarak tanımlaması, disiplinin geleneksel ulus-devlet merkezli hâkim paradigmasına kökten bir karşı çıkıştır. Esasen bu karşı çıkış, disiplin içerisinde kimi önemli değişimleri de gerçekleştirmeyi başarmıştır. Örneğin marksist öğretisi bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak ele alınmadan önce disiplinin en önemli araştırma konularından biri olan güvenlik sorununa yalnız devletlerin güvenliği açısından yaklaşılmaktaydı. Bugün ise uluslararası sistem içerisinde güvenlik denildiğinde akla devletlerden önce toplumların güvenliği gelmektedir.

Tarihsel materyalizm tarihsel, toplumsal vb. tüm süreçleri çözümlerken bütünsel bir yaklaşıma sahiptir. Bu bütünsellik tarihsel süreçlerin birbirinden ayrı ve bağımsız nesnellikler olarak değil, bir bütün olarak görülmesi anlayışını içermektedir. Bu anlamda marksizm ekonomi, siyaset, hukuk, felsefe, bilim, kültür ve din gibi alanların birbirinden ayrı ve bağımsız biçimde var olduğu düşüncesini reddeder, bu alanların her birini bütünsellik ilişkisi içerisinde kavramayı amaçlar. Bu bütünsel kavrayışın uluslararası sistem içerisinde gerçekleşen olaylar analiz edilirken disipline kolaylık sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

1 Karl Marx: Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı (Önsöz), Çev. Sevim Belli, Eriş Yayıncılık, İstanbul, 2016 s. 7.

Tarihsel materyalizm sınıf mücadelesini tarihin ilerletici, motor gücü olarak kabul eder. Bununla birlikte tarihsel materyalizme göre, sınıf mücadeleleri ve çatışma olgusu sadece ulusal sınırlar içerisinde, sınıflar ve devlet düzeyinde değil, aynı zamanda uluslararası sistem içerisinde de mevcuttur. Uluslararası sistem içerisinde sınıfsal ilişkiler ve sınıf mücadeleleri savaş, kriz, rekabet ve çatışma olarak ortaya çıkar, kimi zaman yenilgi ve gerilemelerle kimi zaman da devrimlerle sonuçlanırlar. Bu nesnellik, marksist öğretinin ve tarihsel materyalizmin temel önermelerinden olan devletlerarası ilişkilerin tıpkı sınıfsal ilişkiler gibi dikey ve hiyerarşik biçimde ilerlediği yönündeki önermeyi destekler, hatta bu önermeyi büyük oranda somutlar niteliktedir.

Sonuç: Felaketin eşiğinde bir uluslararası ilişkiler ve 'Rönesans'

Geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru uluslararası ilişkiler, uluslararası sistemde var olan gelişmeleri açıklama ve analiz etme konusunda ciddi bir tıkanma sürecine girmiş ve uzun süren bu kriz dönemi uluslararası ilişkileri bir var olma sorunuyla baş başa bırakmıştır. Uluslararası sistemde çok önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde disiplinin ana akım ve en önemli öğretileri sayılan neoliberalizm ve neorealizm SSCB'nin çözülmesi de dahil olmak üzere birçok gelişmeyi açıklayamamış ve neoliberal düzenin yarattığı yıkıma karşı milyonlarca insanın parçası olduğu düzen karşıtı ayaklanmalar, tarihin sonu ve mutlak zafer gibi tezlerin yanlışlandığını gün yüzüne çıkarmıştır.

Ana akım teorilerin ve disiplin 'uzmanlarının' başarısızlığı, neoliberal sistemin yapısal krizleriyle birleşince uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en başat ögesini marksist öğretinin oluşturduğu Eleştirel Teori² yükseliş içerisine girmiştir. Daha açık ifade etmek gerekirse, disiplinler tarihçesi nedeniyle marksizm ve marksizmle ilgili tartışmalardan uzun bir süre yoksun kalan uluslararası ilişkiler, içerisinde bulunduğu kriz ve tıkanma dönemini marksizmle zorunlu bir karşılaşma yaşayarak aşma yoluna girmiştir.

2 Eleştirel Teori, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde başta marksist öğretimi olmak üzere, Sosyal İnşacılık (Konstrüktivizm), Eleştirel Gerçekçilik, Post-Yapısalcılık, Post-Modernizm, Post-Kolonyalizm, Yeşil Teori ve Feminizm gibi post-pozitivist ya da anti-pozitivist yaklaşımları ifade eder.

Neoliberal ve neorealist akımlar, reel sosyalizmin çözülüşüyle birlikte marksist öğretinin toplum bilimleri içerisindeki önemini azalacağını iddia etmiş ve -bizce pek absürt sayılmamakla birlikte- iddia edilenin tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Bir eleştirel teori olarak marksizmin hem tarihsel, bütünsel ve bilimsel bir yapıya sahip olması hem de toplumsal dünyanın topyekûn değişimine işaret etmesi onu uluslararası sistemi 'yalnızca yorumlamakla yetinen' diğer uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde öne çıkarmıştır.

Bu yazının sonuna yaklaşırken disiplin ve marksist öğretisi arasındaki ilişkileri çok genel ifadelerle özetlemek gerekirse şunları vurgulayabiliriz: Uluslararası ilişkiler disiplininin her bir alanı marksist öğretilerle zenginleşirken, uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistem de marksist öğretinin bir boyutu haline gelmeye başlamıştır. Bugün marksizm, bilimsel kavrayışı ve yöntemiyle uluslararası ilişkiler disiplinine ışık tutmaktadır.

Toplumsal değişime verdiği öncelikle birlikte değerlendirildiğinde, günümüz dünya düzeni ve uluslararası sistemde meydana gelen eşitsizliklerin analizi ve çözümü konusunda uluslararası ilişkiler disiplininin de marksist öğretilerle belirli avantajlar sağlayabilmesi mümkündür.

Marksizm ve uluslararası ilişkiler arasındaki uzun soluklu serüvenin sonunda görüyoruz ki, disiplinin marksist öğretilerle olan ön yargısı, onun kendi yapısal ve teorik sorunları karşısındaki tıkanmanın sonucunda artık marksizmle zorunlu bir karşılaşmaya dönüşmüş ve bu karşılaşma felaketin eşliğindeki disipline bir yeniden doğuş ve Rönesans zemini yaratabilmiştir.

Tarihsel Materyalizmin Temelleri

Tarihsel materyalizmi anlamının ilk koşulu onun temelindeki diyalektik yöntemi kavramaktır. Diyalektik, çoğu zaman kolaylaştırmak amacıyla şematize edildiği modellerden çok daha gelişkin ve derinlikli bir yöntemdir. Diyalektiğin, bir yasa metni gibi klişeleşmiş “maddeleri”, alt bölümleri, “1. maddesinin c şıkkı” yoktur. Diyalektik düşünce bir bütündür ve bu düşüncenin değişik önermeleri ve araçları vardır. Diyalektikte derinleşmek isteyen her devrimci, öncelikle diyalektik metodun başarıyla kullanıldığı metinleri (başta Marx, Engels ve Lenin’in yapıtları olmak üzere) okumak, özümsemek, sonra da bu yaklaşımı kendi görüş ve analizlerinde kullanarak geliştirmek zorundadır. Bunlar, her sosyalistin diyalektik düşünce içinde yapacağı yolculuğun zorunlu kilometre taşlarıdır.

1. Diyalektiğin değişmez kuralı: Değişim

Diyalektik yöntemin mihenk taşı, değişimin sürekliliğini ve ebediliğini kabul etmek, her analizde değişimin unsurlarını aramak, bulmak, analiz ettiğimiz olgu (bir canlı, bir insan, bir örgüt, bir sınıf, vb.) “bu değişimin neresinde duruyor?” sorusuna cevap aramaktır. Değişim sürecinin dışında, ondan koparılarak ele alınan her olgu bize soyut, mutlak, değişmez bir gerçek gibi gözükerek bizi yanılgıya sürükleyecektir. Bu anlamda diyalektik düşünce, gerçekliğin de bütünlüğünü kabul eder.

İnsanı ele alalım. Yüzyıllar boyu dinsel metinler ve metafizik filozoflar, büyük harflerle yazılmış bir “İNSAN”ı temel aldılar. İnsan Adem ve Havva ile Tanrı’nın cennetine aldığı en üstün varlıktı (Tevrat), İnsanı Tanrı kendi suretinde yaratmıştı (İslam tasavvufu), İnsan doğanın mutlak hakimi idi (kapitalizm). Ancak bu görüşlerin hiçbiri, insan türünü ve doğa ve tarih içerisindeki varlığının gelişim sürecini açıklamaz. Hatta, gerçek insanın yerine soyut bir İnsan tasavvuru koyarak onu metafizikleştirir.

Biz bugün, Darwin’den başlayarak modern biyoloji bilimi ile görüyoruz ki, insan doğada milyonlarca yıldır süregelen değişimin sadece bir aşamasıdır. Bilimsel yaklaşıma göre, yer kabuğunun soğuduğu günden bugüne geçen süre 1 seneye sıkıştırılırsa, insanın ortaya çıkışı 31 Aralık saat 23:00’e denk düşmektedir! Yani insan, uçsuz bucaksız doğanın 1 yıla indirgenmiş tarihinde sadece bir saatlik geçmişi olan bir varlıktır. Kutsal değildir, gökten zembille inmemiştir, Tanrının kanıtı da değildir; sadece doğada milyonlarca yıldır süren bir değişimin, evrim sürecinin parçasıdır. “Doğanın değişiminin parçası olan insan” kavramı, özellikle “insan doğanın efendisidir ve doğayı istediği gibi kullanma yetkisine sahiptir” şeklinde başlayan, sonunda kâr için doğayı ve yeryüzünü mahveden aç gözlü kapitalizm karşısında sağlam durmamızı sağlayan bir konum kazandırmaktadır.

Fikirlerin değişimini ele alalım. Hiçbir bilimsel teori ölümsüz değildir ve değişimin zorunluluğundan kaçamaz. Newton’un fizik teorileri 1900’lere kadar birçok şeyi açıkladı ve bina inşaatından makinalara kadar birçok icadın temeli oldu. Ancak 20. yüzyılın başında bu teoriler, özellikle çok yüksek hızlardaki cisimlerin ve ışık parçacıklarının hareketlerini açıklamakta yetersiz kaldı ve yanlış sonuçlar verdi. Bu durum, Newton fiziğini temel alan 300 yıllık birikim çöpe atmadı; sadece daha geniş ve kapsayıcı bir yeni teoriye olan ihtiyacı gösterdi. Sonunda Einstein ve çağdaşları, yeni ve daha derin temellerle bir teori inşa ederek hem Newton’un vardığı sonuçları doğrulayan, hem de yüksek hızlardaki küçük parçacıklar için geçerli olan yeni bir yaklaşımın, modern fiziğin temellerini attılar. Yeni teori, eskisini dışlamadı; aksine onu kapsayarak ve onu kendinin bir “alt kümesi” haline getirerek aştı, yoluna devam etti.

11. Marksizmin diyalektik gelişimi

Diyalektiği başa koyan marksist teorinin kendisi de diyalektiğin değişim yasasının dışında değildir. 1860'larda Marx, kapitalist ekonominin ve sömürünün dahiyane bir analizini yaparak kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketine ışık tutmuş oldu. Ancak Marx, aynı dönemde Asya, Afrika ve Latin Amerika sömürgelerinde sürmekte olan zulüm ve sömürü üzerine derinlikli bir çalışma yapmadı. Marx, kapitalizmin dünya çapında yarattığı yıkım üzerinde düşünmeyi her zaman sürdürdü, ancak bu konuda "Kapital"deki gibi kapsamlı bir teori geliştirmede.

Teorideki bu boşluk, sosyalist pratiğe de yansımış, Avrupa ülkelerindeki İkinci Enternasyonal partileri, kendi ülkelerindeki işçi sınıfının mücadelesine omuz verirken, sömürgelerdeki baskı konusunda hemen tümüyle kayıtsız kalmış, teorideki boşluktan hareketle "bu ülkelere medeniyet götürüldüğü"nü ileri süren tezler bu partilerde boy vermeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı patladığında kendi emperyalist burjuvazisine destek veren sosyal-şoven ve sosyal-emperyalist yaklaşımların çeşitli sebeplerinden biri de emperyalizm konusundaki bu bulanıklık ve bilinçsizlik olmuştur.

Bu boşluğu gidermek ve tutarlı bir emperyalizm teorisi kurmak Lenin'e düşmüştür. Lenin, Marx'ın kapitalizm tahliline sadık kalarak, onu tahrif etmeden geliştirmiş, onun üzerine bir emperyalizm teorisi inşa etmiştir. O güne kadar sadece "savaşçı dış politika" olarak algılanan ve kapitalizmle bağı görülmeyen emperyalizmin, kapitalist ekonomi ve tekellerle bağı göstermiş, finans sermayesinin buradaki rolünü teşhis etmiş ve tekellerle kapitalizm ile savaş arasındaki kaçınılmaz bağı açığa çıkarmıştır. Yeni teori, eskisiyle bütünleşerek çok daha fazla şeyi açıklayan ve aydınlatan bir yol gösterici haline gelmiş; marksist teori, marksist-leninist teori konumuna yükselerek gelişmiş ve güçlenmiştir.

Bu anlamda, marksist-leninist pratik de değişimin dışında değildir. Komünistler, toplumdaki değişmelere paralel olarak, ellerindeki siyasal-örgütsel kurum ve araçların gelişimini gözetmek, bunları sürekli toplumdaki değişime uygun durumda tutmak zorundadır. Kapitalizmi yıkmak için kullanılan bir silah olarak diyalektik, kendisine gereken önemi vermeyen, gelişime gözlerini kapayıp de-

ğışen koşulları görmemekte ısrar eden herkesi, devrimciler dahil, yıpratarak ve gerileterek “cezalandıran” bir olgudur.

1.2. Değişimin motoru: Karşıtların çatışması ve yadsıma

Diyalektik bakış bize her değişimin kökeninde birbiriyle çatışan karşıt güçlerin olduğunu öğretir ve bizi bunları bulmaya yönlendirir. Engels “Doğanın Diyalektiği” adlı eserinde bu olgunun tabiatta ve doğa bilimlerindeki karşılıklarını aktarır. Elektrikte artı ve eksi kutuplar, kimyada analiz ve sentez, matematikte diferansiyel ve entegral hesap, biyolojide ise çevre koşulları ve ona uyum sağlamak için savaşılan türler bu konudaki sayısız örnekten birkaçıdır. Marx ise, Engels’le birlikte bu ilkeyi tarihe uygulamış ve tarihteki gelişmenin itici gücü olarak sınıf mücadelesini tespit etmiş, aynı şekilde üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi formüle etmiş ve bu çelişkilerin tanımını üzerinden tarihsel materyalizm bilimini inşa etmiştir.

Diyalektiğin devrimciler için taşıdığı önem tam da buradadır. Değişimi ve gelişmeyi hızlandırmak isteyen her devrimci, bu değişimden yana olan unsurlarla, ona karşı olan ve değişimi durdurmak isteyen unsurları görmek, teşhis etmek ve mücadelesinde destek vereceği tarafları doğru seçmek durumundadır. Toplumları değiştiren insanlar ya da örgütler değildir; aksine liderler ve örgütler ancak toplumda var olan değişim dinamiklerine dayanarak ve onlara yol göstererek değişimi mümkün kılarlar. Burada mühim olan tüm çelişki ve zıtlıkları görmek, aralarındaki ilişkiyi analiz etmek ve doğru bir önceliklendirme ile doğru zamanda doğru tarafa destek vererek toplumsal değişimin önünü açmaktır.

Bu noktada karşıtlar arasındaki ilişkinin bir başka boyutu olan yadsıma özel bir önem kazanıyor.

Geleneksel felsefede “yadsıma” demek, bir görüşü ya da olguyu toptan yok saymak, onu tümüyle yanlış bularak karşına almak demektir. Bu mantıkla materyalizm idealizmi yadsır, rasyonalizm ampirizmi yadsır diye düşünülürdü. Diyalektik yaklaşım ise, “yadsıma” kavramına yeni bir tanım ve içerik kazandırdı. Diyalektik için yadsıma, olumlu yönlere sahip çıkarak aşmak demektir. Bir düşünceyi “diyalektik olarak yadsımak” şudur: O düşünce sistemi (ya da olgu) içinde mantıklı, rasyonel, hayatın gerçeğine denk düşen unsurlar

varsa onları tespit et. Bu unsurları, o sistemin içinden kopararak kendi düşünce sistemine yerleştir. Bunları kendi düşünce sistemin içinde yeniden tanımlayarak kendi sistemini zenginleştir.

Marx bu mantıkla Hegel'i yadsımış, onun idealizmini reddederek diyalektik yöntemini kendi sistemine monte etmiştir. Aynı şekilde Adam Smith, Ricardo gibi burjuva ekonomistleri de yadsımış, onların kapitalizmi olumlayan çıkarımlarını reddetmekle birlikte değer teorisi, ücret, karlılık gibi konulardaki bilimsel tespitlerini alarak bunu işçi sınıfının mücadelesine kazandırmıştır. Lenin de küçük-burjuva devrimcisi olarak tanımladığı Narodnikleri bu anlamda yadsımış, onların işçi sınıfını yok sayan yaklaşımlarını reddetmekle birlikte, merkezi ve disiplinli bir örgüt, hayatını devrime adanmış profesyonel bir çekirdek ve her türlü mücadele yöntemini ustalikle kullanan çalışma tarzını işçi sınıfının mücadelesi ile birleştirerek parti fikrini geliştirmiştir.

Diyalektik bakışın bize teoride ve pratikte sağlayacağı olanakların zenginliği neredeyse sonsuzdur. Her olumsuzluktan olumlu bir yön çıkarmayı mümkün kılan diyalektik, elimize verilmiş mucizevi bir silahtır ve bu silahı sonuna kadar kullanmak, kapitalizme karşı mücadelemizde başarıımızı belirleyecek temel unsurlardan biridir.

2. Tarihi bilime çevirmek: Tarihsel materyalizm

Bu noktada genel hatlarını ortaya koyduğumuz diyalektik materyalist bakışın insan toplumlarına ve onun tarihine uygulanması olan tarihsel materyalizme geliyoruz. Bir felsefe olan ve dolayısıyla somut ve belirli bir nesnesi olmayan diyalektik materyalizmin aksine, tarihsel materyalizm bir bilimdir ve somut bir alanı, bir nesnesi vardır. O da insan toplumlarının tarihi ve bu toplumları yöneten genel kanunları tanımlamaktır.

Yüzyıllar boyu tarihçilik ve tarih yazımı, kimi bilgili yazarların geçmiş olayları (tıpkı bir "hikâye" gibi) anlatmaları ve yansıtmalarıyla sınırlıydı. İlkçağda Herodot, Osmanlı'da Naima ve Aşıkpaşazade, 1789 sonrası Fransa'da Thierry ve Guizot, Almanya'da Hammer hep belirli tarihsel dönemleri konu alarak o dönemlerdeki siyasi ve askeri gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi verdiler. Özellikle modern çağlardaki tarih yazımlarında kimi yorumlar, sebep-sonuç ilişkile-

ri üzerine kimi tespitler yer alsada şu sorular hep cevapsız kaldı: Toplumlardaki değişimin ve gelişimin temel sebepleri nelerdir? Devrimlerin ve savaşların ardında ne yatıyor? Siyasal ve düşünsel alandaki değişimlerin altında yatan nedir? Bunlara verilen cevaplar kısmi, sınırlı, sadece belli bir ülkeye ve döneme has ve evrensellikten uzak olmaktan uzun süre kurtulamadı.

2.1. Marx'ın devrimi: Altyapı ve üstyapı

Bir materyalist olarak “maddenin bilinci belirlediği” gerçeğine sadık kalan Marx, bu bakışı öncelikle tarihe uyguladı ve şu formülasyona ulaştı: “*Toplumların “bilinci” ve ruhu”nu oluşturan kurumlar, yani siyaset, devlet, ideoloji ve kültür, o toplumun üstyapısını meydana getirir. Toplumların “madde”sini ise ekonomik ilişkiler, üretimin gelişkinlik seviyesi, maddi çıkar ilişkileri oluşturur. Bu da toplumun altyapısı ya da temelidir. Altyapı, üstyapıyı belirler.*”

Tek başına bu formülasyon bile, insanlığın tarihine muazzam bir ışık tutmakta, tarihteki binlerce olguyu anlaşılır hale getirmektedir. İlkçağdaki parçalı ve sayısız şehir devletleri ile buna denk düşen “çoktanrılı” dinler; Ortaçağın tarıma dayalı, doğanın kaprislerine mahkum geri üretimi ile buna denk düşen cehalet ve dinsel bağınazlık; tartışılmaz krallık otoritesine payanda olan ve gene hükümleri tartışılmaz olan Katolik kilisesi; kapitalist çağın bilime dayalı üretimi ile onunla örtüşen bilimci-pozitivist ideoloji; bireysel zenginliklerin egemen olduğu kapitalist ekonomi ile ona kılıf teşkil eden bireyci ideoloji gibi çok sayıda olgu, Marx'ın bu tespiti ile bir anlam kazanmıştır. Marx'tan sonra siyasete, fikirlere, ideolojilere yönelik hiçbir çalışma, bunların toplumun altyapısı ile ilişkisini kulak ardı etme lüksüne sahip değildir.

Toplumu altyapı-üstyapı biçiminde ele alan Marx, bu konuda derinleşerek iki kavramı daha formüle etmiştir: Üretici güçler ve üretim ilişkileri. Üretici güçler, o toplumda üretimi mümkün kılan tüm unsurları, insani ve teknik unsurları ifade eder. Roma toplumunda köleler ve tarım, Ortaçağda serfler ve derebeylik arazilerinde yapılan tarım, kapitalizmde burjuvalar, işçiler ve fabrikalar, o toplumların üretici güçleridir. Özellikle üretimin teknik seviyesi ve araçları, altyapıya ve giderek tüm topluma damgasını vurur. Marx, biraz basitleştirerek de olsa bu fikri anlaşılır kılmak için şu meşhur

formülasyonu yapmıştır: “Yel değirmeni size feodal toplumu, buhar makinesi ise kapitalist toplumu verecektir”.

Ancak altyapıyı sadece teknik araçlardan ibaret görmek, bizi dar-teknikçi bir bakış açısına hapsedebilir. Burada en az onun kadar önemli bir başka kavram da üretimin ve zenginliğin gerçekleşmesini ve topluma dağılmasını belirleyen toplumsal iş bölümü, bu üretimi gerçekleştiren ve paylaşan değişik toplum kesimlerinin aralarındaki tanımlı ilişkilerdir. İlkçağlarda üretimi sağlayan köleler, eşya gibi alınıp satılabilen varlıklardır. Avrupa feodalitesinde üretimi yapan serfler tam köle olmamakla birlikte toprağa bağlı ve onunla birlikte satılabilen, ürettikleri ürünün önemli bir kısmını derebeyine vermek zorunda olan üreticilerdi. Kapitalist toplumda ise işçiler, özgür bireyler olarak ticari bir anlaşmayla kendi işgüçlerini patrona satarlar. Üçü de temel emekçi güç olmasına karşın, kölenin, serfin ve işçinin etrafına örülü olan üretim ilişkileri birbirinden tümüyle farklıdır ve farklı toplumsal yapılara işaret ederler.

Üretici güçler ve üretim ilişkileri bütünlüğü o toplumun maddi altyapısını ya da başka bir deyişle üretim tarzını oluştururlar.

2.2. Belirleyici çelişki: Sınıf mücadelesi

Bu noktada Marx ve Engels, sadece marksist teorinin değil, marksist politikanın da günümüzde vazgeçilmez mihenk taşı olan bir kavramı bilime kazandırdılar: Sınıf mücadelesi. Sınıf mücadelesi kavramı Thierry ve Guizot gibi burjuva tarihçilerde belli belirsiz bir kavram olarak yer alırken, Marx, daha önce değindiğimiz o muhteşem diyalektik yaratıcılığı ile bu kavramı burjuva düşünürlerin elinden alıp sosyalist bakış açısının merkezine yerleştirdi. Ünlü Komünist Manifesto “günümüze kadarki insanlık tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir” diye başlar.

Yukarıda değindiğimiz “üretim ilişkileri”nde, üretim ve dağıtım katkısı olan değişik toplum kesimleri ya da sınıflar, bu zenginlikten kendilerine düşen payı korumak ya da artırmak için durmak bilmeyen bir çatışmaya girerler. Asıl üretici olan emekçiler, sofralarındaki ekmeği artırmak için, tüccar aldığı yüzdeyi ve ticari karı büyütme için, derebeyi tahıl stokunu ve altınlarını artırmak için, patron üretim seviyesini ve kârını yükseltmek için, küçük esnaf ayakta kalabilmek ve işini genişletebilmek için, banka sahipleri kredi hacimlerini

• Tarihsel Materyalizmin Temelleri

ve kredi kârlarını büyütme için, yerli işverenler yabancı büyük şirketlerle rekabet edebilmek için sürekli ve amansız bir mücadele içindedir. Bu mücadele, toplumun tüm yaşantısına, siyasal bölünmelere ve siyasi eylemlere damgasını vurur. Spartaküs'ün köle isyanlarından Ortaçağın köylü ayaklanmalarına, grevlerden işçi çıkartmalara, ürün boykotlarından faiz artırmalara, petrol savaşlarından günümüzdeki mortgage krizine kadar her türlü toplumsal çalkantının ardındaki değişmez faktör sınıf mücadelesidir. Sınıf mücadelesi, altyapının üstyapıyı belirlemedeki esas kanalı, altyapıdaki çelişkilerin siyasete, ideolojiye ve kültüre yansımaları sağlayan belirleyici toplumsal mekanizmadır.

Bu belirleyici gerçek, bize sadece siyasi pratikte değil, teorik değerlendirmelerde de güçlü bir araç sunmaktadır. Bu kadar evrensel bir olgu olan sınıf mücadelesini ortaya koymayan, toplumsal olayları açıklarken arka plandaki sınıf çatışmasını bilince çıkarmayan her türlü analiz ve değerlendirme, kof ve subjektif kalmaya mahkumdur. Günümüzde “yeni toplumsal dinamikler” eksenindeki sorunları sınıf ekseninden kopararak “*sosyalistler sınıf mücadelesi yerine bu dinamikleri temel almalı*” diye öğüt veren burjuva post-modernizminin özü, tamı tamına sınıf mücadelesinin inkarıdır. Aynı şekilde sınıf özünden koparılmış, “*herhangi bir sınıfın üstünlüğünü reddeden gerçek radikal demokrasi*” tezleri de bizlere bu temel pusulayı unutturmayı amaçlamaktadır.

2.3. Tarihsel gelişmenin ana mantığı

Marx bu kavramların üzerine, tarihi ve toplumların gelişimini açıklamaya yönelik bir teorik model kurdu. “**Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı**” adlı eserinin ünlü önsözünde özetlediği yaklaşım kısaca şudur: “*Tarihin her aşamasında, insanlar kendi iradelerinden bağımsız olarak birbirleriyle üretim ilişkilerine girerler. Belirli bir noktada, üretici güçlerin gelişmesi sonucunda, var olan üretim ilişkileri gelişmekte olan üretici güçlere engel olmaya, ona ‘dar gelmeye’ başlarlar. Bu noktada eski üretim ilişkilerini korumak isteyen sınıflarla, gelişen üretici güçlerin önünü açacak şekilde onu değiştirmek isteyen sınıflar arasında çatışma ortaya çıkar. Bu çatışma toplumsal devrimlere yol açar ve üretici güçlerin serbestçe gelişmesini sağlayacak yeni üretim ilişkileri inşa edilir.*”

Bu teorik çerçeveyi Marx en başarılı şekilde, feodal düzenden kapitalist düzene geçilmesini sağlayan burjuva devrimlerinde somutlaştırmıştır. Burjuvazi, atölyeler ve manüfaktür yoluyla teknolojiyi ve zenginliği hızla artırmakta, ancak bu gelişim feodal ayrıcalıklar, bölünmüş prensliklerin gümrük yasaları, ulusal bir pazarın oluşmasını engelleyen kanunlar, ekonomik ve siyasi üstünlüğünü burjuvazi ile paylaşmamakta direnen aristokrasi gibi eski düzenin oluşturduğu engellere çarpmaktadır. Burjuva devrimleri bu engelleri tuzla buz etmiş ve kapitalist üretimin olanca hızıyla gelişmesinin önünü açmıştır.

Marx ve Engels, insan toplumlarının tarihini bu çerçevede ele aldıklarında toplumsal gelişmede 5 ana aşama, 5 temel üretim tarzı saptamıştır: İlkel komünal toplum, Köleci toplum, Feodal toplum, Kapitalist toplum ve ilk aşaması sosyalizm olan Komünist toplum.

2.4. Özel mülkiyetin olmadığı bir çağ

Engels, ünlü burjuva antropolog Morgan'ın "Eski Toplum" adlı değerli eserini diyalektiğin ışığında inceleyerek "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı eserini yazdı. Burada Engels, özellikle bugün "ilkel" diye nitelendirdiğimiz ilk insan topluluklarının tarihi üzerine yoğunlaşmış, günümüzde herkesin kafasında neredeyse ezeli ve ebedi bir olgu olarak düşünülen kimi kurumların, özellikle de özel mülkiyetin ve devletin olmadığı bir çağın da var olduğunu göstermiştir. İlk insan topluluğu, özel mülkiyetin olmadığı, paylaşımcı, komünal bir yaşamı temel almıştı. Temel üretim faaliyeti olan avcılık-toplayıcılık kolektif bir biçimde yerine getiriliyordu ve kararlarını hep birlikte alan topluluğun üstünde, ondan ayrı ve onu yöneten "devlet" türü bir kurum yoktu. Tarımsal üretime geçiş ve artı-ürünün, üretim fazlasının oluşumu bu resmi değiştirmiş; "ihtiyaç için üretilen ürün"ün yanı sıra "değişim için üretilen ürün" yani "meta" olgusu ortaya çıkmıştır. Bu artı-ürünün yönetimi, bir yandan onu yönetecek mekanizmaların kurulması üzerinden bir kontrol aygıtını, yani devleti, öte yandan da bu artı-üründen doğan zenginliğin sahiplenilmesi üzerinden özel mülkiyetin gündeme getirdiler.

Engels'in ilkel topluluklar üzerine olan bu çalışması, özellikle mülkiyetin ezeli olmadığını, özel mülkiyet ve devlet olmadan da insan-

ların yaşayabildiği bir çağın (özel mülkiyetli çağların toplamından çok daha uzun sürmüş bir dönemin) var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ezeli olmayan özel mülkiyet, ebediyete kadar da sürmeyecektir. Meta olgusunu evrenselleştiren, insan iş gücünü de meta haline getirerek onu son sınırlarına ulaştıran kapitalizm, özel mülkiyete dayanan toplumların da son ve en üst aşamasıdır. Bu anlamda yukardaki 5'li şema daha da basitleştirilerek 3'lü bir şemaya da indirgenebilir: Özel mülkiyet ve devletin olmadığı ilk toplumlar, özel mülkiyete ve sınıf egemenliğine dayanan sınıflı toplumlar ve özel mülkiyetin, devletin ve sınıfların kalkacağı geleceğin komünist toplumu. İşçi sınıfı kapitalizmi ortadan kaldırarak kendisini de bir anlamda sınıf olarak ortadan kaldıracak, insanlık Marx'ın deyişiyle "özgür üreticilerin gönüllü birlikteliği"ne dayanan yeni bir çağa ulaşacaktır.

2.5. Tarihsel şemalar coğrafyamıza ne kadar uyuyor?

Marx'ın başta geliştirdiği "ilkel komünal-köleci-feodal-kapitalist-komünist toplum" şeklindeki tarihsel gelişim şemasını biraz daha özel bir bağlamda ele alalım. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Marx'ın eseri, her bilimsel eser gibi değişime ve gelişime açıktır. Değerli olan onun tek tek ne söylediği değil, uyguladığı diyalektik ve bilimsel yöntemidir. Dolayısıyla onun teorik çalışmasından sonraki 200 yıl boyunca ortaya çıkan yeni olgular birer "tutarsızlık" olarak değil, onun eserini zenginleştirecek birer yeni bilgi olarak ele alınmalıdır.

Marx, bu şemayı çıkarırken, esas olarak içinde bulunduğu doğal ortamın, yani Avrupa'nın tarihini baz almıştır. Köleci toplum, tüm Avrupa'yı egemenliği altına alan ve tüm tarımsal üretimin kölelere dayandığı Roma İmparatorluğunun sistemidir. Roma'nın yıkıntıları üzerine tüm Avrupa sathında kurulan ve toprağa bağlı (toprakla beraber alınıp satılan) serflere dayalı yerel derebeylikler de feodalitenin çerçevesini oluşturur. Bu şemaya uymayan Ortadoğu toplumları (İran, Arap, Osmanlı) ise, o dönemde (1800'lerde) bir "istisna" olarak ele alınmış, bunlar gelişmeye ve sınıf mücadelesine kapalı "statik" toplumlar olarak tarif edilmiştir.

Söz konusu coğrafyanın komünistleri olarak, bu konu bizleri yakından ilgilendirmektedir. Şurası açıktır ki, üretimin esas olarak

köleler üzerinden sağlandığı bir “köleci toplum”, Anadolu’da birbirini devralan 3 medeniyet olan Bizans-Selçuklu-Osmanlı dönemlerinde söz konusu olmamıştır. Bunlarda var olan “kölelik” sadece ev hizmetleriyle sınırlıdır ve tüm üretimi kapsamaz. İkincisi, bu topraklarda (Moğol istilası gibi kargaşa dönemleri hariç) yerel derebeylikler asla belirleyici olmamış, esas olarak merkezi bir devlet yapısı egemen olmuştur. Osmanlı’da yüzyıllar boyu toprağı işleyen köylü ve toprak, hiçbir “soylu”nun malı değil, tümüyle devletin malı olup, yerel komutanlara işletmek üzere verilmiş, öldükten sonra da (miras yoluyla oğluna değil) devletin uygun gördüğü bir başkasına aktarılmıştır. Kısaca, klasik köleci ve Avrupa tarzı feodal toplumların birbir karşılığı bu topraklarda yoktur. Doğru yaklaşım, Osmanlı’nın kendine özgü merkezi bir feodal devlet olarak algılanmasıdır.

Bu durum, 1960’larda Türkiye sosyalist hareketinde yaşanan “Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)-Feodalizm” tartışmalarında oldukça yanlış kavranmış, “tarihsel materyalizmin Türkiye için geçerli olmadığı” gibi tespitler yapılmış, Anadolu’da “kerim devlet” geleneğinin bulunduğu ileri sürülerek sağ ve gerici konumlara savrulmalar gerçekleşmiştir. Halbuki titiz bir inceleme, formel şemanın olmasa bile Marx’ın formüle ettiği temel dinamiğin, yani üretici güçler-üretim ilişkisi uyumu ile çelişkinin ve sınıf mücadelesinin Osmanlı toplumu için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

16. yüzyıldan itibaren mevcut üretim ilişkileri devletin artan harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmış, devlet bunun üzerine kendisine direkt para sağlayacak “mültezim” adı verilen araçlara vergi toplama işini devretmiş, bu durum halkta büyük tepkilere sebep olarak Osmanlı toprak sistemini çökertmiştir. Mültezimin açgözlülüğüne ve zulmüne isyan eden Anadolu köylülüğü yüzyıl boyunca merkezi devletin ordularıyla savaşmış, bir kısmı Alevi, bir kısmı da Sünni kökenli olan bu halk ayaklanmalarında yüzbinlerce insan yaşamını yitirmiştir. En büyük çaplı örneğini bu Celali isyanlarında gördüğümüz sınıf mücadelesi, daha sonra yerel seçkinlerle merkezi devlet arası çatışmada, yabancı tüccarlarla yerel üreticiler arasındaki çelişkide, Rumeli’de Osmanlı egemenleriyle topraksız Rum ve Bulgar köylüleri arasındaki (etnik renklere de bürünen) mücadelede, son olarak da 20. yüzyılın başında genç işçi sınıfı ile burjuvazi ve devlet arasındaki mücadelede kendini göstermiştir. Sınıf mücade-

lesi, tüm insanlığın olduğu gibi Osmanlı'nın ve Anadolu-Rumeli coğrafyasının da tartışılmaz gerçeğidir.

3. Tarihsel materyalizmi doğru kavramak

Marx, materyalist yaklaşımın bir uzantısı olarak, toplumun altyapısının, yani üretici güçler-üretim ilişkileri ikilisinin üstyapıyı, yani ideoloji, hukuk, kültür ve politikayı belirlediğini belirtmişti. Ancak burada önemli olan nokta, bu “belirleme” ilişkisinin düz, tek yönlü ve basit bir yansıma gibi olmadığını, bu “belirleme”nin oldukça çeşitli ve karmaşık şekillerde gerçekleştiğini görmektir.

Hegeli diyalektikte, maddi dünya, ruhun bir yansımasıdır. Yansıma kavramını kafada canlandırmanın en iyi yolu, insanın kendi vücudu ile aynadaki görüntüsü arasındaki ilişkidir. Vücut elini kaldırdığında, aynadaki yansıma da aynen elini kaldırır. “Yansıma” olan şeyin bir bağımsızlığı yoktur. Yansıtan ne yaparsa, yansıma da aynen onu birebir tekrar eder. Bu, Hegel’in idealist diyalektiğidir. Ancak Marx’ın maddeci diyalektiğinde, materyalist yaklaşıma geçtiğimizde bu idealist anlayış ortadan kalkar. Birebir birbirini tekrar ve taklit eden olgular değil, birbiriyle bağlı, birbirini etkileyen, ama kendi özgün gerçekliği olan iki farklı katmandan bahsetmemiz gerekir. Bu ne demektir?

Birincisi, üstyapıyı oluşturan din, kültür, hukuk, politika, toplumun altyapısında ne varsa onu aynen tekrar eden pasif birer unsur değildir. Bu olguların hepsinin kendi “tarihi”, kendi gelişim ve değişim mantığı, hepsinin geçmişten devralarak geliştirdiği bir yapısı vardır. Ve onun değişimi, altyapı ile aynı hızda olmayabilir. Burada materyalist diyalektiğin (Hegel’de olmayan) önemli bir yarasını, “eşitsiz gelişme” yarasını bir kez daha görüyoruz. Feodal toplumun üstyapısının önemli bir unsuru olan din ve dinsel bağınazlık, modern kapitalist topluma geçildiğinde otomatik olarak ortadan kalkmaz. Aynı şekilde sosyalist bir altyapıya geçildiğinde, kapitalist toplumun üstyapısından devralınan bireycilik, para hırsı, çıkarıcılık, hatta feodaliteden devralınan dinsel bağınazlık dahi birdenbire ortadan kalkmaz. Sonuçta “devrimi yapıp altyapıyı değiştiren her şey düzeler” mantığı tarihsel materyalizme yabancıdır ve pasif ve kaba materyalist bir yaklaşım olarak reddedilmelidir.

İkincisi, üstyapı da altyapıyı, toplumsal süreçleri hızlandırma ya da yavaşlatma anlamında etkiler. Marx'ın bu konudaki ünlü sözü bizim için iyi bir yol göstericidir: "*Fikirler kitleleri kavradıkları zaman maddi birer güç haline gelirler.*" Gerçekten de kapitalizme ve feodaliteye ait geri üstyapısal unsurlar, dinsel bağnazlık ya da şoven milliyetçilik gibi tutucu ideolojik yaklaşımlar bir toplumda etkiliyse, o toplumda sosyalizm yönünde toplumsal değişimin daha yavaş gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

Bunu tersi de doğrudur. Geri ve feodal bir altyapının egemen olduğu 1780'ler Fransa'sında, devrimci-cumhuriyetçi aydınların ilerici fikirleri, politik ve ideolojik yaklaşımları toplumda etkinlik kazandığında süreç hızlanmış, sonuçta feodal altyapının tasfiyesinin yolu açılmıştır. Aynı olgu, "ekmek-barış-özgürlük" şiarının kitleleri kavradığı ve sosyalizmin yolunu açtığı 1917 Rusya'sı içinde geçerlidir.

Bu olguların bize gösterdiği gerçek şudur: Üstyapı, sınıf mücadelesinin sürdüğü özel bir alan olarak komünistlerce ele alınmalı ve gereken önem verilmelidir. Nasıl?

3.1. İdeoloji ve ideolojik kontrol

Bu değindiğimiz gerçek, yeni ve yaratıcı bir yaklaşımın da yolunu açmaktadır. 1970'lerde Avrupalı marksistler arasındaki tartışmalarda yeni bir olguya dikkat çekildi: İdeolojik kontrol ve devletin ideolojik aygıtları. Yapılan doğru tespit şuydu: Kapitalist toplumda egemen güçler, sadece polis ve asker şiddetiyle değil, dozu değişen oranlarda toplumun ideolojik kontrolü sayesinde ayakta durmaktadır. Bu kontrol, basın, medya, TV ile olduğu kadar hukuk sistemi, eğitim, kilise gibi organlar üzerinden de gerçekleşmekte, kapitalizmin gerekli, zorunlu ve faydalı olduğu yönünde bir şartlandırma bu kurumlar üzerinden tüm toplumu etkisi altına almaktadır. Bu kurumlara bu yüzden kimi marksistler Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) adını verdiler.

Toplumda iktidar önemli ölçüde ideolojik hegemonya üzerinden kuruluyorsa, komünistler de bu alanda, yani ideoloji (fikir, sanat, kültür, felsefe) alanında mücadele vermeli, burjuvazinin ideolojik hegemonyasını kırmak, en azından zayıflatmak için gerekli saldırıyı örgütlemelidir. Bu alanda toplumdaki halk kültürü, tarihten gelen ilerici gelenekler, popüler edebiyattaki demokratik öğeler, geçmişte

• Tarihsel Materyalizmin Temelleri

iç ve dış zorbalığa karşı verilmiş mücadelelerin yaşayan anıları, dindeki alternatif ve anti-kapitalist arayışlar gibi bir dizi unsur, marksist-leninist düşünce ile harmanlanarak kültür ve sanatta, hukukta, düzene alternatif tez ve görüşler olarak geliştirilmeli ve politik mücadele içine yedirilerek mevcut hegemonyayı kırmak için birer silah olarak kullanılmalıdır.

Marx Geri Döndü: Hiç Gitmiş miydi?

SİNAN GÜLEÇ

Eski Tanrılar, Yeni Bilmeceler: Marx'ın Kayıp Teorisi

Mike Davis

Çeviren: Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2018

Emperyalist-kapitalist sistemin saldırganlığının neoliberal birikim biçimi ile azgınlık seviyesine ulaştığı, insanlığın bugüne kadarki tarihsel kazanımlarının sermayenin sürekliliği için zaruri olan seviyeye gelene kadar geri alındığı bir dönemde yaşıyoruz. “Büyük anlatılar”ın modasının geçtiği söyleniyor, yaşamımızı oluşturan tüm bütünlükler un ufak edilerek birbirinden kopartılıyor. Bugünün kapitalizmi, her alanda yalnızlaştırılmış ve sermaye egemenliği haricinde bir seçeneğin ihtimalini dahi düşünemeyecek insanı yaratmaya çalışıyor.

Farklı siyasi pozisyonlarda duran siyasetçiler ve teorisyenler Sovyetler Birliği'nin çözülüşünü belki de utanç verici bir hata yaparak sosyalizmin ve marksizmin tarihsel yenilgisine eşlemiş, Sovyetler'in sonunu marksizmin sonu olarak tanımlamıştı. O günlerde kapitalizmin zafer sarhoşluğu ile bu teorisyenler önu-arkası belirsiz

birçok tezi ortaya atmakta beis görmedi. Kimisi ulus-devletlerin sonunun gelmekte olduğunu öne sürdü, kimisi artık sınıfların ortadan kalkmakta olduğunu, kimisi kapitalizmin dünyanın kaderi haline geldiğini. Sarhoşluk yerini kapitalizmin sebep olduğu yeni katliamlara, dinmek bilmeyen savaşlara ve açlığa bıraktığında, tezlerin tutarsızlığı da birer birer ortaya saçıldı. Bugüne geldiğimizde ulus-devletler yok olmak şöyle dursun büyüyor, kapitalizmin krizleri daha şiddetli biçimlerde sürüyor, savaşlar ve yoksulluk gündelik olaylar halini alıyor. Sınıfların ortadan kalkması şöyle dursun, dünyaya çıplak gözle baktığımızda dahi dünyanın iki sınıf arasında keskin biçimde bölündüğü görülüyor.

Marksistler, daha kapitalizmin “zafer günlerinde” bunun yalnızca dönemsel bir geri çekiliş olduğunu, kapitalizmin krizlerinin artarak süreceğini, sosyalizmin görkemli günlerinin yine geleceğini ilan ediyordu. Ancak yine de siyaset, “biz demiştik” demenin yeri değil. Tespit, çözümlü gerektiriyor.

Bu durumda kuşkusuz hepimizin aklına düşen bir soru var: Sosyalistler ne yapıyor? Sosyalistler, Sovyetler Birliği’nin çö-

zülüşünde cisimleşen yenilgi döneminin yaralarını sarmaya, yeni kabullerini ve itirazlarını bulmaya, yaratmaya uğraşılıyor. Dünya ölçeğinde çok farklı coğrafyalarda, farklı şekillerde tezahür eden isyanlar da gösteriyor ki, Sovyetler Birliği’nin çözülüşü ileriye düşleyen insanlığın nihai yenilgisi anlamına gelmiyor. Ancak tersini de söylemek mümkün ve gerekli: Bugünün koşullarında marksizm ve sosyalist siyasetin kendisini güncellemeye, yeni koşullara uygun düşecek siyaset tarzları yaratmaya, “suyun akacağı yatağı bulmaya” ihtiyaç var.

İpin ucu nereye gidiyor?

Eski Tanrılar, Yeni Bilmeceler adlı kitabında Mike Davis, kabul ettiğimiz ötesine geçerek o kabulün inşasını tartışmaya açıyor: Marksizm güncellenmeli, doğru, peki nasıl? Kökenlerini redderek mi, yoksa onlara bir kez daha dönüp bakarak mı? Sosyalist siyaset yenilgiyi ve ablukayı nasıl dağıtacak, yeni dönem için hangi silahlara sahip olacak? Önümüzdeki dönemi kazanacaksa eğer, bu zaferde ve zafere giden yolda öznenin etkinliği ne olacak?

Davis’in temel iddiası, marksizmin güncellenmesi ihtiyacının marksizmi var eden temel me-

tinlere yeniden dönerek, o metinleri günümüzün koşullarında düşünerek ve tartışarak karşılanabileceği yönünde. Bu iddiayı desteklemek için kitap boyunca Davis, bugün yaşananlara yönelik gerçekçi tespitlerin Marx'ta ve Engels'teki izlerini arıyor, marksizmin tarihsel haklılığını güncel problemlerin ve krizlerin kalbinden ortaya çıkartarak gözler önüne sürüyor. Bu durumda belki de kitabın ileri sürdüğü ilk itiraz, marksizmin artık geçerliliğini kaybettiği, marksistlerin de farklı siyasi kamplara yerleşmeleri gerektiği yönündeki iddialara oluyor.

Elbette iddiasına kitap boyunca bazı ekler de yapıyor Davis. Öncelikle, yukarıda da sözünü ettiğimiz un ufak edilmiş, birbirine benzeşmeyen toplumlar, bireyler, yaşamlar içerisinde artık marksizmin tek bir toplum tarzını ya da tek bir sınıf profilini tespitlerine temel alamayacağını öne sürüyor. Bu noktada "Çokluk" gibi aslında sınıfsal temeli yoksayan ve silikleştiren kavramları tümünden reddederken, "geleceği eş zamanlı olarak Şenzen'in, Los Angeles'in ve Lagos'un perspektifinden tarayabilme" gerekliliğine parmak basıyor.

Kitabın "ağırlık noktası" diyebileceğimiz bölümü, Mike

Davis'in tezlerini içeren bölüm aslında. Davis, kampanyaların ve grevlerin örgütlenişinden kooperatiflere, fabrikalarda ortaya çıkan örgütlülük tiplerinden 19. ve 20. yüzyılda deneyimlenen sosyalist yerel yönetim modellerine kadar birçok konuda tezler öne sürüyor. Tezlerin ortak paydası ise, Marx'ın kapitalizme ilişkin tahayyüllerine alternatif olarak ortaya çıkan sosyalist bütünlüğün parçalarına ilişkin oluşu.

Dikkat çeken benzerlikler

Bizim kitapta söz edilenler hakkında bu yazıyı kaleme alıyor oluşumuzun bir diğer sebebi, Davis'in kimi tezleriyle bugün bizim Türkiye'ye dair tespit ettiklerimizin oldukça benzeşmesi.

Emperyalist-kapitalist sistemin neoliberal döneminde dünya kapitalizminin yaşadığı dönüşümlere ilişkin tespitler, birçok açıdan beş-benzemez bir tablo yaratıyordu. Yazının ilk kısımlarında da söz ettiğimiz kimi yaklaşımlar, elbette farklı konumlanışları da doğurdu. Ancak yine de en temel diyebileceğimiz iki iddiaya karşı keskin bir reddiye sunmak gerekiyordu: Ulus-devlet modellerinin çözüldüğüne ve dünyanın artık tek bir merkez-

den, sınırların silikleştiği bir kapitalist merkezden yönetildiğine ilişkin tez.

Ulus-devletler ve ulusçuluk konusunda Marx'a sıkça yöneltilen eleştirilerden biri, Marx'ın bu iki olguyu hafife aldığı ve küçümselediğidir. Yine kitapta Davis, bu eleştirilere cevabı bizzat Marx'ın kaleme aldığı metinlerden yola çıkarak veriyor. Ulusçuluk teorisinin Marksizmin "tarihsel başarısızlığı" olarak görülmesine kadar varan eleştirilere, Marx'ın kapitalizme ilişkin tezlerinde ulus-devletlerin oynadığı asli rolün altını çizerek yanıt veriyor. Elbette bu doğrultuda burjuva ulus-devletlerin kapitalizmin egemenliği sürerken sönmüneceğine, silikleşeceğine dair tutarsız tezlerle de yüzyıllar öncesinden gereken cevap verilmiş oluyor.

Öte yandan, siyasal alanda "dayanışma" kavramının altına bina edebileceğimiz katılımcı, birleştirici, özneleştirici modellerin kapitalizmi yıkmaya giden yolda bugün ne kadar yakıcı bir rol oynayabileceğinden kitap boyunca söz ediliyor. 19. yüzyılın sonlarında Avrupa ülkelerindeki fabrikalarda işçilerin bir çeşit özörgütlülüğü olarak ortaya çıkan "işçi konseyleri", bugünkü tespitlerimiz ışığında değerlendirildiğinde işçi sınıfının siyasette

yeniden söz sahibi olabilmesinin yolunu açabilecek yerel meclisler ve dayanışma ağları gibi modellere benziyor.

Ekolojik kriz, spor, kültür gibi başka pek çok konuda da kitapta önemli parantezler bulunuyor. Kapitalizmin doğamızda yarattığı tahribat, dayanışma kültürüne karşı yürütülen saldırı aracılığıyla sporun yaşadığı dönüşümler, iklim krizi ve alternatif kent modellerinin yaratılması gibi konular da yazarın gözünden kaçmamış görünüyor.

Bitirirken

Eski Tanrılar, Yeni Bilmeceler yıllar önce okunmuş ve kitaplığın bir köşesine konmuş bir kitabın "bana yeniden göz at!" diye seslenişine benziyor. Yeni olanın daima en doğru sayıldığı, yeninin her halükârda kendisinden eski olanı reddetmek ve bir çeşit kökensizlik ilân etmek durumunda kaldığı günümüzde Davis aracılığıyla bir kez daha görüyoruz ki, yeniyi anlamlandırmak ve sorunu çözümllemek için başladığımız yeri unutmak, kökenlerimizden kopmak zorunda değiliz. Bugünü anlayabilmek ve değiştirebilmek için marksizmden kopuşu değil, bir anlamda "ona yeniden dönüşü" aramak gerekiyor.

Entelektüel: Fildişi Kuleden Ütopya Savaşçısına

TAYLAN YAMAN

Entelektüel – Sürgün, Marjinal, Yabancı

Edward Said

Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2018

Entelektüel, fildişi kulesinde hakikatler üstü alanda gezinen bir gezgin midir? Halkın kurtarıcılığına soyunan bir kahraman mı? Ruhunu kaostan ve düzensizlikten mi beslenir, yoksa kaosu bir düzene ulaştırmak için mi ister? Entelektüel üstünde yaşadığı toprağın insanı mıdır, yoksa o toprağa savaş açacak bir evrensel savaşçı mı?

Yukarıda sıraladığımız sorular kuşkusuz “entelektüel”in ne olduğu konusunda kilit öneme sahiptir. Tüm bu soruların cevabını belirleme eğilimine sahip olan bir soruyu ise kendimize sormamız gerekmektedir: Entelektüeller çok geniş bir grup mudurlar, yoksa had safhada küçük ve oldukça seçkin bir grup mu oluştururlar?

Edward Said bu soruya iki uçtan örneklerle bir cevap arayarak başlıyor Entelektüel’in serüvenine. Bir uçta Antonio Gramsci’nin Hapishane Defterleri’nde yazdığı “Bütün insanlar entelektüeldir,

ama toplumda herkes entelektüel işlevi görmez” tezi yeri alıyor. Diğer uçta ise Julien Benda'nın Aydınların İhaneti kitabında geçen “Gerçek entelektüeller, özünde pratik amaçlar gütmeyen faaliyetler yürüten, bir sanat ya da bir bilimle ya da metafizik spekülasyonla ilgilenmekten, özetle manevi avantajlara sahip olmaktan keyif alan, yani bir bakıma şöyle diyen kişilerdir: ‘Benin krallığım bu dünyanın krallığı değildir.’”

Bu iki ucun izlerini sürmeden önce bir “zıtlığı” ortaya koymak gerekmektedir. Antonio Gramsci hayatı boyunca verdiği insanüstü mücadelesi ve teslim olmayışı ile Benda'nın tanımının vücut bulmuş halidir bir bakıma. O halde Gramsci'yi, entelektüel işlevini ve üretimini hapisane koşullarında yürütürken entelektüeli yukarıdaki tezinde olduğu gibi tanımlamaya iten şey nedir?

Gramsci hayatının çok büyük bir kısmını insanların eşit koşullarda yaşamdan zevk alabilecekleri bir düzeni kurmak için harcadı. Bu Gramsci'nin diğerkam kişiliğinden kaynaklanan bir durum değildi. Nüanslar olsa da tüm entelektüellerin çıkış noktası içinde yaşadığı ko-

şulları reddetmekle başlamak ve bir ütopyanın kuruluşu için üretmek ve mücadele etmektir. Burada temel bir felsefe tartışması ise entelektüel tanımlamasında da belirleyici olmaktadır. Dünyanın daha iyi bir yer haline gelmesi için toplumun genelinin yönetime katıldığı bir demokratik düzen mi, yoksa filozofların, alanında uzman bir teknokratların oluşturduğu bir tabakanın yönetimi mi?

Bu tartışmaya ilerleyen kısımlarda daha detaylı girecek olsak da bizler için özgür bir toplumun başlıca koşulu, kelimenin gerçek anlamıyla, toplumun kendi kendini yönetebileceği nesnel koşulların sağlanmasıyla oluşacak bir katılımcı yönetimdir. O zaman Gramsci'nin yaptığı tanımını bir adım daha ileriye götürebiliriz: Tüm insanların içinde bir entelektüel varsa, bu dönemde entelektüel işlevi görenlerin temel görevlerinin başında tüm insanların o entelektüel yanını besleyebilecekleri bir ortamın mücadelesini vermek gelmektedir.

Peki yukarıda yaptığımız tanımlamaya rağmen neden entelektüelin ortak bir tanımı yapılamadı? Entelektüel birçok dilde çok uzun yıllar olumsuz bir anlamda

kullanıldı. Çoğu zaman gerçeklikten kopmuş, sahiden fildişi kulesinde yaşayan bir insanı tanımlamak için bu sözcüğün sarf edildiğini duymuşuzdur. Baskı zamanlarında zaman zaman “terörist” kelimesi ile eş anlamlı, zaman zaman da egemenlerin temsilciliği ile eş anlamlı kullanıldı. Entelektüel kelimesinin serüveninin bu kadar sancılı olması ise süreklileşmiş bir mücadelenin ürünü olmasından geliyor. Gramsci'nin tanımlaması, Fransız Devrimi'nde halkın yönetme erkini gökyüzünden yer yüzüne indirişini entelektüelin tarihteki yansıması olarak nitelendirmektedir. Daha özlü bir şekilde ifade edecek olursak, Bastille Hapishanesi'nin yıkılışı, tarihte entelektüelin tutsak olduğu fildişi kulelerinin yıkılması anlamına geldi. Bununla beraber “Entelektüeller hareketlerin ana babaları ve tabii ki evlatları, hatta yeğenleri olmuşlardır.”¹

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla toplumsallaşan entelektüelin önünde artık başka bir sorunsal durmaktadır, o da entelektüelin bünyesinde geliştiği topraklar ve kültürlerle olan karşılıklı dolmuş ilişkisi. Said

bunu kitabında “Milletlere ve Geleneklere Pes Etmemek” başlığıyla tartışmaya açmış.

Entelektüel üstünde yaşadığı toprağın insanı mıdır yoksa o toprağa, kültüre savaş açacak bir evrensel savaşçı mı? Said doğrudan bu soruya cevap olarak sunmamasına rağmen şu şekilde bir tanımlama yapıyor: “Bence entelektüelin görevi krizi evrenselletirmek, belli bir ırkın ya da ulusun çektiği acıları daha geniş bir insani bağlama oturtup bu deneyimi başkalarının acılarıyla ilişkilendirmektir.”² Yapılan tanımlama Vietnam işgalinde hem Amerikalı hem Vietnamlı entelektüelin geliştirmesi gereken bakış açısını iyi bir şekilde ortaya koymaktadır.

Entelektüel, bir birey olarak tarihin hiçbir uğrağında yaşadığı topraktan, içine doğduğu kültürden bağımsız bir konum elde edemeyecektir. Böyle bir konuma erişildiği anda entelektüelin işlevi kalmayacaktır. Said'in bu konudaki tanımlamasına başvuracak olursak; “entelektüel, her zaman bağıllık sorununun amansız meydan okuması ile kuşatılmış durumdadır. İstisnasız hepimiz bir tür milli, dini ya

1 Edward Said: Entelektüel – Sürgün, Marjinal, Yabancı, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 27.

2 a.g.e., s. 56.

da etnik topluluğa aitizdir: Ne kadar yüksek sesle karşı çıkılırsa çıkılısın hiç kimse, bireyi aileye, topluluğa ve tabii ki milliyete bağlayan organik bağların üstünde değildir.”³

Bu durumda entelektüelin görevi şartsız koşulsuz tüm bağların reddiyesi değil, bu bağları evrensel bir bağlama layık bir şekilde yorumlamaktır. Bunu yapmak ise görüldüğü kadar basit ve dolayimsız değildir. Entelektüel toplumda nicel değişimle beraber bir kitlenin, topluluğun sürekli takibindedir. Bu bir süre sonra entelektüelin değiştirme iradesini kaybetmesine, kendisini takip eden kitlenin duymak istediklerini söyleyerek popülaritesini koruma isteğine teslim olmasına yol açabilmektedir.

Tarih boyunca özellikle savaş zamanlarında ortaya çıkan bu davranış biçiminin entelektüel olmanın turnusol kağıdı olduğunu söyleyebiliriz. Savaş dönemleri iktidarların en güçlü görüldüğü, ama aynı zamanda en zayıf oldukları zamanlardır. Bu dönemde entelektüelin temel çekincesi salt iktidarın uyguladığı baskı politikaları değil, tüm ülkenin o ruha bürünme-

sidir. Bu bütünleşen seste çatlak ses olmak entelektüelin kendi varoluş nedenidir. Böyle zamanlarda entelektüel o güne kadar kendisini takip eden kitlenin duymak istediklerini söylerse, tüm yaptıklarının sonucunu var olma şartı haline getirmiş olur. Entelektüelin intiharı artık gerçekleşmiştir.

Yeri geldiğinde entelektüel yalnız kalmak pahasına evrensel ve seküler düzlemden kopmadan insani değerleri savunmalıdır, aksi takdirde takipçi kitlesi çoğalır ama artık sorgulayan-düşünen bir entelektüelden söz edemeyiz, içgüdüleri ile hareket eden bir toplamın sözcülüğünden başka bir misyonu yoktur onun artık. Said’in deyişiyle bu konuya nokta koyacak olursak: “Entelektüellerin kendi etnik ya da ulusal toplulukları adına yapılan kötülöklere kör kalmalarına yol açan kendini üstün görme ve haklı çıkarma tarzı tuzaklara düşüp daha fazla popüler olmaları da kolaydır. Olağanüstü hal ya da kriz dönemlerinde bu daha da geçerlidir; mesela Falkland ya da Vietnam savaşları sırasında bir bayrak altında toplanma çağrısı, savaşın ne ölçüde adil olduğunu tartışmanın vatana ihanetle bir tutulması anlamına gelmişti.

3 a.g.e., s. 52.

Fakat hiçbir şey onu bu denli gözden düşüremeyecek olsa da bir entelektüel bunun kendisine kişisel olarak nelere mal olacağını umursamadan bu tür sürü davranışlarına açıkça karşı çıkmalıdır.”⁴

Entelektüelin önünde duran bir başka tehlike ise “profesyonelizm”dir. Bir konuda uzmanlaşma, profesyonelleşme ilk bakışta güzel bir şey gibi algılsa dahi bu uzmanlaşma bir süre sonra entelektüelin temel işlevlerinden uzaklaşmasına neden olur. Bu uzaklaşmanın nedenlerine gelmeden önce Said’in tanımlamalarına bakacak olursak, “Profesyonelizmle kastettiğim şey, bir entelektüel olarak işi geçim kaygısıyla, sabah saat dokuz ila akşam saat beş arasında (bir gözünüzü saatten ayırmadan, öbür gözünüzü devamlı profesyonel davranış standartlarına uygun davranıp davranmadığınız üzerinde) yaptığınız bir şey diye düşünmenizdir – denizi bulandırmamanız, kabul edilmiş paradigmaların ya da sınırların dışına çıkmamanız, pazarlanabilir ve öncelikle de ‘presentabl’ olmak uğruna kendinizi ‘aman

bir tatsızlık çıkmasın da’ diye düşünen, apolitik ve “nesnel” biri haline getirmenizdir.”⁵

Artık varoluş nedenlerinden soyutlanmış, kendi sınırlarını çizmiş ve geçmişte yıkarak özgürleştiği fildişi kulesine geri dönmüştür entelektüel.

Buna karşılık “amatörlizm” adını verdiği tutumu ise şöyle tanımlıyor Said: “Nedir Amatörlizm? Kâr ya da ödül beklentisiyle değil, tabloyu daha geniş çizmeye, belli ve dinmek bilmez merakla; bir uzmanlık alanına kapatılmayı reddederek, belli bir meslekten olmanın insana getirdiği her türlü kısıtlamaya rağmen düşüncelere ve değerlere özen göstererek hareket etme isteğidir.”⁶

Said kitabında “Bugün entelektüel bir amatör olmalıdır; toplumun düşünen ve ilgili bir üyesi olmak için kişinin, ülkesine ve iktidarına; ülkesinin kendi yurttaşları ve toplumlarla ilişki kurma tarzına dair en teknik ve profesyonelleşmiş faaliyetlerinin bile özünde yatan ahlaki meseleleri gündeme getirmeye yükümlü olduğunu düşünen biri”⁷ diyerek tüm en-

4 a.g.e., s. 56.

5 a.g.e., s. 83.

6 a.g.e., s. 85.

7 a.g.e., s. 91.

teletüelleri amatörizme davet etmektedir. Bu davet ise bir seçim değildir. Bu davet aslında entelektüelin entelektüel olarak kalabilmesinin tek yoludur. Kendi prangasını takmasının önündeki emniyettir. Said'in kullandığı anlamda bir konuda derinleşmek, orada profesyonelleşerek, oranın sınırlarına hapsolmek artık entelektüelin yıllardır süregelen mücadelesinden vazgeçişidir.

Kapitalizmin geçmiş dönemlerden farklı olarak entelektüelin zor yolunun yanında kendi tercihiymiş gibi, rıza yoluyla kontrol altına girmesi ciddi bir tehlikedir. Yukarda örneklen-dirdiğimiz gibi, mevcut iktidarların karşısında durarak mücadele etmek rıza yoluyla içine düşülen durumda daha da zor bir hale gelmiştir.

Toparlayacak olursak, entelektüeli tanımlama çabası, aynı zamanda tarihsel bir kavmanın yansıması olmak durumundadır. Bir tarafta egemenlerin temsilcisi olarak düzenin yetiştirdiği organik aydınlar, diğer tarafta ütopyaya sahip olup tüm verili durumlar karşısında tavizsiz mücadele eden aydınlar olacaktır. Tarihte insanın ilerleyişinin her adımında oluşan karşıtlık da aynı şekilde entelektüelin konu-

munu belirlemektedir. O yüzden entelektüel toplumlar üstü gerçeklikten soyutlanmış üstün insan değildir. Tarihte sürekli olarak belirli bir misyon edinmiş ve bu misyonu hayata geçirmeye çalışan insanlardır. Entelektüelin günümüzde üstüne düşen ise, bir alanda profesyonelleşmiş “bilge” karakter rolünden sıyrı-lıp tarihte defalarca kez yaptığı gibi gerçek bir özgürlük için ve tabii ki kendi ütopyası için kendini yeniden üretmesidir.

Burada değinilen konulardan çok daha fazlasını içeren Said'in kitabı, bir entelektüele yakışacak şekilde Said'in kendi hayatından, deneyimlerinden izler taşımaktadır. Batılı olmayışını gizlemeden, bununla “yüzleşerek” ve yaşadığı zorlukları bir bütünlük içinde değerlendirerek Said, otobiyografisinden bir entelektüel profili örnekleyip bunu kitap boyunca damıtılarak entelektüelliğin teorik özünün saf halini bizlere sunuyor.

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

Komünist'in bu sayısının dosya konusu olarak 150. yaşı vesilesiyle Lenin'in düşüncesinin ayırt edici yanlarına odaklandık. Öncelikli amacımız, Lenin'in düşüncesinin temel boyutlarını ve onu devrimci marksizmin öncüsü kılan hususları gösterebilmek oldu. Bu çerçevede Metin Çulhaoğlu Lenin'in hem marksizme hem de dünya işçi sınıfı hareketine katkısının niteliğini; Can Soyer Lenin'in bir sistem ve mücadele kılavuzu olarak marksizmi ele alma tarzını; Doğan Ergün Lenin'in düşüncesinde merkezi bir ilke olan devrim perspektifinin anlamını; H. Meriç Algün Lenin'le özdeşleşmiş bir aygıt olarak partinin işlevi ve özelliklerini; İlke Bereketli Lenin'in tüm siyasal mücadele tarihini boydan boya kat eden polemiklerin ardındaki bakış açısını; Sadık Boran ise, Lenin'in asla silikleşmeyen devrim arayışının işaretlerini ele aldı.

Lenin'in 150. yaşını kutlarken, onun hayat arkadaşı ve mücadele yoldaşı Nadejda Krupskaya'nın tarihsel belge değeri taşıyan bir metnini de okurlarımıza sunuyoruz. Krupskaya'nın "Lenin Marx'ı Nasıl İnceledi?" başlıklı metninin başta Lenin'le yeni tanışan okurlar olmak üzere tüm sosyalistlere son derece önemli ipuçları sunduğunu düşünüyoruz.

20 TL